Statist. O.
997/88

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

BUDAPEST KÖZMŰVELŐDÉSI VISZONYAI

ÍRTA

Dr BUZIÁSSY KÁROLY

22
II-IV.

88. KÖTET 3. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

Stat. O. 997/88.

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

BUDAPEST KÖZMŰVELŐDÉSI VISZONYAI

ÍRTA

Dr BUZIÁSSY KÁROLY

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA

340353

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Növelőnapló
1938. sz. 2594

Budapest székesfőváros házinyomdája 1938 — 387 — Felelős nyomdavezető: Kurfürst István vezérigazgató.

TARTALOMJEGYZÉK.

Oldal

Bevezetés 5

A lakosság műveltségének alakulása a székesfővárosban 6

A) **Közművelődési intézmények és tényezők.**

Közgyüjtemények 11

Közkönyvtárak a népnevelés szolgálatában 11

A közkönyvtárak látogatottsága és forgalma 12

Milyen társadalmi rétegekből kerül ki és mit olvas az egyetemi és a fővárosi könyvtár olvasótábora 17

A múzeumok látogatottsága 24

Múzeumok látogatottsága az idegenforgalom tükrében 28

Történeti és művészeti emlékek 30

Állat- és növénykert 35

Sajtó 37

A sajtó kulturális jelentősége 37

Időszaki sajtó 39

Könyvtermelés 46

Színházak 50

Mozgófényképüzemek 54

Hangversenyek 58

Rádió 61

Egyesületek 68

Tudományos és irodalmi társulatok 80

B) **Az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság munkássága.**

Az iskolánkívüli népművelés, mint kultúrpolitikai tényező 84

A népművelési munka ismertetése 86

Népművelési és közműveltségi előadások 86

Közművelődési tanfolyamok 89

Szórakoztató művelődési alkalmak 99

C) **Közművelődési kiadások.**

A közművelődés hatósági támogatása az állami és a székesfővárosi zárószámadások tükrében 104

A főváros népességének közművelődési kiadásai 111

Bevezetés.

A lakosság műveltségi állapotának feltárása a kulturális statisztika feladatkörébe tartozik. Maga a műveltség azonban oly nehezen körülírható általános fogalom, hogy kritériumait statisztikailag alig lehet meghatározni. Emellett, figyelemmel arra a körülményre, hogy a népesség műveltségének fejlődésében milyen sok tényező működik közre, valamint, hogy maga a műveltségi állapot is társadalmi kategóriák szerint mennyire különböző; a kultúra magasabb fokozatainak kutatása, statisztikai felmérése szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközik.

Közvetlen statisztikai adatgyüjtés útján a népszámlálások eredményei világítanak rá a népesség műveltségének alapvető kritériumaira: az írni-olvasnitudásra. Emellett az utóbbi népszámlálások vizsgálat tárgyává tették, hogy a népesség milyen iskolákat látogatott az összeírás időpontjában, illetőleg minő tanintézeteket végzett eredményesen.

Az ember műveltségét azonban nem csupán iskolai tanulmányai alapján szerzi meg, mivel azok elvégzése után, sőt azokkal egyidejűleg is továbbképezheti magát. Tanulmányutak, tanfolyamok látogatása révén ismereteit bővítheti, idegen nyelveket sajátíthat el és gyarapíthatja tudását irodalomban, művészetekben, zenében egyaránt.

Közvetlenül tehát csak a műveltség alsóbb fokozatai: az írni-olvasni-tudás birtoka, illetőleg a népesség iskolai végzettsége mérhető fel, míg az egyéb ismeretek és a műveltség elterjedtsége csupán közvetett módszerek segélyével, a kultúra terjesztésére hivatott intézmények, szervezetek és tényezők statisztikai megfigyelése útján állapítható meg.

A kulturális statisztika közvetett megfigyelési köre általában két főcsoportra osztható. Az első és pedig statisztikailag jobban és rendszeresebben kimunkált terület »közoktatásügyek« gyüjtőcíme alatt foglalja össze valamennyi tanintézet statisztikai anyagát; míg a második »közművelődés« címén mindazoknak az intézményeknek, szervezeteknek és tényezőknek megfigyelését vallja feladatául, amelyek az iskolák falain kívül vannak hivatva a kultúra terjesztésére.

A jelen tanulmány tárgyalási anyaga megbízatásom folytán a kulturális statisztikának pusztán csak az utóbbi munkaterületét öleli fel. Ennek folytán

a munka első részében, rendszerbe foglalva ismertetem mindazokat a statisztikai adatokat, amelyek hivatalos felvételek eredményei alapján az idevonatkozó szakirodalomban rendelkezésre állottak. E hivatalos statisztikai adatokat — a feladat eredményesebb megoldásának érdekében — a lehetőség szerint, magánadatgyüjtésem adataival egészítettem ki.

Külön fejezetben foglaltam össze a Székesfővárosi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság mindegyre nagyobb jelentőségre emelkedő kulturális munkásságát. Ilyenmódon véltem áttekinthetőbbé tenni a népművelés sokoldalú, szerteágazó és évről-évre nagyobb tömegekre kiterjedő tevékenységét.

A tanulmány befejezéseként a zárószámadások adatai alapján megkíséreltem rendszerbe foglalni azokat a kiadási tételeket, amelyeket az állami, illetve a székesfővárosi adminisztráció a közművelődés célkitűzéseinek megvalósulása érdekében biztosíthat. Kísérleteket tettem továbbá a főváros népessége kulturális kiadásainak összefoglalására is. Bár vállalkozásom az elém tornyosuló áthidalhatatlan akadályok miatt teljes eredménnyel nem járhatott, úgy vélem, mégsem végeztem meddő munkát, mivel közelítő pontossággal mégis sikerült feleletet kapni arra a kérdésre, hogy mily összegeket áldoz Budapest polgársága saját jövedelméből közművelődési célokra.

A lakosság műveltségének alakulása a székesfővárosban.

Miként már tanulmányom bevezetőjében említettem, a népműveltség megállapításának általánosan ismert, közvetlen módszere az írás-olvasás birtokának tudakolása, a népszámlálások alkalmával. Kétségtelen, hogy az írni-olvasni tudók számának ismerete nem adja egyúttal a lakosság műveltségi állapotának mértékét, de annak mégis fontos jellemzője lehet, mivel az elemi műveltség, az írni-olvasni tudás terjedése az egyetemes kulturális haladásnak előfeltétele.[1]) Ugyanis minden műveltségnek az írni-olvasni tudás a legelemibb feltétele és ennek hiányában nincs iskoláztatás, ismeretszerzés, tehát annak hiánya joggal mondható a műveletlenség bizonyítékának.[2])

Az analfabétákra vonatkozó, népszámlálások adta eredményeket azonban bizonyos kritikával kell kezelni. Ugyanis az elemi műveltségnek ez ismérvei csak abban az esetben használhatók fel megfelelően, ha az analfabéták számát a népességnek azzal a rétegével hozzuk viszonylatba, amelybe tartozó egyének koruknál fogva már elsajátíthatták a műveltség legelemibb alapjait. E korhatár megszabása tekintetében a vélemények meglehetősen

[1]) *Dr. Halász Sándor* és *dr. Mandelló Gyula:* Közgazdasági Lexikon, Bpest, 1898. Pallas (I. k. 238. l.)

[2]) *Dr. Thirring Gusztáv:* Budapest főváros demográfiai és társadalmi tagozódásának fejlődése az utolsó ötven évben. Statisztikai Közlemények, 70. kötet. 2—3. szám.

eltérőek. Anélkül, hogy a különböző korhatárok megszabásának kérdéséhez e tanulmány tárgykörét túllépve hozzászólni óhajtanék, *dr. Illyefalvi I. Lajos* idevonatkozó dolgozata nyomán[1]) az alábbi táblázatban közreadom a 15 évnél idősebb analfabéták számának alakulását szemléltető adatokat.

1. Az analfabéták számának alakulása a fővárosban.

Megnevezés	15—20 éves	20—40 éves	40—60 éves	60— éves	Összesen	Az összes népességből
	a) *Abszolút számban.*					
Férfi:						
1869[2])	1.861	7.909	4.199	873	14.842	29.694
1890	1.196	9.982	4.970	1.806	17.954	50.829
1910	757	6.397	5.273	1.938	14.365	59.794
1930	174	1.361	1.913	1.790	5.238	37.176
Nő:						
1869[2])	4.985	16.479	8.325	2.341	32.130	48.854
1890	3.062	19.716	15.370	6.555	44.703	77.934
1910	1.866	12.126	14.550	7.746	36.288	81.196
1930	425	4.349	7.401	6.984	19.159	50.649
Összesen:						
1869[2])	6.846	24.388	12.524	3.214	46.972	78.548
1890	4.258	29.698	20.340	8.361	62.657	128.763
1910	2.623	18.523	19.823	9.684	50.653	140.990
1930	599	5.710	9.314	8.774	24.397	87.825
	b) *A népesség százalékában.*					
Férfi:						
1869[2])	13·0	19·1	23·4	25·4	19·2	28·9
1890	4·7	10·6	11·8	16·4	10·4	21·5
1910	1·6	3·5	6·6	9·7	4·4	13·8
1930	0·4	0·7	1·7	4·8	1·4	8·1
Nő:						
1869[2])	33·6	44·2	52·3	59·1	44·6	50·0
1890	10·9	20·0	35·0	43·8	24·1	31·2
1910	3·3	6·9	17·7	28·4	10·6	18·2
1930	0·8	1·9	5·4	13·8	4·1	9·3
Összesen:						
1869[2])	23·5	31·0	36·9	43·4	31·5	39·2
1890	8·0	15·4	23·6	32·2	17·5	26·5
1910	2·5	5·1	12·3	20·4	7·5	16·0
1930	0·7	1·4	3·7	9·9	2·9	8·7

Az analfabéták számának nagymérvű csökkenése tanuságot tesz a fővárosi népesség szellemi művelődésének erőteljes fejlődéséről. A fenti adatok nyomán felötlik, hogy az írni-olvasni nem tudók száma 1869 óta

[1]) *Dr. Illyefalvi I. Lajos:* A főváros népessége. Nagy-Budapest, 1927. Orsz. Közm. Tanács.

[2]) Az adatok Buda nélkül csak Pest városára vonatkoznak.

31·5%-ról lecsökkent 2·9%-ra. Kitűnik továbbá, hogy az elmult hatvan esztendő leforgásával a férfiak sorában 19·2%-ról 1·4%-ra, míg a nőknél 44·6%-ról 4·1%-ra esett le az analfabéták száma.

Világosan kimutatható továbbá a szóban lévő adatok alapján, hogy az analfabéták aránya a magasabb korok felé emelkedik, a fiatalabbak korosztályaiban pedig egyre kevesbedik, örvendetes bizonyságául annak, hogy a főváros közoktatásügyének fejlődése mindegyre kedvezőbben éreztette hatását. Bármilyen előnyösen is alakult a szóbanlévő hatvan esztendő folyamán az analfabéták számaránya, mégis figyelembe kell venni, hogy az 1930. évi népszámlálás Budapest területén több mint 24 ezer iskolaköteles koron túl lévő írni-olvasni nem tudó egyént mutatott ki. Ennek oka azonban már nem írható a főváros kultúrpolitikájának rovására, mivel az analfabéták számának csökkenését nyilvánvalóan a bevándorlás folyamata hátráltatja.

Bár a népszámlálási kötetek nem publikálják a főváros területén összeírt analfabéták származási helyére vonatkozó adatokat, a székesfővárosi statisztikai hivatal által 1929. évben végrehajtott analfabéta összeírás eredményei mégis támpontot nyujtanak arra a kérdésre, hogy az írni-olvasni nem tudók idevándorlása milyen arányokat öltött.

Ezen adatok alapján kitűnik, hogy míg az 1930. évben a főváros lakosságának 37·77%-a született Budapesten, addig az 1929. évi összeírás idejében az analfabétáknak mindössze 11·29%-a volt fővárosi születésű. E két arányszám is élénken dokumentálja, hogy mily nagyarányú volt az analfabéták Budapestre irányuló beszivárgása s miként növelte nagyra a vidék a főváros írni-olvasni nem tudó népességének számát. Az utolsó országos népszámlálás idejében tehát 10 budapesti lakos közül majdnem négy a fővárosban pillantotta meg először a napvilágot, ezzel szemben az 1929. évben számbavett analfabéták sorában tíz közül csak egy olyan akadt, aki Budapesten született.

Látható tehát, hogy a fővárosi analfabétáknak viszonylagosan jelentős száma alig írható Budapest székesfőváros tanügyi hatóságának rovására. Kétségtelen ugyanis, hogy az írni-olvasni nem tudás, a legelemibb műveltség hiánya, szorosan összefügg a szociális és gazdasági viszonyokkal. A jobb anyagi és társadalmi helyzetben élő elemeknek nyilvánvalóan inkább van módjukban, hogy szülőhelyükön a műveltség alapelemeit elsajátítsák, mint a szegénysorsú néprétegeknek, s az utóbbiak éppen nyomorúságos helyzetük, illetve ebből folyó műveletlenségük miatt a jobb jövő reményében vették útjukat a főváros felé.[1])

A mondottak igazolására hivatkozhatom az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság tanévenkint összeállított jelentéseire is, amelyek szerint

[1]) Lásd: *Dr. Ájra Nagy János:* Az írástudatlanok Budapesten. Statisztikai Közlemények, 63. kötet, 1. szám.

az analfabéta tanfolyamok látogatóinak sorában nagy számban mutathatók ki a vidékről bevándorolt háztartási alkalmazottak, napszámosok és más tanulatlan munkások.

A fentiek alapján tehát kétségtelennek látszik, hogy a további gyökeres javulás a vidék iskolaügyének minél szélesebb körű kifejlesztésétől, a fővárosban pedig az iskolánkívüli népoktatás által vezetett analfabétatanfolyamok munkásságának további kiterjesztésétől várható.

A népesség műveltségi állapotának alakulására, ugyancsak a népszámlálások eredményei alapján a lakosság iskolázottságára vonatkozó adatok is világot vetnek. A távolabbi multba visszamenőleg, sajnos nem állanak rendelkezésre az iskolai végzettséget ismertető eredmények, mivel e kérdést a számlálólapok csupán 1910. óta tudakolják. Az első alkalommal azonban csak a középiskolai végzettségre vonatkozó eredmények kerültek közlésre, így az alábbi táblázat összeállításánál, már csak az összehasonlítás lehetősége miatt is kénytelen voltam csupán az 1920., valamint az 1930. évi népszámlálások idevonatkozó adataival megelégedni.

2. A népesség iskolázottsága. — 1920—1930.

Megnevezés	1920.			1930.		
	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt
	a) *Abszolút számban.*					
Főiskolát végzett	32.969	3.320	36.289	33.398	4.447	37.845
Középiskola 8 osztályát végezte	43.746	18.288	62.034	59.169	24.154	83.323
« 6 « «	14.624	19.691	34.315	13.785	22.690	36.475
« 4 « «	50.901	89.951	140.852	57.495	106.878	164.373
Elemi iskola 6 « «	124.330	134.250	258.580	127.539	155.176	282.715
« « 4 « «	84.650	124.609	209.259	95.189	130.143	225.332
4-nél kevesebb elemi osztályt végzett	35.066	48.263	83.329	35.218	49.559	84.777
Iskolát nem végzett	12.983	28.224	41.207	7.587	23.997	31.584
Hat éven felüli népesség összes száma	**399.269**	**466.596**	**865.865**	**429.380**	**517.044**	**946.424**
	b) *Százalékban.*					
Főiskolát végzett	8·3	0·7	4·2	7·8	0·8	4·0
Középiskola 8 osztályát végezte	11·0	3·9	7·1	13·8	4·7	8·8
« 6 « «	3·7	4·2	4·0	3·2	4·4	3·8
« 4 « «	12·7	19·3	16·3	13·4	20·7	17·4
Elemi iskola 6 osztályát végezte	31·1	28·8	29·9	29·7	30·0	29·9
« « 4 « «	21·2	26·7	24·2	22·2	25·2	23·8
4-nél kevesebb elemi osztályt végzett	8·8	10·3	9·6	8·2	9·6	8·9
Iskolát nem végzett	3·2	6·1	4·7	1·7	4·6	3·4
Hat éven felüli népesség összes száma	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Már futólagos pillantásra is felötlik, hogy a két utolsó országos népszámlálás között leforgott évtized alatt mily lényeges eltolódások következtek be Budapest lakosságának iskolai végzettsége tekintetében. Általában örvendetes tényként állapítható meg, hogy a főváros népességének iskolázottsága az utolsó népszámlálás alkalmából kedvezőbb képet mutat, mint tíz esztendővel azelőtt. Attól eltekintve, hogy már a legalacsonyabb műveltséget jelentő kategóriákba sorozható egyének számarányában is jelentős visszaesés mutatkozik, feltűnő az az eltolódás, amely a középiskolai végzettségűek javára a csak elemit járt népességgel szemben kimutatható. Bár a 6 elemi végzettségűek számaránya mindkét alkalommal egyaránt 29·9%-ot tett ki, de már a csak négy elemi osztályt 1920. évben a főváros lakosságának 24·2%-a, az utolsó országos népszámlálás idejében pedig 23·8%-a végezte el. Ezzel szemben a 8 középiskolát végzettek számaránya 7·1%-ról 8·8%-ra, a 4 középiskolát jártaké pedig 16·3%-ról 17·4%-ra emelkedett, s csak a középiskola 6 osztályát végzettek viszonylag jelentékenyebb számaránya jelez némi visszaesést (4·0%, illetve 3·8%).

Élénken kidomborodik a nők rovataiban az a törekvés, hogy magasabb iskolák elvégzésével a férfiaknak a szellemi pályákon egyenrangú versenytársaivá váljanak. Számarányuk az utolsó tíz esztendő folyamán nemcsak a középiskolát végzettek mindhárom kategóriájában lett magasabb, de emellett kitünik, hogy míg a főiskolát végzett férfiak aránya 8·3%-ról 7·8%-ra esett vissza, addig az ugyanilyen képzettségű nőké 0·7%-ról 0·8%-ra emelkedett.

A népműveltség megállapítására szolgáló közvetlen módszerek: az írás-olvasás birtokának, valamint a lakosság iskolázottságának tudakolása révén rendelkezésre álló statisztikai adatok kétségtelen kedvező képet festettek fővárosunkban a kultúra terjedéséről. Miként azonban már fentebb említettem, pusztán ez adatok birtokában nem nyerhető kellő áttekintés Budapest műveltségi viszonyai tekintetében. A továbbiakban tehát a kultúra terjesztésére szolgáló intézményeket és tényezőket kell vizsgálódás alá vonni, hogy e közvetett módszer segélyével rávilágíthassak a fővárosi népesség közművelődési viszonyaira.

A) Közművelődési intézmények és tényezők.

Közgyüjtemények.

Közkönyvtárak a népnevelés szolgálatában.

A közkönyvtáraknak a művelődésre gyakorolt, helyesebben arra kihatással bíró céljait vizsgálva, előtérbe lép az a különbség, mely az olvasóközönséget tekintve a közgyüjteményeket két csoportra osztja. E különbség alapján beszélni lehet tudományos könyvtárakról és népművelési vagy közművelődési könyvtárakról.

A közkönyvtárak olvasóközönségének differenciálódása azonban korántsem jelenti azt, hogy a közkönyvtárak szakavatott vezetése, helyes kultúrpolitikája nem volna képes a kettős hivatásnak eleget tenni. Hisz a gyakorlatban látható — példaképpen csak a székesfőváros könyvtárát említve — hogy akárhány közkönyvtár népművelési hivatása mellett a tudományos feladatkört is hiánytalanul betölti.

De a pusztán tudományos célú közgyüjtemények is értékes szolgálatára vannak a népművelésnek. Olvasótermei nyitva állanak nemcsak a tudományos kutatás, hanem bármely irodalmi érdeklődés számára is, melyet a társadalom széles rétegei látogatnak és szakszerű irányítás mellett ismeretkörüket bővíthetik.[1])

A tudományos közkönyvtárak feladatkörébe tartozik az egyes tudományágak szakszerű összegyüjtése, katalogizálása és állandó kiegészítése. Ez utóbbi a hazai és külföldi szakirodalom állandó szemmeltartása alapján eszközöltetik. A kiegészítésnek azonban nemcsak a jelen, hanem a mult irodalmi értékeinek lehető megszerzésére is irányulnia kell.

Nem kevésbbé fontos a tudományos könyvtáraknak pedagógiai hatása sem. Itt nemcsak a főiskolai hallgatóknak és szakiskolai tanulóknak nyujtott szakkönyvekre utalunk, hanem arra a tevékenységre is, melyet a könyvtárak személyzete irodalmi szakkérdésekben adott felvilágosítások, útmutatások, módszertani kérdések tekintetében a kutatás megkönnyítése céljából fejt ki.

A népnevelés szempontjából sokkal jelentősebb, szélesebb társadalmi rétegeket átfogó művelődési hatást fejtenek ki a közművelődési és nép-

[1]) Lásd : *dr. Magyary Zoltán :* A magyar tudománypolitika alapvetése. Tudományos társulatok és intézmények országos szövetsége. 1927.

könyvtárak. Ugyanis míg a tudományos könyvtárak elsősorban mégis csak a szellemi kultúra magasabbrendű fejlesztésére hivatottak, addig a népkönyvtárak a társadalom széles rétegeit nemcsak művelni, hanem szórakoztatni is akarják.[1])

Mivel a közművelődési közkönyvtárak elsősorban népnevelő munkát fejtenek ki, e közgyüjteményeknek eminens kötelessége tehát, hogy gyüjteményéből kiküszöböljön minden olyan kötetet, amely olvasóinak érdeklődési körét káros, vagy téves irányba fordítaná.

Ehelyütt nem pusztán a szélsőséges irányú és a népművelés szempontjából a tömegekre kártékony hatású művekre gondolok, melyek bár ha itt nem is, de a tudományos gyüjteményekben a szakkérdések kutatói részére kell, hogy rendelkezésre álljanak. Hanem ki kell rekesztenie a népművelési könyvtáraknak tevékenységi körükből mindazokat az irodalmi termékeket, melyek hatásukat az olvasók izgalom és érzékiség sóvárgására alapítják.

De a könyvtár tisztaságával oktató, nevelő munkára való beállítottságával még nem tett eleget népművelő feladatának. A primitiv ember megfelelő irányítás nélkül könnyen elkallódhatik az irodalom labirintusaiban, ha nincs ki kezét megfogja és érdeklődési körét kellő szakértelemmel helyes irányba terelje. A könyvtár szakszemélyzetének a kötelessége tehát, hogy az irodalomban járatlan elemeket megfelelő tanáccsal ellása s így a rendelkezésre álló könyvanyaggal a termékenyítés munkáját elvégezhesse.[2])

Hogy e feladatkörének, helyesebben rendeltetésének a népművelési könyvtárak megfelelhessenek, kell, hogy olvasóiknak korát, iskolázottságát, foglalkozását és általában minden sajátos viszonyát figyelembe vegyék. Nemcsak az olvasnivalók kiválasztásának helyes módszere, hanem az olvasók érdeklődési körének megfelelő mederbe való irányítása is a könyvtár feladatát képezi, mert csak így biztosítható a közművelődési könyvtár és olvasóközönségének lelki harmóniája s csak így felelhet meg a könyvtár annak a magasztos népnevelő hivatásának, melynek érdekében a közület áldozatkészsége létrehozta.

A közkönyvtárak látogatottsága és forgalma.

A testvérvárosok egyesítésének idejében a budapesti közkönyvtárak közül csak a Magyar Nemzeti Múzeum, az Egyetemi Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia könyvtára állott fenn. A Nemzeti Múzeumot tudva-

[1]) *Dr. Kelényi B. Ottó:* A könyvtár és a művelődés kapcsolatai. Városi Szemle. XIV. évf. 2. szám.

[2]) Lásd: *Drescher Pál:* Közművelődési közkönyvtárak a nagyvárosi kultúra szolgálatában. Városi Szemle XV. évf. 1929.

levőleg a »legnagyobb magyar« édesatyjának, Széchenyi Ferenc grófnak áldozatkészsége létesítette, az 1802. évben. A kir. magy. Pázmány Péter Tudományegyetem könyvtára a XVII. században (1635.) alakult, míg az Akadémia könyvtára 1826. évben létesült, tehát eredete egybeesik magának az intézménynek keletkezésével.

A többi közkönyvtárak alakulásának ideje a Fővárosi Pedagógiai Könyvtár kivételével, a XIX. századra esik, bár a Fővárosi Könyvtár is csak az 1900. évben nyitotta meg kapuját az olvasóközönség előtt, melyet addig csak a városi tisztviselők és a törvényhatósági bizottsági tagok használhattak.

A Fővárosi Könyvtár eredetileg az 1873. évben szervezett statisztikai hivatali szakkönyvtárból — mely az 1875. évben Frank Ignác professzor által hagyományozott könyvtárral is kiegészült — a tulajdonképpeni fővárosi könyvtárból alakult, melyet önálló intézménnyé csak az 1903. évben szerveztek. A városi könyvtárat 1912. évig a fővárosi statisztikai hivatal igazgatója vezette, mely évben azután önálló intézménnyé alakult.[1])

3. Közkönyvtárak látogatottsága. 1875—1930.

Megnevezés	1875.	1880.	1890.	1900.	1910.	1920.	1930.
	évben olvasók száma						
Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára	14.661	22.014	15.433	19.802	33.006	20.110	18.304
Egyetemi Könyvtár	.	36.314	35.767	52.003	82.089	6.404	64.759
Magy. Tud. Akadémia könyvtára	.	10.314	7.938	5.838	4.619	590	3.595
M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal könyvtára	—	—	—	—	1.065	152	2.383
Fővárosi Nyilvános Könyvtár	—	—	—	228	5.836	3.354	142.237
Fővárosi Pedagógiai Könyvtár	—	—	—	—	8.759	1.076	11.763
M. Kir. Techn. és Anyagvizsgáló Int. könyvtára	—	—	—	—	—	—	22.767
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum és Iskola könyvtára	—	—	—	—	—	—	25.141
Ref. Theol. Akadémia könyvtára	—	—	—	—	—	—	918
A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara könyvtára	—	—	—	—	—	—	3.315

A közkönyvtárak látogatottságának alakulását feltüntető 3. számú táblázat adatai szerint a három legrégibb közül a legjelentősebb forgalmat az Egyetemi Könyvtár bonyolította le. Élénken szembetűnik a fővárosi nyilvános könyvtár látogatottságának alakulása, melyet az 1910. év alig hatezer látogatójával szemben 1930. évben több mint 140 ezer olvasó keresett fel.

[1]) *Dr. Thirring Gusztáv:* Budapest félszázados fejlődése. 1873—1923. Statisztikai Közlemények. 53. kötet.

4. Közkönyvtárak könyvforgalma.

Megnevezés	1931	1932	1933	1934	1935	1931—1932. évek átlagában	
						absz.	%
	Olvasók, illetve kölcsönzők száma.						
Nemzeti Múzeum könyvtára ...	32.173	35.500	34.620	37.817	28.718	33.766	5·7
Egyetemi könyvtár	91.881	72.905	71.975	76.667	63.103	75.306	12·8
Magyar tudományos Akadémia könyvtára	5.664	5.419	5.600	6.159	6.015	5.771	1·0
Fővárosi könyvtár	374.942	384.997	380.711	363.757	396.264	380.134	64·7
M. kir. közp. statisztikai hivatal könyvtára	4.123	5.072	5.146	5.477	5.861	5.136	0·9
Fővárosi pedagógiai könyvtár ...	19.738	26.456	16.750	26.268	27.143	23.271	4·0
M. kir. techn. és anyagvizsg. intézet könyvtára	30.916	36.048	35.666	36.196	32.542	34.274	5·8
Orsz. m. iparműv. múz. és iskola könyvtára	26.590	27.181	20.775	21.324	20.464	23.267	4·0
Ref. theológiai akadémia könyvtára	1.326	2.234	1.776	1.772	1.783	1.778	0·3
Vakok központi Braille-könyvtára	822	1.436	636	601	648	829	0·1
Budapesti keresk. és iparkamara könyvtára	4.694	5.418	4.292	3.910	3.232	4.309	0·7
Összesen	**592.869**	**602.666**	**577.947**	**579.948**	**585.773**	**587.841**	**100·0**
	Olvasott, illetve kölcsönzött kötetek száma (összforgalom).						
Nemzeti Múzeum könyvtára ...	91.642	94.691	95.284	103.729	78.832	92.835	5·9
Egyetemi könyvtár	155.423	113.161	109.060	111.778	98.084	117.501	7·5
Magyar tudományos Akadémia könyvtára	24.016	22.732	24.399	24.123	22.071	23.468	1·5
Fővárosi könyvtár	1,063.188	1,150.244	1,115.438	1,048.238	1,133.026	1,102.027	70·0
M. kir. közp. statisztikai hivatal könyvtára	13.633	14.631	15.377	16.597	16.010	15.250	1·0
Fővárosi pedagógiai könyvtár ...	72.345	122.425	70.312	122.030	132.740	103.970	6·6
M. kir. techn. és anyagvizsg. intézet könyvtára	48.679	57.017	60.500	59.354	54.369	55.984	3·6
Orsz. m. iparműv. múz. és iskola könyvtára	54.460	52.526	40.587	43.298	40.895	46.353	2·9
Ref. theológiai akadémia könyvtára	1.453	2.407	2.271	2.220	2.192	2.109	0·1
Vakok központi Braille-könyvtára	4.453	5.514	5.550	4.329	4.565	4.882	0·3
Budapesti keresk. és iparkamara könyvtára	7.783	10.773	9.005	9.424	7.149	8.827	0·6
Összesen	**1,537.075**	**1,646.121**	**1,547.783**	**1,545.120**	**1,589.933**	**1,573.206**	**100·0**
	Az összforgalomból 100 olvasóra esik kötet.						
Nemzeti Múzeum könyvtára ...	285	267	275	274	275	275	
Egyetemi könyvtár	169	155	152	146	155	156	
Magyar tudományos Akadémia könyvtára	424	419	436	396	367	407	
Fővárosi könyvtár	284	299	293	288	286	290	
M. kir. közp. statisztikai hivatal könyvtára	331	288	299	303	273	297	
Fővárosi pedagógiai könyvtár ...	367	463	420	465	489	447	
M. kir. techn. és anyagvizsg. intézet könyvtára	157	158	170	164	167	163	
Orsz. m. iparműv. múz. és iskola könyvtára	205	193	195	203	200	199	
Ref. theológiai akadémia könyvtára	108	108	128	125	123	119	
Vakok központi Braille-könyvtára	538	384	873	720	704	589	
Budapesti keresk. és iparkamara könyvtára	166	199	210	241	221	205	
Összesen	**259**	**273**	**268**	**267**	**271**	**268**	

E bizonyos fokig hiányos visszapillantó adatokkal ellentétben sokkal frappánsabban domborodik ki a közkönyvtárak jelentősége a következő, 4. számú táblázat alapján.

A szóbanlevő adatok tanusága szerint kitűnik, hogy az 1931—35. évek átlagában kerekszámban 588 ezer olvasó és kölcsönző, több mint egy millió és 573 ezer kötetet olvasott el. Az összforgalomnak túlnyomó részét a fővárosi könyvtár bonyolította le, mivel 1 millió 102 ezer olvasott, illetve kikölcsönzött kötete valamennyi közkönyvtár összforgalmának 70%-át tette.

Bármily nagyjelentőségű és örvendetes is a főváros lakosságának közművelődése szempontjából a fővárosi könyvtár széleskörű keresettsége, rá kell mutatni azonban arra a különbségre, mely a fővárosi, valamint a többi közkönyvtár között rendeltetésük célját tekintve fennáll. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a főváros könyvtára kimagasló forgalmát, fiókkönyvtárai révén érte el, a szélesebb néprétegek érdeklődési körébe inkább belevágó, szépirodalmi és népies formába öntött ismeretterjesztő munkák keresettsége révén. Ezzel szemben a kimondottan tudományos könyvtárak rendeltetésük célját a magasabbrendű kultúra fejlesztésében tudják, minek következtében működésük irányvonala meghatározott szellemi nívóhoz van kötve, így látogatóik köre természetszerűleg jóval kisebb határok közé szorul.

E különbség magyarázza tehát, hogy a három legnagyobb tudományos közkönyvtár olvasott, illetve kölcsönzött köteteinek együttes száma a végeredményként kimutatott összforgalomnak alig 15%-át adja.

A közkönyvtárakat használó egyének átlagos könyvigénylését vizsgálva kitűnik, hogy e tekintetben a Fővárosi Pedagógiai Könyvtárral együtt a Tudományos Akadémia kerül az első vonalba, mivel egy olvasóra, illetve kölcsönzőre több mint négy kötet jut. Ennél kedvezőbb arányszámot — érthetően — csak a vakok könyvtárát igénybevevő olvasók sorában találunk, akik egyenként majdnem hat Braille-rendszerű kötetet olvastak el az utolsó öt esztendő átlagában.

A közkönyvtárak könyvállományának gyarapodására vonatkozólag visszapillantó adatok — sajnos — nem állanak rendelkezésre, így meg kell elégedni az utóbbi évek könyvtári állományát szemléltető adatokkal.

Legjelentősebb könyvállománnyal, közel 800 ezer kötettel a Nemzeti Múzeum könyvtára rendelkezik. Ugyancsak kiemelkedőnek mondható az Egyetemi Könyvtár 690 ezer kötetet meghaladó könyvállománya is, mivel a sorrendben utána következő Fővárosi, illetve Akadémiai Könyvtár már csak 467, illetve 463 ezer kötetet mondhat magáénak. A mondottak alapján ismételten utalnom kell arra a rendkívül nagyértékű és eredményes munkásságra, melyet a főváros közkönyvtára a közművelődés, helyesebben a tömegnevelés érdekében kifejt. Anélkül, hogy az éppen említett három nagy közkönyvtár kulturális jelentőségének értékét csorbítani akarnám, nem tartom

érdektelennek kidomborítani, hogy a fővárosi könyvtár a maga 467 ezres könyvállományával majdnem ötször akkora könyvforgalmat bonyolított le, mint a három legnagyobb tudományos könyvtár a maga 1 millió és 950 ezer kötetével.

5. A közkönyvtárak könyvállománya. — 1931—1935.

Megnevezés	Könyvállomány					gyarapodás az 1932—1935 években	
	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.		
	év végén					absz.	%
M. Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi-könyvtára	647.848	673.965	698.440	796.546	796.546	148.698	23·0
Kir. Magy. Pázmány Péter Tud.-egyetem könyvtára	657.971	663.595	671.977	680.810	690.632	32.661	5·0
Magyar Tudományos Akadémia könyvtára	430.940	437.702	446.430	454.934	463.363	32.423	7·5
Fővárosi Nyilvános Könyvtár	422.217	436.449	450.562	458.112	467.160	44.943	10·6
M. kir. Közp. Statisztikai Hivatal könyvtára	170.251	175.002	178.496	182.753	188.121	17.870	10·5
Fővárosi Pedagógiai Könyvtár	55.707	57.662	59.554	68.614	70.337	14.630	26·3
M. kir. Technológiai Iparmúzeum könyvtára	.	.	.	.	50.539	.	.
Budapest Kereskedelmi és Iparkamara könyvtára	53.546	47.566	49.481	50.821	53.865	319	0·6
Budapesti Ref. Theol. Akadémia Ráday-könyvtára	43.476	44.451	45.349	[1])30.342	[1])34.035	.	.
Vakok Közp. Braille-könyvtára	3.140	3.140	3.208	3.314	3.438	298	9·5
Orsz. Magyar Iparművészeti Múz. könyvtára	11.961	12.150	12.265	12.454	12.492	531	4·4

Kiemelendőnek látszik még a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal könyvtárának közel 190 ezer kötetes könyvállománya, valamint nem annyira magas kötetszáma, hanem inkább fejlődésének gyors üteme miatt a Fővárosi Pedagógiai Könyvtár jelentősége is.

A közkönyvtárak könyvállományáról beszélve megemlítendők még a *különféle hatóságok, tudományos intézetek tanintézetek, és egyesületek könyvtárai is*, melyek bár szorosanvéve nem tartoznak a jelen tanulmány tárgyköréhez, mégis tudományos és közművelődési érdeklődés kielégítésére vannak hivatva. Helyet kell szorítani ezen adatok részére már csak azért is, mivel ha azok nem is bírnak a közkönyvtárak nyilvános jellegével, javarészük mégis csak hozzáférhető szélesebb társadalmi rétegek számára.

A székesfővárosi statisztikai hivatal évkönyvének 1936. évfolyama[2]) — a közkönyvtárakat leszámítva — 134 jelentékenyebb könyvtárra terjesz-

[1]) Művek száma.

[2]) Lásd: *Dr. Illyefalvi I. Lajos:* Budapest székesfőváros statisztikai évkönyve. 1936. XXIV. évf. Budapest, Szfőv. Stat. Hiv.

tette ki adatgyüjtését s e részletes statisztikai kimutatásból készült a következő csoportosítás :

	Könyvtárak száma	Könyv-állomány
Hatóságok, hivatalok könyvtárai	25	348.199
Tudományos intézetek könyvtárai	46	528.205
Szerzetesrendek könyvtárai	6	114.656
Tanintézetek könyvtárai	28	562.056
Egyesületek könyvtárai	29	290.355

Megállapítható tehát, hogy e könyvtárak az 1935. év végén együttvéve kerekszámban 1 millió és 850 ezer kötettel rendelkeztek, ami még a közkönyvtárak könyvállományához képest is igen jelentékenynek mondható.

A hivatkozott részletes statisztikai összeállítás szemlélete alapján a hatóságok és hivatalok könyvtárainak csoportjából szembetünően kiemelkedik az országgyűlési könyvtár 144 és félezer könyvállománya ; míg a tudományos intézeteknél a műszaki és közgazdaságtudományi egyetem központi könyvtára tűnik szembe 154 ezret meghaladó kötetszámmal.

Végül ki kell még emelni a Zeneművészeti Főiskola közel 100 ezres kötetszámát, melynek túlnyomórésze zenemű.

Milyen társadalmi rétegekből kerül ki és mit olvas az egyetemi és a fővárosi könyvtár olvasótábora.

Tanulmányom jelen fejezetének bevezető soraiban rámutattam a közkönyvtáraknak, különösen pedig a közművelődési könyvtáraknak arra a feladatkörére, hogy céljának, rendeltetésének megfelelendő, keresniök kell a lelki kontaktust olvasótáboruknak minden társadalmi rétegével. E feladatkörüket pedig nehezen lesznek képesek ellátni oly statisztika rendszeresítése nélkül, amely megfigyelési körébe vonja legalább is az olvasók iskolázottságát, társadalmi pozicióját.

Sajnos, ily rendszeresen összeállított s a közkönyvtárakat igénybevevő közönség iskolázottságára, illetve foglalkozására fényt derítő statisztika rendelkezésre nem állott, de az éppen szóbanlévő kérdésben mégis értékes adatokat szolgáltat az egyetemi, illetve fővárosi könyvtár látogatóira vonatkozólag a 6. számú táblázat.

Ezekből az adatokból kitűnik, hogy amíg a világháborút megelőző évek átlagában 3161 látogató kereste fel az egyetemi könyvtárat, addig az utolsó években átlag 5855 egyén fordult meg a szóbanlévő közgyüjtemény helyiségeiben. A látogatók zöme mindkét évtöd átlagában természetszerűleg a főiskolai hallgatóság soraiból rekrutálódott, mivel az 1908—12. években 2719 (86%), az 1935. évvel záruló évtöd átlagában pedig 4828 (82·5%) diák látogatta az egyetemi könyvtárat.

6. Az egyetemi könyvtár látogatóinak megoszlása foglalkozás szerint.

Megnevezés	Az 1908—1912. évek átlagában		Az 1931—1935. évek átlagában	
	absz.	%	absz.	%
Főiskolai hallgatók:				
Joghallgató	1.239	39·2	1.668	28·5
Orvostanhallgató	648	20·5	577	9·9
Bölcsészettanhallgató	677	21·4	2.323	39·7
Hittudományi hallgató	9	0·3	71	1·2
Gyógyszerészettani hallgató	11	0·3	33	0·6
Közgazdasági egyetemi hallgató	—	—	101	1·7
Műegyetemi hallgató	128	4·1	48	0·8
Állatorvosi főiskolai hallgató	7	0·2	7	0·1
Együtt	**2.719**	**86·0**	**4.828**	**82·5**
Közép- és szakiskolai tanuló	37	1·2	33	0·6
Tanár- és tanítójelölt	22	0·7	71	1·2
Ügyvédjelölt és joggyakornok	188	6·0	41	0·7
Lelkész	3	0·1	20	0·3
Tanár és tanító	57	1·8	277	4·7
Író és hírlapíró	10	0·3	47	0·8
Művész	3	0·1	18	0·3
Ügyvéd	18	0·6	42	0·7
Orvos	7	0·2	59	1·0
Gyógyszerész	1	0·0	5	0·1
Mérnök	16	0·5	62	1·1
Vegyész	4	0·1	7	0·1
Műiparos	2	0·1	18	0·3
Gazdász	1	0·0	17	0·3
Közhivatalnok	41	1·3	157	2·7
Katonatiszt	2	0·1	19	0·3
Magánzó	7	0·2	41	0·7
Magántisztviselő	22	0·7	78	1·3
Kereskedő	1	0·0	15	0·3
Összesen	**3.161**	**100·0**	**5.855**	**100·0**

Az egyetemi könyvtár gyüjteménye iránt megnyilvánuló érdeklődés jelentős emelkedése azonban nem mondható általános jellegűnek, mivel az adatoknak az egyes tudományegyetemi fakultások megkülönböztetésével való szemlélete már számottevő változásokat érzékeltet. Kitűnik ugyanis, hogy míg a joghallgatók érdeklődése, ha nem is abszolút számban, de százalékos arányban, valamint a medikus látogatók száma jelentős visszaesést mutat, addig a bölcsészettanhallgatók sorából kikerülő olvasók száma közel négyszeresére emelkedett.

Ugyancsak jelentős csökkenés nyilvánul meg az ügyvédjelölt és joggyakornok olvasók sorában is, míg a tanár- és tanítójelöltek, valamint a tanárok és tanítók sorából kikerülő látogatók érdeklődése emelkedő tendenciát mutat.

Mielőtt a szóbanlévő adatokhoz bárminő kommentárt is fűznék, vessünk egy pillantást a következő, 7. számú táblázatra, amely az egyetemi könyvtárban olvasott műveket tudományágak szerint csoportosítja.

7. Az egyetemi könyvtárban olvasott művek tudományágak szerint.

Megnevezés	Az 1908—1912. évek átlagában		Az 1931—1935. évek átlagában	
	absz.	%	absz.	%
Hittudomány	533	0·6	700	1·0
Jogtudomány	31.519	34·4	14.006	19·1
Államtudomány	8.752	9·6	3.507	4·8
Orvostudomány	11.050	12·1	9.086	12·4
Természettudomány	9.329	10·2	6.953	9·4
Bölcsészet	4.451	4·9	3.197	4·3
Történelem	9.778	10·7	14.926	20·3
Nyelvészet, irodalom	9.931	10·8	19.448	26·4
Vegyesek, folyóiratok	6.185	6·7	1.658	2·3
Összesen	**91.528**	**100·0**	**73.481**	**100·0**

Szembetűnő jelenség, hogy bár az egyetemi könyvtár látogatóinak száma a háború előtti évek átlagához képest 85·2%-kal emelkedett, addig az olvasott művek száma a szóbanlévő két évötöd viszonylatában 91.528-ról 73.481-re esett vissza, ami tehát 19·7%-os csökkenésnek felel meg. Más szóval tehát míg az 1908—12. években egy látogató átlag 29 művet olvasott, az utolsó évötöd látogatóira már csak 12 mű jutott.

Visszatérve a 7. számú táblázat alapján kezdett vizsgálódásra, ismét gondolni kell arra a jelentős csökkenésre, amely az orvostudományi, de kiváltképen a jog-, államtudományi művek keresettségében megnyilvánul. Kitűnik ugyanis, hogy míg a világháború előtti évek átlagában kerekszámban 40 ezer jog- és államtudományi művet vettek igénybe, addig az 1935. évvel záruló évötödben már csak 17 és félezer hasonló tárgyú mű került elolvasásra.

Bár kétségtelen, hogy a bölcsészettudományi művek forgalmában is jelentkezik némi visszaesés, de emellett felötlik a történeti, de főképpen a nyelvészet és irodalom körébe tartozó munkák keresettségének igen számottevő kiugrása. A 7. számú táblázat adatainak tanusága szerint ugyanis az 1908—12. évek átlagában a történeti, nyelvészeti és irodalmi munkák alig 20 ezer kötettel szerepelnek a statisztikában, míg az utolsó évötöd átlaga e tudományszakokhoz tartozó műveknek 34 ezer kötetet meghaladó forgalmát tünteti fel.

Nyilvánvaló tehát, hogy a bölcsészettudományi hallgatóknak az Egyetemi Könyvtár látogatóinak sorában kimutatható előretörése, valamint

a fakultásuk tankörébe vágó egyes tudományágak műveinek jóval jelentősebb keresettsége részben az egyetemi és középiskolai tanulmányi viszonyoknak a világháború után bekövetkezett változásával indokolható. Ugyanis egyrészt a háború után fokozottabb mértékben megindult nyelvtanulás, másrészt pedig a középsikolákba bevezetett világnyelvek rendszeres és kötelező oktatása a bölcsészeti fakultásra beiratkozó ifjúság figyelmét jelentősebb mértékben irányította rá a nyelvszakos studiumokra, nyilván abban a reményben, hogy ily oklevél birtokában könnyebben juthatnak elhelyezkedéshez.

Másik szembentűnő jelenség gyanánt az Egyetemi Könyvtárat látogató joghallgatók számának nagymérvű visszaesése, illetve a jog- és államtudományi művet keresettségében megnyilvánuló csökkenés olvasható ki a szóbanlévő adatokból. De talán elsősorban a jogászifjúság számának visszaesésére kell gondolni. Hisz a háborút megelőzőleg szemeszterenkint mintegy 3300 joghallgató iratkozott be a budapesti egyetemre, ezzel szemben az utóbbi években a felvehető létszám nem igen haladta meg a kétezret. A nehezebb megélhetési viszonyok következtében a jogászifjúság nyilván jelentősebb arányban nézett kereső foglalkozás után. Az ügyvédjelöltek számának megfogyatkozása miatt pedig szükség esetén maguk az ügyvédek veszik igénybe az egyetemi könyvtár megfelelő szakkönyvét, holott e munkák a világháborút megelőzőleg — legalább is az idevonatkozó adatoknak valószínűsítése szerint — inkább bojtárjaikra bízták.

A pusztán tudományos irodalom szolgálatában álló Egyetemi Könyvtár forgalmi adatainak szemlélete után a Fővárosi Könyvtár olvasóközönségének társadalmi szempontból való vizsgálatára a 8. számú táblázat nyujt lehetőséget.

Bár a világháború óta a városi könyvtár jellege fiókkönyvtárhálózatának szakszerű kiegészítésével lényegesen megváltozott, ennek dacára az összehasonlítás lehetősége miatt egy táblázatban foglaltam össze a háborút megelőző három esztendőre és az 1933—1935. évekre vonatkozólag a könyvtár kölcsönzőinek statisztikai adatait.

Megállapítható, hogy úgy a háborút megelőzőleg, mint pedig az utóbbi években a kölcsönzők jelentős hányada a főiskolai hallgatók sorából került ki. Különösen kiemelkedő az 1933—35. évek átlagában az a 40·4-es arányszám, amely a főiskolásoknak a tudományos központ kötetei iránt való érdeklődését tanusítja. A diákok mellett figyelemreméltó még a tisztviselőtársadalom 24·3%-os és a tanszemélyzet 10·2%-os részesedése, mely a szóbanlévő társadalmi rétegeknek a tudományos központ kötetei iránti nagyobb érdeklődése mellett bizonyít.

A fiókkönyvtárakban elhelyezett szépirodalmi és ismeretterjesztő műveket, a már fentebb említett főiskolások mellett, a közép- és szakiskolai tanulók keresik jelentősebb számban, de itt is megnyilvánul a tisztviselők jelentősebb részesedése. Megemlítendőnek látszik még, hogy az utóbbi

évek átlagában 1243 bérmunkás található a kölcsönzők sorában, biztató jeléül annak, hogy a fiókkönyvtárak a főváros alacsonyabb társadalmi rétegeiben is sikeres kultúrmissziót végeznek.

8. A fővárosi könyvtár kölcsönzőinek megoszlása foglalkozás szerint.

Megnevezés	Kölcsönzők száma az							
	1909—1911.		1933—1935.					
	évek átlagában							
	összesen		tudományos központban		fiókkönyvtárakban		összesen	
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Szabadfoglalkozású	1.090	16·6	207	8·7	500	3·1	707	3·8
Köztisztviselő	916	14·0	327	13·8	1.391	8·6	1.718	9·3
Tanszemélyzet	476	7·2	241	10·2	956	5·9	1.197	6·5
Magántisztviselő	899	13·7	248	10·5	1.229	7·6	1.477	8·0
Iparos, kereskedő	137	2·1	33	1·4	403	2·5	436	2·4
Főiskolai hallgató	1.659	25·3	957	40·4	2.727	16·9	3.684	19·9
Szakiskolai és polgári iskolai tanuló	693	10·5	—	—	1.844	11·5	1.844	10·0
Író, művész	438	6·7	108	4·6	211	1·3	319	1·7
Bérmunkás	131	2·0	67	2·8	1.176	7·3	1.243	6·7
Középiskolai tanuló			—	—	2.605	16·2	2.605	14·1
Elemi iskolai tanuló			—	—	777	4·8	777	4·2
Tanonc			—	—	310	1·9	310	1·7
Háztartásbeli	126	1·9	59	2·5	1.363	8·5	1.422	7·7
Katonatiszt			43	1·8	163	1·0	206	1·1
Egyetemi tanár			37	1·6	46	0·3	83	0·5
Altiszt (állami, fővárosi, üzemi)			6	0·2	188	1·2	194	1·0
Egyéb			36	1·5	223	1·4	259	1·4
Összesen	6.565	100·0	2.369	100·0	16.112	100·0	18.481	100·0

A fővárosi fiókkönyvtárak forgalmára és olvasóinak társadalmi összetételére vonatkozólag igen becses statisztikát állított össze dr. Drescher Pál könyvtári felügyelő,[1]) melynek főbb adatait az alábbi táblázat szemlélteti.

Ha a fenti adatokból törvényszerűségek nem is vonhatók le a városi könyvtár kultúrális tevékenységére vonatkozólag, mégis tájékoztatásul szolgálhatnak atekintetben, hogy a főváros lakosságának mely rétegei és milyen arányban veszi igénybe a fiókkönyvtárakat. A végeredményekből kitűnik, hogy az adatgyüjtés nyolc napja alatt 4793 olvasó, 16.728 kötetet vett kölcsön.

A fiókkönyvtárak olvasóközönségének foglalkozás szerinti összetétele meglehetősen változatosnak mondható. Az olvasóknak több mint egyötöde, 21·3%-a a középiskolai tanulóifjúság soraiból került ki. Utánuk a főiskolások 16·3%-os, valamint a munkások 11·8%-os részesedése a legszámottevőbb.

[1]) Lásd: *Dr. Drescher Pál:* Mit olvas a Fővárosi Könyvtár közművelődési fiókjainak közönsége? Fővárosi Könyvtár évkönyve. IV. évf. 1934. Budapest.

9. A fővárosi könyvtár 11 fiókkönyvtárának nyolcnapi forgalmi adatai az olvasók foglalkozása szerint. — 1934.

Megnevezés	Felső, középiskolai tanuló	Főiskolai hallgató	Köztisztviselő	Katonatiszt	Tanító, tanár	Szabadfoglalkozású	Magántisztviselő	Iparos, kereskedő	Kereskedelmi alkalmazott	Ipari szak- és segédmunkás	Háztartásbeli	Tanonc	Altiszt	Nyugdíjas	Egyéb	Összesen
	a) *Abszolút számban.*															
Olvasók száma	1.019	783	426	57	326	202	425	129	53	566	392	83	118	88	126	4.793
Olvasott kötetek száma:																
szépirodalmi	2.130	1.902	1.381	191	1.067	555	1.127	331	120	1.498	1.357	184	258	256	416	12.773
ismeretterjesztő	930	716	326	37	256	219	363	92	52	448	212	73	99	59	73	3.955
Összesen	**3.060**	**2.618**	**1.707**	**228**	**1.323**	**774**	**1.490**	**423**	**172**	**1.946**	**1.569**	**257**	**357**	**315**	**489**	**16.728**
Ebből idegen nyelven olvasott:																
szépirodalmi	70	321	240	56	328	137	140	32	1	53	233	3	3	53	66	1.736
ismeretterjesztő	15	79	39	6	27	37	38	1	1	5	27	1	—	8	14	298
A szépirodalom keretébe tartozó magyar nyelven olvasott könyvek közül:																
magyar ..... (irodalom terméke)	1.563	696	541	59	335	170	480	166	67	685	522	116	139	98	176	5.813
német ..... (irodalom terméke)	72	150	95	13	75	35	86	21	6	112	95	5	22	19	30	836
angol ..... (irodalom terméke)	208	282	184	24	130	76	167	52	11	273	206	30	42	35	48	1.768
francia..... (irodalom terméke)	106	230	157	27	87	67	128	27	14	231	155	17	24	26	44	1.340
egyéb..... (irodalom terméke)	111	223	164	12	112	70	126	33	21	144	146	13	28	25	52	1.280
Együtt	**2.060**	**1.581**	**1.141**	**135**	**739**	**418**	**987**	**299**	**119**	**1.445**	**1.124**	**181**	**255**	**203**	**350**	**11.037**

9. A fővárosi könyvtár 11 fiókkönyvtárának nyolcnapi forgalmi adatai az olvasók foglalkozása szerint. — 1934. (Vége.)

Megnevezés	Felső, középiskolai tanuló	Főiskolai hallgató	Köztisztviselő	Katonatiszt	Tanító, tanár	Szabadfoglalkozású	Magántisztviselő	Iparos, kereskedő	Kereskedelmi alkalmazott	Ipari szak- és segédmunkás	Háztartásbeli	Tanonc	Altiszt	Nyugdíjas	Egyéb	Összesen
	b) *Százalékban.*															
Olvasók száma	21·3	16·3	8·9	1·2	6·8	4·2	8·9	2·7	1·1	11·8	8·2	1·7	2·5	1·8	2·6	100·0
Olvasott kötetek száma:																
szépirodalmi	69·6	72·7	80·9	83·8	80·7	71·7	75·6	78·3	69·8	77·0	86·5	71·6	72·3	81·3	85·1	76·4
ismeretterjesztő	30·4	27·3	19·1	16·2	19·3	28·3	24·4	21·7	30·2	23·0	13·5	28·4	27·7	18·7	14·9	23·6
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Ebből idegen nyelven olvasott:																
szépirodalmi	3·3	16·9	17·4	29·3	30·7	24·7	12·4	9·7	0·8	3·5	17·2	1·6	1·2	20·7	15·9	12·8
ismeretterjesztő	1·6	11·0	12·0	16·2	10·5	16·9	10·5	1·1	1·9	1·1	12·7	1·4	—	13·6	19·2	7·5
A szépirodalom keretébe tartozó magyar nyelven olvasott könyvek közül:																
magyar	75·9	44·0	47·4	43·7	45·3	40·7	48·6	55·5	56·3	47·4	46·4	64·0	54·5	48·3	50·3	52·7
német	3·5	9·5	8·3	9·6	10·1	8·4	8·7	7·0	5·0	7·7	8·5	2·8	8·6	9·4	8·6	7·6
angol	10·1	17·8	16·1	17·8	17·6	18·2	16·9	17·4	9·2	18·9	18·3	16·6	16·5	17·2	13·7	16·0
francia.....	5·1	14·6	13·8	20·0	11·8	16·0	13·0	9·0	11·8	16·0	13·8	9·4	9·4	12·8	12·6	12·1
egyéb.....	5·4	14·1	14·4	8·9	15·2	16·7	12·8	11·1	17·7	10·0	13·0	7·2	11·0	12·3	14·8	11·6
Együtt....	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

(irodalom terméke)

A köz- és magántisztviselők érdeklődése egyaránt közel 9%-os viszonyszámot mutat. Említésreméltó, hogy egy-egy olvasó átlag 3·5 kötetet kölcsönzött ki a fiókok könyvállományából a megfigyelési időszak alatt.

Az olvasott köteteknek 76·4%-a szépirodalom körébe tartozott, 23·6%-a pedig ismeretterjesztő könyv volt. Az olvasott ismeretterjesztő könyvek arányában bár a középiskolás tanulóké az elsőség (30·4%), de erősen megközelítette őket a kereskedelmi alkalmazottak idevonatkozó érdeklődése (30·2%).

A szépirodalom körébe tartozó kötetek 12·8%-át, az ismeretterjesztő műveknek pedig 7·5%-át olvasták idegen nyelven. Az idegennyelvű könyveket jelentősebb számarányban természetesen a magasabb kultúrális igénnyel bíró foglalkozási kategóriába sorozható könyvtárlátogatók keresték.

Az idegen nyelven olvasott szépirodalmi kötetek arányában, közel egyező viszonyszámmal a tanárok, tanítók (30·7%) és a katonatisztek (29·3%) állnak első helyen, míg utánuk a szabadfoglalkozásúak és a nyugdíjasok következnek.

Az ismeretterjesztő irodalom termékeiből az idegennyelven olvasott művek számaránya tekintetében kiemelendőnek látszik még az egyéb foglalkozásuak 19·2%-os részesedése, amely után lényegtelen számaránykülönbözettel a szabadfoglalkozásuak (16·9%) és katonatisztek (16·2%) következnek. Említésreméltó, hogy a sorrendben következő hat foglalkozási kategória arányszáma 10·5—13·6% között mozog és a még szereplő kategória — az altisztek kivételével, akik idegennyelven ismeretterjesztő munkát egyáltalán nem olvastak — 1·1%—1·9% közötti arányszámot tüntet fel.

A szépirodalom körébe tartozó, magyar nyelven olvasott könyveknek több mint a fele (52·7%-a) a magyar irodalom termékei közül került ki. Külföldi irodalomból magyar fordításban legnagyobb számban az angol szerzők műveit olvasták, összesen 1768 kötetet. A német szerzők munkáit a franciából fordított könyvek keresettsége is felülmúlta, mivel az előbbiből 836, az utóbbiból pedig 1340 mű került kikölcsönzésre.

Az idegen irodalom termékeinek magyar nyelven való olvasását természetesen jelentősen befolyásolja az a körülmény, hogy mi van az illető nemzet irodalmából magyarra fordítva. Drescher idézett munkájában rámutat a német irodalomnak e tekintetben mostoha sorsára, amely nyilván abból folyik, hogy nemcsak a fordítások, hanem maguk az eredeti munkák terén is a kereslet természetszerűleg azon szerzők műveit frekventálhatja, melyeknek terjesztését a hazai kiadók sikeresen propagálják.

A múzeumok látogatottsága.

Amidőn Budapest székesfőváros 1873-ban elindult világvárossá fejlődésének lendületes útján, e közgyüjtemények közül csak a Nemzeti Múzeum állott fenn. Az ifjú főváros azonban áthatva a történeti mult magasztos hagyományaitól és emlékeitől, példás áldozatkészséggel felkutatta, összegyüjtötte

és tudományos rendszerbe foglalta a mult emlékeit. Alig több mint 60 esztendő elteltével ma már a fővárosban a 12 osztállyal dicsekedhető Nemzeti Múzeum mellett, még 14 szakmúzeum, ereklye-, illetve emlékmúzeum hirdeti a magyar nép kulturális jelentőségét és tesz hitet arról az eredményes és értékes munkásságról, melyet e közgyüjtemények a népművelés terén kifejtenek.

10. Visszapillantás a múzeumok látogatottságának alakulására. — 1875—1930.

Megnevezés	1875.	1880.	1890.	1900.	1910.	1920.	1930.
	látogatók száma						
Magyar nemzeti múzeum:							
képtár	9.085	122.250	112.068	163.160	—	—	—
régiségtár	27.365	67.513	65.954	95.310	113.496	46.645	61.812
állattár	41.708	118.000	133.676	—	214.256	57.134	26.302
ásványtár				154.546	196.114	65.636	21.061
néprajzi tár				4.743	40.470	9.327	14.306
együtt	**78.158**	**307.763**	**311.698**	**417.759**	**564.336**	**178.742**	**123.481**
Szépművészeti múzeum	—	—	—	44.587	166.417	112.492	78.265
Orsz. m. iparműv. múzeum	—	—	10.993	363.591	144.350	55.583	39.867
M. kir. mezőgazdasági múzeum	—	—	—	224.925	147.431	62.994	170.302
M. kir. techn. iparmúzeum	—	—	23.642	41.730	35.792	—	—
Orsz. Ráth György múzeum	—	—	—	—	6.365	601	3.783
M. kir. közlekedési múzeum	—	—	—	19.936	61.707	17.668	59.673
Fővárosi múzeum	—	—	—	.	13.267	1.136	12.877
Aquincumi múzeum	—	—	—	14.597	19.534	11.998	14.370
Történelmi arcképcsarnok	—	—	—	—	4.725	—	4.160
Új magyar képtár	—	—	—	—	—	—	5.872
Hopp keletázsiai múzeum	—	—	—	—	—	—	9.377
Goethe-szoba	—	—	—	—	—	—	1.118
Széchényi-szoba	—	—	—	—	—	—	1.409
Vörösmarty-szoba	—	—	—	—	—	—	3.062
M. kir. földtani múzeum	—	—	—	—	5.651	—	3.812
Erzsébet királyné emlékmúz.	—	—	—	—	52.318	70	31.187
Ernst-múzeum	—	—	—	—	—	39.640	4.058

A múzeumok látogatottságára vonatkozó visszapillantó adatok meglehetősen nagy ingadozást mutatnak, melynek oka talán nem is annyira a közönség érdeklődésének változásában, mint inkább a múzeumi adminisztráció speciális intézkedéseiből folyhat. A régebbi évekre vonatkozólag — sajnos — a látogatási napok alakulását feltüntető adatok sem állottak rendelkezésre.

A fővárosi múzeumok látogatottságának jelentőségéről már sokkal világosabb képet nyujtanak a 11. sz. táblázat adatai. Kitűnik, hogy az utolsó öt év átlagában kerekszámban 567 és félezer látogatója volt a budapesti múzeumoknak. A látogatóknak közel a fele a Nemzeti Múzeum tárait kereste fel, ahol a szóbanlévő évötöd általában 272 és félezer egyén fordult meg.

A Nemzeti Múzeum osztályai közül legnagyobb látogatottságnak a Szépművészeti Múzeum örvendett, melyet napi 200-as átlaggal 72.560 egyén tekintett meg.

11. Múzeumok látogatottsága.

Megnevezés	Látogatók száma					Látogatási napok száma	Látogatók száma	Egy látogatási napra jut látogató
	1931.	1934.	1932.	1935.	1933.	az 1931—1935. évek átlagában		
	években							
Nemzeti Múzeum.								
a) Természettudományi múzeum:								
Állattár	33.165	29.529	28.266	32.427	31.895	203	31.056	153
Ásvány- és őslénytani osztály	29.440	29.488	29.606	30.569	27.134	201	29.247	146
Növénytani osztály	.	.	.	1.321	2.642	227	1.982	9
b) Magyar történeti múzeum:								
Történeti, régészeti oszt. éremt.	39.575	38.491	34.532	39.738	38.275	209	38.122	182
Néprajzi osztály	14.698	14.982	13.906	21.202	8.930	314	14.744	47
Iparművészeti osztály	22.760	31.885	24.880	28.145	39.242	359	29.382	82
Orsz. Ráth György-múzeum	3.592	4.135	4.131	4.377	4.804	266	4.208	16
Erzsébet kir.-né emlékmúzeum	30.577	34.277	40.618	38.377	12.259	329	31.222	95
c) Szépművészeti múzeum:								
Orsz. magy. szépműv. múzeum	69.151	59.691	67.385	78.312	88.262	362	72.560	200
Új magyar képtár	5.236	4.974	4.955	6.758	5.346	314	5.454	17
Hopp Keletázsiai múzeum	8.902	9.913	9.933	10.206	10.053	206	9.801	48
Történelmi arcképcsarnok	3.816	4.179	4.712	5.147	5.960	162	4.763	29
Együtt	**260.912**	**261.544**	**262.924**	**298.579**	**274.802**	**3.152**	**272.541**	**1.024**
Goethe-szoba	1.100	2.636	1.885	1.928	2.561	163	2.022	12
Széchenyi-szoba	972	2.587	1.952	2.390	2.940	164	2.168	12
Vörösmarty-szoba	2.823	2.647	3.028	3.270	3.950	364	3.144	9
M. kir. mezőgazdasági múzeum	104.743	98.800	108.209	78.697	91.545	256	96.399	377
M. kir. közlekedési múzeum	69.666	65.286	72.291	75.346	97.212	111	75.960	684
M. kir. földtani múzeum	3.185	2.207	2.421	2.279	3.825	81	2.783	34
M. kir. népegészségügyi múzeum	3.390	16.262	15.259	25.065	27.716	139	17.538	126
M. kir. postabélyeg múzeum	338	341	653	466	597	108	479	4
Fővárosi múzeum	11.260	11.363	11.430	10.208	9.735	98	10.799	110
Fővárosi képtár	.	.	7.925	10.463	6.988	204	8.459	41
Főv. mú halászbástyai lapidáriuma	.	.	10.684	14.679	14.554	333	13.306	40
Fővárosi aquincumi múzeum	16.594	56.382	29.984	28.701	32.313	258	32.795	127
Országgyűlési múzeum	.	.	.	14.202	24.581	364	19.392	53
Ernszt-múzeum	6.079	9.640	9.171	13.918	—	166	9.702	58
Összesen	481.062	529.695	537.816	578.191	593.819	5.961	[1]) 567.487	2.711

A Nemzeti Múzeum főágazat szerinti csoportosítását tekintve felötlik, hogy a közönség érdeklődése mintha inkább a történeti osztályok felé hajlana, természetesen a már előbb kiemelt Szépművészeti Múzeumot nem számítva. Megállapítható ugyanis, hogy a Történeti Múzeum osztályait az 1931—35. évek átlagában közel 118.000 látogató kereste fel.

Az egyéb múzeumok látogatottsága közül kiemelkedő az a rendkívüli érdeklődés, mely a Mezőgazdasági Múzeum felé irányult. Az adatok tanusága szerint ugyanis az utolsó öt esztendő átlagában a múzeum látogatóinak száma meghaladta a 96 ezret. Kétségtelennek látszik, hogy a szóbanlévő közgyüjtemény maximális látogatottságát jelentős részben a fővárosba rándult, őstermeléssel foglalkozó honfitársainknak hivatásuk iránti különös érdeklődése eredményezte.

[1]) Nem egyezik a 13. sz. táblán feltüntetett »látogatók száma«-val, mivel az osztályok némelyikénél ötnél kevesebb év adatából számítottuk az átlagot.

A múzeumok átlagos napi látogatottságát tekintve legnagyobb érdeklődés a Közlekedési Múzeummal szemben nyilvánult meg. A közel 76.000-nyi látogató számára ugyanis csupán 111 látogatási nap állott rendelkezésére, tehát a valóban figyelemreméltó érdeklődés 684-es napi átlagos látogatottság mellett bonyolódott le. A közlekedési technika forradalmi újításainak korában élő kultúrember, úgy látszik, különös érdeklődéssel viseltetik a közlekedés őskora és szinte rakétaszerű fejlődése iránt, keresi a multat, hogy a jelen ismeretében és a jövő reményében még nagyobb csodálattal és elismeréssel adózhassék az emberi zsenialitás rendkívüli alkotásaival szemben.

Egyrészt a római provinciális kultúra, valamint a népvándorlás korabeli emlékek, másrészt pedig a középkorból reánk maradt kőemlékek iránt való érdeklődés mellett tanuskodik az a körülmény, hogy az utolsó öt esztendő átlagában az Aquincumi Múzeumot közel 33.000, a halászbástyai lapidáriumot pedig több mint 13.000 érdeklődő kereste fel.

A népegészségügy örvendetes fejlődése mellett tanuskodik az az egyre fokozódó érdeklődés, amely a Népegészségügyi Múzeum látogatói számának emelkedéséből kitűnik. Az 1931. évben ugyanis még csak mindössze 3390 egyén kereste fel a szóbanlévő közgyüjteményt, míg az 1935. évben közel 28.000 látogatója volt a Népegészségügyi Múzeumnak.

Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum már fentebb érintett kimagasló és évről-évre emelkedő látogatottsága mellett, ha nem is hasonló méretű, de azért ugyancsak figyelemreméltó érdeklődés nyilvánult meg az Új Magyar Képtár és a Történelmi Arcképcsarnok kiállításával szemben. Említésreméltó a Fővárosi Képtár látogatottsága is. Kétségtelen tehát, hogy a mult és jelen képzőművészeti alkotásai egyaránt vonzóerőt jelentenek a kultúrát megbecsülő, a szépet szomjazó és az értékesért lelkesülni képes népünk lelkületére.

12. Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat látogatottsága.

Év	Tárlatok	Kiállító-művészek	Kiállított művek	Látogatók	1000 lakóra jut látogató	A tárlatok bevétele a belépődíjak és katalógusok után pengőben
	száma					
1931	4	1.066	2.510	82.800	82·0	47.333
1932	5	1.456	2.940	73.194	71·7	34.984
1933	5	864	2.336	52.000	50·4	25.723
1934	4	833	1.968	32.000	30·7	19.044
1935	3	740	1.483	26.500	25·1	12.766

A mondottak után azonban annál fájdalmasabb és lesujtóbb az a statisztika, mely az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat által rendezett tárlatok látogatottságát szemlélteti. Nemcsak a kiállító művészek vonulnak

fel évről-évre kevesebb műalkotással, hanem még szembetűnőbb a tárlatokkal szemben megnyilvánuló érdeklődés szinte zuhanásszerű apadása. Amíg 1931-ben közel 83.000 látogató tekintette meg az év folyamán rendezett tárlatokat, az utóbbi esztendőben már csak 26.500 egyén érdeklődését keltette fel a művészek ambicióival telt munkássága.

Visszatérve a múzeumi képtárak látogatottságának kedvező alakulására, bízvást mondható, hogy nem a képzőművészek alkotóképessége, népünk műizlése lett szerényebb, hanem vásárlóképessége vesztett erejéből. Hisz nyilvánvaló, hogy míg a fővárosi múzeumok többnyire díjtalanul tekinthetők meg, addig a tárlatok kétpengős belépődíját — melyet még a katalógus és a közlekedési költség is drágábbá tesz — egyre kevesebben iktathatták kultúrkiadásaiknak sorába.

Múzeumok látogatottsága az idegenforgalom tükrében.

A budapesti közgyüjteményekről szólva nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a jelentős különbséget, amely ezek két csoportja : a közkönyvtárak és a múzeumok között kultúrális rendeltetésüket, de különösképpen látogatóikat tekintve fennáll. A közkönyvtárak elsősorban, sőt mondhatni túlnyomórészt a főváros lakosságának tudományos képzésére, művelődésére, szórakoztatására szolgálnak. Már jóval kisebb mértékben bocsátják köteteiket a főváros területén kívül lakó, vagy kiváltkép az ország távolabbi részén élő honfitársaink rendelkezésére, de egészen jelentéktelen a közkönyvtárak szerepe a fővárosban megforduló külföldiek érdeklődése szempontjából. Ezzel szemben a múzeumok már nemcsak a fővárosi lakosság tudományos képzésére szolgálnak és nemcsak annak érdeklődésére tarthatnak számot, mivel a magyarság ezredéves kultúrájának emlékeit felkutató és tudományos rendszerbe fogható, nagyértékű és gazdag gyüjtemények egyaránt páratlan vonzerővel bírnak a fővárosba érkező bel- és külföldi vendégekre.

Bár oly statisztikai adatgyüjtések, mely a múzeumlátogatók sorából az idegeneket kiemelné, illetve azok számarányát külön kirészletezné, rendelkezésre nem állanak, az alábbi táblázat segítségével mégis érzékeltethető a főváros idegenforgalmának a múzeumok látogatottságának kedvezőbb kialakulására gyakorolt hatása.

A 13. számú táblázat az utolsó öt esztendő adatai alapján párhuzamosan szemlélteti a múzeumlátogatók, valamint a fővárosba érkezett idegenek számának havonkinti alakulását. Meg kell azonban jegyezni, hogy míg a múzeumok látogatottságára vonatkozó adatok a teljes forgalmat szemléltetik, addig az érkezett idegenek száma gyanánt a székesfővárosi statisztikai hivatal idevonatkozó adatgyüjtése révén, csak a fővárosi szállodákban és penziókban megszállt idegenek adatai állottak rendelkezésre. Mivel azonban a

13. A múzeumok látogatóinak, valamint az érkezett idegenek számának havonkinti alakulása.

Hónap	1931	1932	1933	1934	1935	1931—1935. évek átlagában
	a) *Abszolút számokban.*					
	A múzeumok látogatóinak száma.					
Január	26.400	21.536	18.867	24.891	20.738	22.486
Február	23.793	11.179	20.965	31.607	24.923	22.494
Március	29.507	23.967	36.366	40.626	40.869	34.267
Április	34.383	37.318	46.191	41.045	40.615	39.910
Május	46.911	73.020	66.461	50.266	65.106	60.353
Június	34.461	48.868	41.482	37.069	35.131	39.402
Július	35.478	41.559	37.142	37.729	34.714	37.325
Augusztus	114.052	116.995	120.599	131.048	132.547	123.048
Szeptember	42.886	49.311	51.214	64.219	71.731	55.872
Október	43.425	46.657	46.918	52.348	61.846	50.239
November	30.901	36.268	32.271	34.945	38.297	34.537
December	18.865	23.017	19.340	32.398	26.802	24.084
Összesen	**481.062**	**529.695**	**537.816**	**578.191**	**593.319**	**544.017**
	Érkezett idegenek száma.					
Január	13.423	12.232	10.916	11.486	11.079	11.827
Február	12.405	10.986	10.207	11.117	10.645	11.072
Március	17.246	14.820	14.058	16.250	14.429	15.361
Április	16.105	11.352	17.025	13.716	16.897	15.019
Május	25.771	21.883	20.859	24.471	22.430	23.083
Június	18.412	14.881	16.210	17.428	20.631	17.512
Július	17.941	16.377	15.968	18.553	21.164	18.001
Augusztus	20.940	21.858	24.886	24.594	29.898	24.435
Szeptember	17.818	21.066	19.984	21.011	25.212	21.018
Október	15.346	17.297	16.808	17.898	18.125	17.095
November	13.497	14.896	13.611	12.520	14.752	13.855
December	13.987	12.945	12.156	13.069	15.003	13.432
Összesen	**202.891**	**190.593**	**192.688**	**202.113**	**220.265**	**201.710**
	b) *Százalékokban.*					
	A múzeumok látogatóinak száma.					
Január	5·5	4·1	3·5	4·3	3·5	4·1
Február	4·9	2·1	3·9	5·5	4·2	4·1
Március	6·1	4·5	6·8	7·0	6·9	6·3
Április	7·2	7·1	8·6	7·1	6·8	7·3
Május	9·8	13·8	12·4	8·7	11·0	11·1
Június	7·2	9·2	7·7	6·4	5·9	7·3
Július	7·4	7·9	6·9	6·5	5·9	6·9
Augusztus	23·7	22·1	22·4	22·7	22·3	22·6
Szeptember	8·9	9·3	9·5	11·1	12·1	10·3
Október	9·0	8·8	8·7	9·1	10·4	9·2
November	6·4	6·8	6·0	6·0	6·5	6·4
December	3·9	4·3	3·6	5·6	4·5	4·4
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
	Érkezett idegenek száma.					
Január	6·6	6·4	5·7	5·7	5·0	5·9
Február	6·1	5·8	5·3	5·5	4·8	5·5
Március	8·5	7·8	7·3	8·0	6·6	7·6
Április	7·9	6·0	8·8	6·8	7·7	7·4
Május	12·7	11·5	10·8	12·1	10·2	11·4
Június	9·1	7·8	8·4	8·6	9·4	8·7
Július	8·8	8·6	8·3	9·2	9·6	8·9
Augusztus	10·3	11·4	12·9	12·2	13·6	12·1
Szeptember	8·8	11·0	10·4	10·4	11·4	10·4
Október	7·6	9·1	8·7	8·8	8·2	8·5
November	6·7	7·8	7·1	6·2	6·7	6·9
December	6·9	6·8	6·3	6·5	6·8	6·7
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

magánlakásokban vagy más egyéb helyen elszállásolt idegenek száma feltevésem szerint nemhogy megmásítaná, hanem még jobban kidomborítaná idegenforgalmunknak a fővárosi múzeumok látogatottságára gyakorolt kedvező behatását, a 13. számú táblázat adatai az alábbi megállapítások tekintetében helytállóaknak mondhatók.

A múzeumlátogatók, valamint a fővárosba érkezett idegenek számának havonkinti alakulását szemlélve, sorrendi hely tekintetében, a maximum egyaránt az augusztus hónap rovataiban található. Felötlik ugyanis, hogy az utolsó öt esztendő átlagában a múzeumlátogatóknak 22·6%-a, az idegeneknek pedig 12·1%-a augusztus havára esett. Figyelembe véve azonban azt a körülményt, hogy Szent István király emlékére rendezett ünnepségek alkalmából Budapestre érkező tömegek csak részben szerepelnek a főváros idegenforgalmi statisztikájában, mivel sokat közülük a rokoni és baráti vendéglátás, másokat viszont a székesfővárosi idegenforgalmi hivatal alkalmi szállásokon juttat elhelyezéshez; érthetőnek látszik, hogy a maximális idegenforgalmat jelentő augusztusi számadat nem áll megfelelő arányban azzal a 123.000-et meghaladó átlagszámmal, amely az évi összes múzeumlátogatóknak közel egynegyedét foglalja magában.

Másodsorban — nyilván a budapesti nemzetközi vásár iránt megnyilvánuló érdeklődés eredményeképpen — a május hónapban kimutatott forgalmi adatok juttatják kifejezésre a budapesti idegenforgalomnak a múzeumlátogatottság alakulására gyakorolt kedvező hatását, míg a harmadik helyet mindkét számoszlopban egyaránt a szeptember havi eredmények foglalják el.

Miként a maximális érdeklődés a múzeumok látogatottsága, valamint az érkezett idegenek száma tekintetében ugyanazon hónapokra esik, épp úgy három téli hónap : február, január és december rovata jelzi az adatok egyező alakulását a minimális látogatottság, illetve a főváros legkisebb idegenforgalma tekintetében is.

Az idegenforgalmi politika egyik vezető szempontja a nemzet és elsősorban annak fővárosa kultúrájának megismertetése. Látható tehát, mily nagy jelentőségű az a nagy érdeklődés, mely az idegenforgalmi adatokból kiviláglik annak jeléül, hogy a múzeumok a magyar nemzet kultúrájának propagálása érdekében értékes és eredményes munkát végeznek.

Történeti és művészeti emlékek.

Budapest közművelődéséről szólva, nem szabad megfelejtkezni a főváros területén fellelhető történeti és művészeti emlékekről, a magyarság ezeréves kultúrájának értékes bizonyságairól.

A székesfőváros történeti és művészeti emlékei kultúrális jelentőségének statisztikai felmérése erőmet meghaladó próbálkozás lenne, mégis, hogy e

kérdés teljesen válasz nélkül ne maradjon, a rendelkezésre álló adatok alapján[1]) megkíséreltem a magyar nemzet kultúrhistóriája fővárosunkban fellelhető tárgyi bizonyítékainak vázlatos összefoglalását.

Budapest története a három testvérvárosnak, Óbudának, Budának és Pestnek ezeréves története. Ennek dacára, alig van Európának olyan nagyvárosa, mely kevesebb történeti emlékkel bírna, mint Budapest. E szomorú tény indokául elég a tatárdúlásra, majd a másfélszázéves török hódoltságra utalni, melyek nemcsak az országot, hanem annak fővárosát is tönkretették.

De nemcsak a háborúk pusztításainak a rovására lehet írni Budapest történeti és művészeti emlékekben való szegénységét. A testvérvárosok egyesítése után bekövetkezett roppant arányú fejlődés következtében a tisztán üzleti spekuláció is elburjánzott, ami azután rányomta a maga bélyegét az építkezésre és lerombolta, megsemmisítette még azokat a régi emlékeket is, melyek a sors kegyéből eddig fennmaradtak.

Kétségtelen, hogy Budapest történeti és művészeti emlékeinek felsorolása hamar elvégezhető, de az a kevés, ami az utódokra visszamaradt, valóban méltó arra, hogy az alábbiakban röviden összefoglaljam.

*

1878-ban tudományos körök munkájának a kormány támogatásával sikerült megindítani *Aquincum feltárását.* E munkálatok során kerültek napfényre az amphiteátrum, egy fürdő fűtőberendezése és egy vízvezeték oszlopai. Később nagyobb lakások és gőzfürdő uszómedencéje, továbbá egy érdekes szentély a »mithraeum« szabadult ki a föld alól. Maga a polgári Aquincum azonban legnagyobbrészt Óbuda beépített területe alatt fekszik. Újabban van folyamatban egy másik, a már meglévőnél jóval nagyobb aréna feltárása is. Értékes emlék a »Cela trichora«, egy őskeresztény temetési kápolna a IV. századból. Említésreméltó az Aquincumban látható viziorgona, amely egyedülálló a világon.

Pest városának legrégibb műemléke a *belvárosi plébániatemplom,* amelynek eredeti román stílusú részéből csak egy falpárkány maradt meg. Jelenleg is meglévő csúcsíves szentélye a XV. század elejéről származik. A belvárosi plébániatemplom említésreméltó nevezetességei közé tartozik még a gótikus kórus, a reneszánsz szentély és a két teljesen ép pastophorium.

Az *óbudai prépostsági templom* gyér maradványait nemrég fedezték fel. A kiásott szép oszloptöredékek tanuskodnak a templom néhai pompájáról. Két más középkori óbudai templomból csak az alapfalak kerültek napfényre.

[1]) Lásd: *Dr. Eugen Lechner:* »Die Kunstdenkmale der Stadt Budapest« Budapest műemlékei. Szerk. dr. Lechner Jenő, Budapest. 1924. E tanulmány adatait kiegészítettem dr. Horváth Henrik professzornak, a Fővárosi Múzeumok központi igazgatójának a Budapest történeti és művészeti emlékeire vonatkozó értékes közléseivel.

A *pálosok egykori budaszentlőrinci* templomából is maradtak fenn kőtöredékek, továbbá a feltárt alapfal, a mai »Szép Juhászné« közelében. A kőtöredékek a templom boltozatának rendkívüli méreteiről tanuskodnak.

A Margitsziget ragyogó multja IV. Béla apácaleányának, *Boldog Margitnak* történetével függ össze. Az ő neve után elnevezett *kolostor és templom* romjain kívül még más templomok maradványai is fellelhetők a szigeten, melyek közül említésreméltó a két-három évvel ezelőtt újra felépített *domonkosok kápolnája*, mely jelenleg is használatban van.

Budavárának egyetlen fennmaradt középkori műemléke a *Koronázó vagy népiesen Mátyás-templom*, amelynek építését a XIII. században kezdték meg. A templomot eredetileg a tatárdulás után IV. Béla építtette, Nagy Lajos és Zsigmond királyok pedig pompásabban kiépíttették. Jelentős változásokat végeztetett a templomon Mátyás király is. Ezenkívül Budavár többi gót templomai tökéletesen elpusztultak.

A domonkosrendiek Szent Miklós-templomának (XIII. század) *csonka tornya* az egykori gót torony alsó része, a szentély boltozatának egy hatalmas íve, a pénzügyminisztérium Duna felőli falazatában ma is látható. Az Uri-utcában állott egykori gótstílusú *Mindenszentek templomára* napjainkban csak egy keskeny falrészlet emlékeztet.

Zsigmond király nevéhez fűződik az új királyi palota, az úgynevezett »friss palota« felépítése (1418.), melynek szépségéről tanuskodnak az új királyi palota építése alkalmával talált csúcsíves töredékek. Értékes emlékek a királyi vár kertjében ma is látható *régi várkapunak maradványai* Zsigmond idejéből. Ugyancsak meg vannak a felvonóhíd pillérei is.

Budavár egyes középkori házainak kapubejáratain még ma is felismerhetők a késői gótika maradványai.[1]) A XVIII. századbeli átépítés folyamán ezek barokk, copf vagy empire-stílusú homlokzatokat nyertek.

Pest város falait Zsigmond és Mátyás király alatt építették. Helyüket ma is jelzi a belső körút és az ezzel koncentrikusan futó utcák. A kapukat és falakat a XIX. század elején lerombolták. Budavár falai részben középkori eredetűek, nagyrészük azonban török építkezés. Említésreméltó, hogy a közelmultban a *régi városfalakat* feltárták a Bástya-utca és Királyi Pál-utca sarkán lebontott házak helyén, mintegy 80—100 méter hosszúságban.

A török uralom alatt épült emlékeink közül említésreméltó a főutcai Király-fürdő boltozott medencéje, a Császár-fürdő kupolával ellátott gőzfürdőcsarnoka, a Rudasfürdő oszlopokon nyugvó gőzfürdő része, valamint a Gülbaba türbéje a Rózsadombon.

[1]) Említésreméltó az Országház-utca 40. sz. ház kapuja, az Országház-utca 4. sz., gróf Pongrácz-féle ház kapuja. Az Országház-utca 20. sz. háznak egész homlokzati része a XIV. század eleje óta maradt fenn. Az Országház-utca 13. sz. ház földszintjén értékes maradvány a XV. század első feléből egy gótikus terem (ezidőszerint a lengyel követ fogadóterme). Az Uri-utca 64. sz. épületben ugyancsaka XIV. századból nagyon szép gót terem maradt vissza (most német követség).

A felszabadulás után a város újjáépítése I. Lipót nevéhez fűződik. Fontos szerep jutott e munkában a főpapságnak és a szerzetesrendeknek (pálosok, klarisszák, domonkosrendiek, szerviták), melyek iskolákat, templomokat, kórházakat emeltek. Építő munkájukat a XVII. század elején kezdték meg. Sok épület származik ezen időből, a főváros mostani templomainak legtöbbje a barokk művészet emléke.

A *királyi palotát* Mária Terézia 1745-ben kezdi újjáépíttetni a romokban heverő vár helyén, amelynek egy része azonban még ma is megvan az újonnan készített burkolat mögött. (Franz Anton Hillebrandt építette). Ugyancsak az ő korában épült a legtöbb, ma is fennálló barokkstílusú középület, városi palota is. Ezek körül a leghatalmasabb volt a *Károly kaszárnya*, a mai Központi Városháza, amelynek építését már III. Károly, a királynő atyja kezdette meg (építette Anton Martinelli).

A XVIII. század elején dühöngő pestis emlékére emeltettek a mindhárom városban található *Szentháromság oszlopok*.

Óbudán a Zichy grófoknak, a város földesurainak hathatós támogatása mozdította elő az építkezést. Szép *barokk kastélyuk* és *az óbudai templomon* kívül építkezésüknek legjelentősebb alkotása a *Trinitárius kolostor (Kiscelli kastély)*, melyet 1730—1750. közötti években építettek.

A XVIII. század 20—30-as éveiben épült (illetve kezdték meg az építését) úgyszólván valamennyi pest-budai plébánia templom és a szerzetes rendek templomainak egy része[1]).

Az 1838. évi árvíz után József nádor királyi szépítő bizottságot szervezett, amelynek a város tervszerű felépítése képezte feladatát. Az akkor keletkezett épületek ma is a székesfőváros díszei. Így *a Nemzeti Múzeum* (építette Pollack Mihály), a *Nemzeti Kaszinó*, a *Lloyd Társaság*, *Polgári Lövölde*. Hild építette a Lipót-, mai *Szent István-bazilikát*, továbbá a *mai főkapitányság épületét*, amelynek díszterme és ennek domborművei igen értékesek. (Casa Grandétól). Kiemelhetjük még a Megyeházát, valamint a Kálvin-téri és Deák-téri templomokat is. Meg kell emlékeznünk végül a »legnagyobb magyar« Széchenyi Lánchídjáról, mely Clark Ádám tervei alapján és irányítása mellett 1839—49 között épült fel.

Budapest jelentősebb történeti és művészeti emlékeinek felsorolása után néhány szóval ki kell még terjeszkednem a székesfőváros területén található szobrokra és emléktáblákra is. Ehelyütt elsősorban is utalnom kell arra az átfogó tanulmányra, melyet Liber Endre szakavatott tollal a budapesti szoborkultúráról írt.[2])

[1]) Így az Egyetemi templom, Szent Anna templom, Ferencesek temploma (Ferenciek-tere), Ujlaki templom, Szent Erzsébet templom, Angol Kisasszonyok temploma, Flórián Kápolna, Rókus Kápolna stb.

[2]) Lásd : *Liber Endre :* Budapest szobrai és emléktáblái, Statisztikai Közlemények, 69. kötet, 1. szám.

Részben e tanulmány adatai szolgáltak alapul ahhoz az értékes statisztikai összeállításhoz, amely a közelmultban a Statisztikai Tudósítóban látott napvilágot.[1]) E közleményben foglaltak szerint a székesfőváros területén 157 szobor van elhelyezve, melyek közül 132 történelmi alakot örökít meg, 28 vallásos tárgyú, míg a többi díszszobor. A szobrokon kívül még 21 díszkút szolgál az egyes útvonalak és terek díszéül.

A szóbanlevő statisztikai összeállítás ezenkívül 156 emléktábláról ad számot, amelyek közül 95 történelmi személyt örökít meg, míg 61 emléktábla nem személyes jellegű.

Hogy kiknek az emlékét tisztelte meg a székesfőváros szoborral, illetve emléktáblával, arra vonatkozólag az alábbi táblázat nyujt tájékoztatást.

	Szobor		Emléktábla	
	absz.	%	absz.	%
Politikus	28	17·8	19	20·0
Katona	26	16·6	5	5·3
Uralkodó és családja	22	14·0	3	3·1
Író	20	12·8	22	23·1
Háború, ellenforradalom, integritás	19	12·1	7	7·4
Természettudós	10	6·4	5	5·3
Szent	7	4·5	—	—
Felszabadító háború és szabadságharc	5	3·2	10	10·5
Emberbarát	3	1·9	9	9·5
Építész	4	2·5	3	3·1
Pap	4	2·5	5	5·3
Történész	3	1·9	1	1·1
Zenész	3	1·9	3	3·1
Színész	2	1·3	—	—
Képzőművész	1	0·6	2	2·1
Sportember	—	—	1	1·1
Összesen	**157**	**100·0**	**95**	**100·0**

Látható tehát, hogy a budapesti szobroknak közel egyötöde, 18%-a politikust ábrázol s közel egyező arányban szerepelnek a statisztikában a történelem kiemelkedő katonái is. Az uralkodó család tagjai közül 22-nek (14%) emelt szobrot a nemzet kegyelete, míg irodalmi nagyságaink közül 20 írónak, illetve költőnek (13%) az emlékét örökítette meg a főváros. A háború, ellenforradalom és az ország területi integritásának emlékére emelt szobrok száma 19-et (12%) tesz ki.

A székesfővárosban elhelyezett emléktáblák közül 22 (23%) írók és költők emlékét hirdeti, míg 19 (20%) politikusnak állíttatott. Ezeken kívül

[1]) Lásd : A budapesti szobrok statisztikája, (S. P. A.), Stud., 1937. április 30. szám.

kiemelkedő még a felszabadító háborúk és a szabadságharc emlékére emelt, valamint az emberbarátok áldozatos tevékenységét megörökítő emléktáblák számaránya is.

Említésreméltó, hogy a budapesti szobrok közül csak 8 ábrázol nőalakot, valamint, hogy 16 szobor külföldi kiválóságok emlékét örökíti meg.

Kitűnik továbbá, hogy a székesfővárosi szobroknak közel a fele, 49·6%-a a XIX. század folyamán élt egyént, illetve e századbeli történelmi eseményt örökít meg, míg a szobrok 31·4%-a a XX. század alakjaira, illetve történelmi eseményeire emlékeztet.

A főváros történeti és művészeti emlékeinek kultúrális jelentőségét a székesfőváros iskolái mellett a népművelési bizottság is felismerte és néhány esztendő óta már a népművelési munka is programmjába tűzte azokat a sétákat és tanulmányi kirándulásokat, melyek a székesfőváros kultúrális, gazdasági és más intézményeinek ismertetése mellett szakemberek helyszíni előadásai nyomán azok kultúrális jelentőségének méltatására is kiterjeszkednek.

Állat- és Növénykert.

Az 1912. év május havában megnyilt és a székesfőváros által fenntartott Állat- és Növénykert abból a célból létesült, hogy a külföldi és a hazai állatokat, illetve növényeket lehetőleg saját környezetükben mutassa be a közönségnek.

Az állat- és növényvilág természetben való szemlélete kétségtelenül nagy kulturális lehetőséget biztosít, egyrészt terjeszti a természetrajzi ismereteket, másrészt fejleszti a természet iránti szeretetet.

A székesfőváros áldozatkészsége állandóan gondoskodik az állatállomány megfelelő kiegészítéséről és pótlásáról, hogy ezáltal az intézményt a megkívánt színvonalon tartsa és a látogatók érdeklődését kielégíthesse.

Bár az Állat- és Növénykert látogatói közül nem állt módomban kiemelni azoknak az egyéneknek számát, akik az intézményt pusztán tanulmányi és ismeretszerzési célból keresték fel, — hisz a 14. számú táblázat adatai az állatkerti sportpályák, hangversenyek látogatóinak számát is felölelik — mégis megállapítható az érdeklődés fokozatos csökkenése. A megnyitás évének hét és félhónapos időszakában, valamint az azt követő háborús esztendők alatt is a látogatók száma erősen meghaladta az egymilliót, sőt az 1914., 1917. és 1918. években kimutatható legjelentősebb érdeklődés már közel másfélmillió látogatóról számol be. A látogatottság fokozatos visszaesése az 1920. esztendővel vette kezdetét és oly mértékben csökkent, hogy az utolsó években az idevonatkozó adatok szerint, a látogatók száma már a félmillió körül ingadozik.

14. Az állat- és növénykert látogatottsága. — 1912—1935.

Év	Nappali látogatók				Esti látogatók	Bérlet			Látogatók száma összesen[1])	Ezer lakóra jut látogató
	felnőtt	gyermek	tanuló	együtt		felnőtt	gyermek és tanuló	együtt		
1912	682.899	115.669	41.856	840.424	210.943	852	714	1.566	1,129.667	1.236
1913	493.880	78.897	73.953	646.730	172.051	2.605	4.904	7.509	1,194.231	1.275
1914	315.463	89.837	50.030	455.330	182.223	5.755	11.347	17.102	1,492.653	1.556
1915	303.547	85.790	38.428	427.765	146.227	3.112	8.670	11.782	1,163.092	1.192
1916	497.495	94.833	40.237	632.565	112.996	4.660	1.767	6.427	1,066.911	1.081
1917	593.057	103.188	39.228	735.473	197.480	8.237	2.436	10.673	1,466.603	1.483
1918	702.906	108.577	31.858	843.341	154.234	2.334	6.649	8.983	1,446.725	1.488
1919	710.975	91.594	5.326	807.895	25.281	2.976	4.653	7.629	1,214.626	1.271
1920	297.493	103.872	5.445	406.810	95.563	1.971	2.409	4.380	721.373	769
1921	445.615	140.399	19.886	605.900	162.334	1.686	1.694	3.380	937.234	1.005
1922	504.285	140.016	30.748	675.049	197.004	1.088	1.230	2.318	987.953	1.053
1923	396.525	104.030	30.664	531.219	121.951	976	1.195	2.171	761.720	806
1924	343.991	87.755	25.293	457.039	105.297	1.428	1.118	2.546	689.636	725
1925	428.312	105.584	42.554	576.450	62.346	574	493	1.067	692.146	723
1926	468.647	111.958	49.096	629.701	61.276	781	965	1.746	778.277	806
1927	428.746	94.204	40.644	563.594	65.803	664	822	1.486	703.697	722
1928	470.085	105.996	44.435	620.516	69.397	673	809	1.482	764.013	777
1929	397.267	91.601	64.641	553.509	44.039	755	1.706	2.461	720.598	727
1930	332.016	82.405	53.964	468.385	34.424	750	2.292	3.042	654.909	655
1931	238.424	64.011	39.777	342.212	27.282	1.644	907	2.551	497.044	492
1932	221.984	65.463	34.835	322.282	26.542	1.539	872	2.411	469.374	460
1933	228.645	65.384	42.986	337.015	40.527	1.042	796	1.838	469.442	455
1934	259.057	61.768	52.221	373.046	52.147	1.012	758	1.770	513.693	492
1935	238.553	55.028	45.689	339.270	29.405	934	695	1.629	450.125	427

Alig hihető, hogy a látogatottság ily arányú lecsökkenését pusztán csak az érdeklődés fokozatos lanyhulása okozta volna, hisz a székesfőváros áldozatkészsége, az állatkert fenntartása kulturális szükségességének tudatában mindent elkövetett, hogy az intézményt magas színvonalon tartsa. Inkább magyarázható a visszaesés talán azzal az elszegényedési folyamattal, amely a főváros lakosságát érzékenyen érintette s amely épp a kulturális és a szórakozási szükségletek terén éreztette legerősebben a hatását.

Az Állatkert aquáriuma és díszhalkiállítása iránt megnyilvánuló élénk érdeklődés mellett tanuskodik az a körülmény, hogy látogatóik száma az utóbbi években meghaladta a százezret. Kitűnik továbbá, hogy a nappali látogatók közül majd minden harmadik egyén tekintette meg az aquáriumot. Nyilvánvaló tehát, hogy az állatkert vezetőségének az aquárium állatállományának gondos kiegészítésével és fejlesztésével sikerült felkeltenie, illetve ébrentartania a látogatóközönség érdeklődését.

[1]) A bérleteseket az állat- és növénykert vezetőségének többéves tapasztalata alapján évenkint 50 látogatásnak számítottuk.

15. A székesfővárosi állat- és növénykert aquariumának és pálmaházának látogatottsága.

Év	Nappali látogatók száma összesen	Ezek közül			
		a pálmaházat is megtekintette		az aquáriumot és díszhalkiállítást is megtekintette	
		abszolút számban	nappali látogatók százalékában	abszolút számban	a nappali látogatók százalékában
1931	342.212	23.741	6·9	100.798	29·5
1932	322.282	19.114	5·9	78.759	24·4
1933	337.015	23.579	7·0	107.460	31·9
1934	373.046	18.837	5·0	103.154	27·7
1935	339.270	25.755	7·6	100.206	29·5
Az 1931—1935. évek átlagában	342.765	22.205	6·5	98.075	28·6

Már jóval kevesebben érdeklődtek a pálmaház növényei iránt, mivel az utolsó öt esztendő átlagában mintegy 22.000-en tekintették meg az Állat- és Növénykert szóbanlevő gyüjteményét; tehát a nappali látogatóknak 6·5%-a.

Sajtó.

A sajtó kulturális jelentősége.

A szellemi termékek a nagyközönség számára sokféle módon közelíthetők meg: élőszóval, melynek formái az előadás, felolvasás, oktatás; nyomdai úton való sokszorosítással könyv, napilap, folyóirat, röpirat stb. közreadása útján; sőt a legújabb időkben a technika vívmányainak a filmnek, rádiónak segítségével.

Anélkül, hogy a közvetítési formák fontosságának sorrendi kérdését vizsgálni óhajtanám, ki kell emelni közülük az emberi haladásnak, a civilizáció fejlesztésének hatalmas eszközeit: a könyvet és az ujságot. Ki kell emelni annál inkább, mert a sajtó, nemcsak a kultúra fejlesztésének eszköze, a közszabadságoknak biztosítéka, hanem az ország területének megcsonkítása óta a közvélemény hangja, a magyar élniakarás szócsöve.

S a magyar sajtó mily mostoha viszonyok között teljesíti e feladatát! Hiszen az ország területe kétharmadának lekapcsolásával a sajtót még nagyobb arányú veszteség érte, mivel az utódállamoknak jutott területeken viszonylag erősebb volt a magyar sajtótermékeket inkább felvevő városi lakosság aránya, mint a megmaradt országrészekben, ahol a kisebb kultúrszükségletekkel rendelkező falusi lakosság számaránya már jelentékenyebb.[1])

De megnehezíti a magyar sajtó helyzetét az a körülmény is, hogy olvasóközönségének jelentős hányadától megfosztottan túl van méretezve, mivel a

[1]) Lásd: *Dr. Lukács György:* Magyarok a kultúráért. Budapest, 1929. Magyar-Francia Kultúrliga. *Ranschburg Viktor:* Magyar könyvkultúra.

budapesti napilapok száma a békekötés óta nem csökkent olvasóközönsége megfogyatkozásának arányában.

A területi veszteségből folyó nehézségek mellett gondolni kell arra is, hogy a magyar sajtónak mily veszedelmes versenytársa akadt a külföldi irodalom termékeiben. A könyvkereskedések kirakataiban valósággal hemzsegnek az idegen írók legkülönbözőbb munkái, nyilván nem annyira a kereskedő, mint az olvasóközönség hibájából, amely indokolatlanul favorizálja a külföldi könyveket. Klebelsberg Kunó e tekintetben az olvasóközönséget három kategóriába osztotta.[1]) A csak magyarul olvasók mellett kiemeli az idegen nyelveket ismerő s a külföldi utazásokba kissé belekóstolt »kultúrsnob«-okat, akik lenéznek és kigúnyolnak mindent ami magyar, anélkül, hogy kellő judiciummal rendelkeznének annak eldöntésére, hogy miben állnak fölöttünk az idegenek, hol vagyunk versenyképesek és hol domborodik ki a külföldiekkel szemben a magyarság fölénye. A harmadik fokozat, amelyen már kellő külföldi ismeretek birtokában, elfogultság nélkül, tárgyilagos kritikával nézik úgy az idegent, mint a magyart. Mivel Klebelsberg szerint a budapesti olvasóközönség túlnyomó része a második, úgynevezett átmeneti fokozatba tartozik, ezek ízlésének deferálnak a könyvkereskedők akkor, amikor kirakataikban túlnyomórészt a német, francia és angol könyveket reklamirozzák.

Ennek azután meg van a kellő eredménye és nagyon sokan vannak, akik csak idegen könyveket vásárolnak.

De talán még jelentősebb azoknak a száma, akik könyvet ritkán, vagy egyáltalában nem, hanem csak újságot olvasnak. Gondoljunk csak egy nagyobb budapesti napilap vasárnapi számára. Kétségtelen, hogy azok gazdag és változatos tartalma a politikai vonatkozású közlemények, aktualitások és hírek mellett kiterjed a regények, elbeszélések, essay-k, könyvkritikák, versek, tudományos ismertetések stb. közlésére is. Ezek szerint tehát a napisajtó a könyvnek egyre erősebb konkurrenciát támaszt.

De azért emellett rá kell mutatni az újságnak arra az elvitathatatlan érdemére is, hogy eredményesen népszerűsíti a nemzet irodalmát a nagyközönség soraiban. Érdekes megállapítás ugyanis, hogy a sajtó által már előzőleg közölt és utóbb könyvalakban megjelent regények, elbeszélés és verskötetek nagyobb érdeklődést keltenek, mint amelyek előzetesen a napisajtóban nyilvánosságra nem kerültek.[2])

A napisajtónak az irodalommal szemben megnyilvánuló ezen előnye azonban kétségtelenül nagy felelősséget is jelent számára. A szerkesztőségeknek ugyanis fokozottabb mértékben kell ügyelniök arra, hogy lapjaikban a sajtó elsővonalbeli reprezentánsai kapjanak teret, mert máskülönben az irodalom elsekélyesedik, s az újság sem felel meg többé annak a fontos hivatásának, hogy a nemzeti kultúra fejlesztésének céltudatos eszköze legyen.

[1]) Lásd: *Klebelsberg Kunó grófi:* Küzdelmek könyve. Budapest, 1929.
[2]) Lásd: *Dr. Lukács György* idézett munkáját.

Időszaki sajtó.

A székesfőváros időszaki sajtójára vonatkozólag értékes adatokkal rendelkezünk a Központi Statisztikai Hivatal által végrehajtott hivatalos adatgyüjtések révén. Ez országos jelentőségű felvételek az 1926. évben indultak meg s azóta négyévenkint megismétlődnek.

E hivatalos adatgyüjtéseket megelőzőleg is készültek statisztikai összeállítások az időszaki sajtó fejlődésének bizonyságára, részint magánkutatók ilyen irányú tevékenysége révén (Szinnyei József, Szalády Antal), részint pedig a magyar királyi posta forgalmi adatainak felhasználásával. Ez utóbbiakra vonatkozólag a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal évkönyveiben 1881. évig visszamenőleg találunk táblázatokat.

Bármily értékesek is ezek a távolabbi multba visszanyúló és az időszaki sajtóirodalom fejlődését megörökítő statisztikai adatok, teljes értékűeknek azok mégsem fogadhatók el, mivel mint postaforgalmi adatok, természetszerűleg nem ölelik fel a szállítás alá nem került sajtótermékeket. E hiányosság révén, az idevonatkozólag végzett becslések szerint, a sajtótermékeknek mintegy 10—15%-a maradt ki a szóbanlevő statisztikai összeállításból.

Ugyancsak hiányosak e tekintetben a székesfővárosi statisztikai hivatal évkönyveiben, a budapesti sajtóra vonatkozólag, a háborút megelőző években közzétett adatok is.[1])

16. Budapest időszaki sajtója a világháború előtt.

Megnevezés	1900.		1904.		1908.		1912.	
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Tartalom szerint:								
politika	43	10·3	70	13·4	67	11·3	72	9·3
helyi érdekű	4	1·0	8	1·5	6	1·0	12	1·5
szépirodalom	27	6·4	38	7·3	32	5·4	40	5·2
szaklap	331	79·0	389	74·7	475	80·3	638	82·3
élclap	14	3·3	16	3·1	12	2·0	13	1·7
Összesen	**419**	**100·0**	**521**	**100·0**	**592**	**100·0**	**775**	**100·0**
Nyelv szerint:								
magyarnyelvű	316	75·4	411	78·9	478	80·7	655	84·5
magyar- és egyébnyelvű	48	11·5	38	7·3	46	7·8	56	7·2
németnyelvű	45	10·7	49	9·4	52	8·8	48	6·2
egyébnyelvű	10	2·4	23	4·4	16	2·7	16	2·1

A székesfővárosi statisztikai hivatal adatközlése az 1900. évre vonatkozólag 419 időszaki sajtóterméket mutat ki s e szám erőteljes gyarapodással 12 esztendő folyamán 775-re emelkedett. Tartalom tekintetében e sajtó-

[1]) Lásd: *Dr. Elekes Dezső:* Az időszaki sajtó statisztikája. Magyar Statisztikai Szemle, 1927. 3. szám.

termékek négyötöde mint szaklap került az olvasóközönség elé. Kitűnik továbbá, hogy a szaklapok számának és számarányának erős emelkedése mellett a politikai, valamint a szépirodalmi lapok hasonló adatai stagnálást, illetve visszaesést mutatnak. Kétségtelen tehát, hogy a főváros időszaki sajtójának erősödését jórészt annak a fejlődési folyamatnak köszönhette, amely a jelen század első évtizedében Budapest ipari és gazdasági életében végbement.

Az időszaki sajtótermékek nyelv szerinti részletezése rávilágít fővárosunk lakosságának erős ütemű magyarosodására. Míg ugyanis az 1900. évben a pusztán németnyelvű vagy más idegen nyelven megjelenő sajtótermékek együttes számaránya még meghaladta a 13%-ot, addig az 1912. évben a hasonló nyelvű ujságok részesedése már csak 8·3%-ot tett ki.

17. A Budapesten megjelent főbb napilapok postára adott és vasúton elszállított példányszáma.

Év	A főbb napilapok száma	Évi példányszám		Egy napilapra eső évi átlagpéldány	
		millió	1913=100	millió	1913=100
1913	38	204·8	100·0	5·4	100·0
1920	31	95·8	46·8	3·1	57·4
1921	35	103·5	50·5	3·0	55·6
1922	30	92·0	44·9	3·1	57·4
1923	26	69·6	34·0	2·7	50·0
1924	28	55·2	27·0	2·0	37·0
1925	27	63·8	31·2	2·4	44·4
1926	24	70·2	34·3	2·9	53·7
1927	24	80·7	39·4	3·4	63·0
1928	22	89·1	43·5	4·1	75·9
1929	21	96·8	47·3	4·6	85·2
1930	21	113·4	55·4	5·4	100·0
1931	21	144·1	70·3	6·8	125·9
1932	20	146·1	71·3	7·3	135·1
1933	21	159·8	78·0	7·6	140·7
1934	21	170·3	83·1	8·1	150·0
1935	22	186·5	91·1	8·5	157·4

A fővárosban megjelenő főbb napilapok példányszámának alakulásáról némiképen tájékoztatást nyujtanak a postára adott és vasúton elszállított ujságpéldányok statisztikai adatai. A 17. számú táblázat szerint 1913-ban 38 politikai napilap, 204·8 millió lappéldánnyal szerepel a forgalmi statisztikában. Fokozatos visszaesés után a mélypontot az 1924. év adatai jelzik, amikoris 28 napilap csupán 55·2 millió lappéldányt adott postára, tehát a világháborút megelőző év lapmennyiségének alig több mint egynegyedét. Az 1925. évtől kezdve a budapesti napilapok példányszáma évről-évre jelentősen emelkedik, olyannyira, hogy az 1935. évben már 186·5 millió

[1]) E táblázatot *dr. Elekes Dezső:* Magyarország időszaki sajtója 1934-ben című tanulmányából vettem át. Magyar Statisztikai Szemle. 1935. évf. 12. szám.

lappéldányt adtak postára a fővárosi kiadóhivatalok, annak dacára, hogy a napilapok számában további visszaesés, illetve stagnálás mutatkozik.

Nyilvánvaló tehát, hogy egyes napilapok árainak leszállítása olymérvű keresettséget eredményezett, hogy azt még a más időszaki sajtótermékek példányszámában bekövetkező csökkenés sem tudta eliminálni. Ennek következtében érthető, hogy az egy napilapra eső évi átlagos példányszám — mely két millió lappéldánnyal az 1924. esztendőben jelzi a minimumot — az utóbbi esztendőben 8·5 milliót tett ki, míg az utolsó békeévben csak 5·4 milliót.

18. Magyarországon megjelenő ujságok általában.

A megjelenés helye	1926.		1930.		1934.	
	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Budapesten	618	66·2	809	65·8	1.003	67·9
Vidéken	316	33·8	421	34·2	474	32·1
Az országban összesen	**934**	**100·0**	**1.230**	**100·0**	**1.477**	**100·0**

A Központi Statisztikai Hivatal által eddig lebonyolított hivatalos adatgyüjtések tanusága szerint az 1926. évben összeírt 934 sajtótermékből 618, tehát 66·2% jelent meg a fővárosban. A következő összeírások alkalmából és pedig: 1930. évben 1230 ujságot vett számba az adatgyüjtés, míg az utolsó alkalomkor, 1934. évben 1477 sajtótermék alapján készült el az időszaki sajtóstatisztika, amikor az adatoknak 65·8, illetve 67·9%-át a fővárosi ujságvállalatok szolgáltatták.

19. Az időszaki sajtótermékek számának alakulása országos viszonylatban.

Megnevezés	Időszaki sajtótermékek száma		Egy időszaki sajtótermékre jutó lélekszám	
	1930.	1934.	1930.	1934.
Budapest	**809**	**1.003**	**1.242**	**1.024**
Sopron	14	14	2.563	2.573
Győr	13	18	3.921	2.824
Miskolc	15	19	4.098	3.294
Székesfehérvár	8	12	5.091	3.437
Debrecen	20	30	5.871	4.044
Pécs	21	13	2.943	5.074
Szeged	25	26	5.405	5.287
Baja	4	4	6.985	7.332
Kecskemét	10	11	7.951	7.339
Hódmezővásárhely	4	8	15.044	7.478
Thj. városok együtt (Budapest nélkül)	**134**	**155**	**5.008**	**4.421**
Megyei városok	178	206	6.762	5.913
Községek	109	113	53.251	52.714
Magyarország együtt	**1.230**	**1.477**	**7.060**	**5.985**

A székesfővárosi sajtó jelentőségét még élénkebben kidomborítják azok az adatok, melyek a budapesti ujságok számszerinti alakulását országos viszonylatban szemléltetik. A törvényhatósági városainkban megjelenő sajtóorgánumok számát tekintve a 19. számú táblázat alapján kitűnik, hogy az 1930. évben kimutatott 134 sajtóorgánummal szemben az utolsó hivatalos adatgyüjtés 155 ujságról ad számot. Látható tehát, hogy mily jelentéktelen a törvényhatósági városok helyi sajtójának számaránya a főváros ujságvállalataihoz képest.

Sokkal élénkebben juttatják kifejezésre a városoknak ujságokkal való ellátottságát azok az adatok, melyek az időszaki sajtótermékekre jutó átlagos lélekszámot szemléltetik. Az 1934. évi hivatalos adatgyüjtés eredményei alapján végzett számítások szerint Budapest 1024 lakójára jutott egy időszaki sajtótermék, holott négy esztendővel ezelőtt még 1242. A törvényhatósági városok közül — bár közel sem a fővároséhoz hasonló arányban — kiemelkedő a dunántúli városok kedvezőbb viszonyszáma, melyek közül is Sopron (2573) és Győr (2824) vannak legjobban ujsággal ellátva. Feltűnő az a nagy visszaesés, amely Pécs városának ujsággal való ellátottsága tekintetében a két utolsó összeírás eredményeinek egybevetése alapján megnyilvánul.

Jelentős javulás állapítható meg a megyei városoknak időszaki sajtótermékekkel való ellátottsága terén is, mivel az egy ujságra eső lélekszám 6762-ről négy esztendő alatt 5913-ra esett vissza.

Tartalom tekintetében az ujságoknak közel egyötöde, 19·0%-a a politikai körébe sorozható. Felötlik azonban, hogy a 281 politikai lap közül csak 72 jelenik meg a fővárosban, tehát az ily tárgykörű sajtótermékeknek alig több mint egynegyede. (25·6%)

Viszonylag szegényen van még képviselve a főváros sajtója a keresztény felekezetek lapjainak sorában is, mivel az ily tartalmú lapoknak még a fele sem kerül Budapesten kiadásra. Említésre méltó, hogy a fővárosban kiadásra kerülő mezőgazdasági, valamint a közigazgatási tartalmú ujságok mellett a színházzal és mozgófényképszínházakkal foglalkozó lapok számarányai is a budapesti hírlapok átlagos viszonyszáma alatt állanak.

A fővárosi időszaki sajtónak e néhány, viszonylag gyengébb részesedést mutató szakcsoportja mellett sokkal nagyobb számban találunk viszont olyan ujságfajtákat, amelyek a vidéken vagy teljesen hiányoznak, vagy pedig jelentőségük elenyészik Budapest hasonló tartalmú hírlapjainak számarányával szemben. Így kivétel nélkül a fővárosban kerülnek kiadásra a bölcseleti, statisztikai, bányászat-kohászati, építő- és szobrászművészeti, a divat- és élclapok, míg a jogi, közgazdasági, ipari, kereskedelmi, pénzügyi, egészségügyi szaklapoknak 90—98%-a ugyancsak Budapesten jelenik meg.

20. Az újságok megjelenési hely és tartalom szerint. — 1934.

Megnevezés	Az országban megjelenő újságok száma		Ebből Budapesten		A Budapesten megjelenő újságok az összes újságok %-ában
	absz.	%	absz.	%	
Bölcselet	2	0·1	2	0·2	100·0
Vallási:					
római katolikus	66	4·5	32	3·2	48·5
evangélikus-református	41	2·8	18	1·8	43·9
ágostai evangélikus	16	1·1	4	0·4	25·0
izraelita	13	0·9	11	1·1	84·6
egyéb	17	1·2	14	1·4	82·4
Társadalom általában	227	15·3	185	18·4	81·5
Statisztika	7	0·5	7	0·7	100·0
Politika	281	19·0	72	7·1	25·6
Jog	25	1·7	23	2·3	92·0
Közigazgatás, rendészet, hadügy	58	3·9	31	3·1	53·4
Jótékonyság, szegényügy	10	0·7	8	0·8	80·0
Tanítás, nevelés	73	4·9	46	4·6	63·0
Ifjusági, gyermeklap	43	2·9	30	3·0	69·8
Közgazdaság általában	71	4·8	67	6·7	94·4
Bányászat, kohászat	2	0·1	2	0·2	100·0
Mezőgazdaság, erdészet stb.	36	2·4	16	1·6	44·4
Állattenyésztés, vadászat, halászat.	26	1·8	19	1·9	73·1
Ipar	84	5·7	79	7·8	94·0
Kereskedelem, közlekedés, utazás	60	4·1	59	5·9	98·3
Pénzügy, biztosítás stb.	24	1·6	23	2·3	95·8
Üzlet, hirdetés	18	1·2	17	1·7	94·4
Természettudomány	29	2·0	26	2·6	89·7
Egészségügy, gyógyászat	44	3·0	43	4·3	97·7
Művészet általában	12	0·8	10	1·0	83·3
Építő- és szobrászművészet	3	0·2	3	0·3	100·0
Színház, mozi	17	1·2	11	1·1	64·7
Zene	13	0·9	11	1·1	84·6
Sport	49	3·3	40	4·0	81·6
Divat	6	0·4	6	0·6	100·0
Irodalom általában, nyelvészet	36	2·4	32	3·2	88·9
Szépirodalom	24	1·6	20	2·0	83·3
Szórakozás	11	0·7	10	1·0	90·9
Élc	3	0·2	3	0·3	100·0
Történelem, régészet	7	0·5	5	0·5	71·4
Földrajz	6	0·4	5	0·5	83·3
Egyéb	17	1·2	13	1·3	76·5
Összesen	**1.477**	**100·0**	**1.003**	**100·0**	**67·9**

A fővárosi sajtótermékek közül tartalmi tekintetben legjelentősebb a társadalmi kérdésekkel foglalkozó lapok részesedése, mivel az 1003 budapesti ujság közül 185 ily szakcsoportba osztható. A politikai lapok számát még a vallási tartalmi csoporthoz tartozó ujságok és az ipari szaklapok száma is meghaladja, melyek után a közgazdaság és a kereskedelemközlekedés érdekkörébe vágó sajtótermékek jelentősége emelhető ki.

21. A Budapesten megjelenő időszaki sajtótermékek a megjelenés ideje szerint. — 1934

A megjelenés gyakorisága	Az időszaki sajtótermékek száma 1930. absz.	%	1934. absz.	%
Naponkint többször	10	1·3	7	0·7
« kétszer	1	0·1	1	0·1
« egyszer	31	3·8	30	3·0
Hetenkint három—ötször	9	1·1	2	0·2
« kétszer	10	1·3	9	0·9
« egyszer	138	17·0	165	16·4
Havonkint háromszor	13	1·6	13	1·3
« kétszer	157	19·4	170	16·9
« egyszer	323	39·9	333	33·2
Évenkint hét-tizenegyszer	45	5·6	124	12·4
« hatszor			33	3·3
« négy—ötször	48	5·9	68	6·8
« egy—háromszor	21	2·6	18	1·8
Egyébként	3	0·4	30	3·0
Összesen	809	100·0	1.003	100·0

A Budapesten megjelenő időszaki sajtótermékek közül 323, tehát az összes ujságoknak egyharmada havonkint egyszer jelenik meg. Ha azonban a havonkint két-háromszor megjelenő ujságokat is összefoglalom az előbb említett számadattal, úgy kitűnik, hogy a sajtótermékeknek több mint a fele, 51·4%-a havi-ujság. Megemlítendőnek vélem, hogy az utolsó hivatalos adatgyüjtés 176 hetilapot és 38 napilapot vett számba (idesorozva a hetenkint, illetve naponkint többször megjelenő ujságokat is).

Az utolsó két felvétel adatainak egybevetése alapján megállapítható továbbá, hogy a napi és hetilapok, de kiváltképpen a havonkint megjelenő ujságok számaránya az előző adatgyüjtés eredményéhez képest visszaesést jelez, viszont a ritkábban vagy időponthoz nem kötötten megjelenő sajtótermékek aránya kedvezőbb alakulást mutat.

22. A Budapesten megjelenő időszaki sajtótermékek az átlagos oldalszám szerint.

Átlagos oldalszám	Az időszaki sajtótermékek száma 1930. absz.	%	1934. absz.	%
1— 2 oldal	18	2·2	13	1·3
3— 4 «	75	9·3	115	11·5
5— 6 «	45	5·6	64	6·4
7— 8 «	118	14·6	187	18·6
9—10 «	26	3·2	44	4·4
11—12 «	49	6·0	99	9·9
13—14 «	11	1·4	16	1·6
15—16 «	126	15·6	130	12·9
17—32 «	169	20·9	184	18·3
33—48 «	56	6·9	53	5·3
49—64 «	43	5·3	34	3·4
65— «	71	8·8	63	6·3
Bizonytalan	2	0·2	1	0·1
Összesen	809	100·0	1.003	100·0

Átlagos oldalszám tekintetében első helyen a 7—8 oldalas ujságok állnak, mivel az utolsó hivatalos adatgyüjtés 187 sajtótermékét, tehát a lapok 18·6%-át sorozott e kategóriába. Alig jelentéktelenebb azonban az 1—2 íves sajtótermékek számaránya, mivel 184 ily terjedelmű lapról számolnak be a 22. számú táblázat adatai. Gyakoribbnak mondhatók még az 1 íves, valamint a 3—4 oldalas ujságok is, mivel az előbbiből 130 (12·9%), az utóbbiból pedig 115 (11·5%) fordult elő az 1934. évi felvétel idejében.

Feltűnő jelenség, hogy míg a kisebb oldalszámú ujságok számaránya az első felvétel adataihoz képest emelkedést mutat, addig az 1 ívnél terjedelmesebb sajtótermékek arányában csökkenés észlelhető.

23. A Budapesten megjelenő időszaki sajtótermékek a példányonkinti ár szerint.

Példányonkinti ár	Az időszaki sajtótermékek száma 1930. absz.	%	1934. absz.	%
— 4 fillér	1	0·1	6	0·6
5— 8 «	11	1·4	17	1·7
10— 12 «	26	3·2	86	8·6
13— 16 «	23	2·8	15	1·5
17— 20 «	64	7·9	96	9·6
21— 24 «	14	1·7	13	1·3
25— 32 «	38	4·7	56	5·6
33— 40 «	63	7·8	72	7·2
41— 48 «	1	0·1	1	0·1
49— 60 «	113	14·0	143	14·2
61— 80 «	51	6·3	42	4·2
81—120 «	99	12·3	101	10·0
121—160 «	23	2·8	27	2·7
161— «	90	11·1	99	9·9
Ingyenes, határozatlan	192	23·8	229	22·8
Összesen ...	**809**	**100·0**	**1.003**	**100·0**

A 23. számú táblázat számoszlopait vizsgálva szembetűnik, hogy a Budapesten megjelenő sajtótermékek közül legnagyobb arányú a 49—60 filléres ujságok aránya, mivel az ily áron terjesztett 143 lap az összes sajtótermékeknek 14·2%-át teszi. Emellett felötlik, hogy a lapok zöme a fővárosban nagy számban megjelenő drágább folyóiratok és szakujságok révén inkább a magasabb árkategóriákba esik.

A két utolsó felvétel adatainak egybevetése alapján megállapítható továbbá, hogy míg az olcsóbb ujságok aránya emelkedett, addig a drágább lapoké jelentősen csökkent.

Ha az ujságok árlemorzsolódása mellett emlékünkbe idézzük egyrészt a napi és hetilapok számarányának fentebb kimutatott visszaesését, másrészt az ujságok terjedelmének világosan szemléltető csökkenését, akaratlanul is

az *ujságolvasó közönség szegénységére gondolunk, mint a magyar sajtó nyomasztó helyzetének eredőjére.* Igaz ugyan, hogy a budapesti sajtótermékek száma az előző felvételhez képest megnövekedett, de az újabb lapvállalkozásokat nyilván nem a régebbiek kedvező konjunkturális helyzete, hanem a maguk létjogosultságában vetett bizakodó hit keltette életre. Így az újabb alapítású lapok legtöbbje — feltéve, hogy megállja helyét e kilátástalan versenyben — nemcsak szegénységet kap cserébe befektetett tőkéjének és energiájának ellenértékeként, hanem még nehezebbé teszi a régebbi lapok életét.

24. A Budapesten megjelenő időszaki sajtótermékek nyelv szerint.

Megnevezés	Az időszaki sajtótermékek száma 1930.		1934.	
	absz.	%	absz.	%
Magyar nyelvű	761	94·1	959	95·6
Magyar és egyéb nyelvű	19	2·3	9	0·9
Német nyelvű	17	2·1	21	2·1
Egyéb nyelvű	12	1·5	14	1·4
Összesen	**809**	**100·0**	**1.003**	**100·0**

A Budapesten megjelenő sajtótermékek zöme, 95·6%-a magyar nyelven jelenik meg, míg pusztán idegen nyelven mindössze 3·5%. A magyarnyelvű sajtó terjeszkedésének erőteljessége mellett tanuskodik az a körülmény, hogy 1930. évben a fővárosi lapoknak még csak 94·1%-a jelent meg magyarul.

Könyvtermelés.

Mivel a hazai könyvtermelésre vonatkozólag hivatalos statisztikai szerv adatokat nem gyüjtött, így meg kellett elégedni azoknak a feldolgozásoknak az eredményeivel, amelyeket a Corvina adatközlése alapján a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal rendszeresen elvégez és évkönyveiben nyilvánosságra hoz. A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete kiadásában megjelenő hetilap bár csak a könyvkereskedelmi forgalomba került könyvek adatait hozza nyilvánosságra (ebből is kimaradnak azonban a szerkesztőséghez be nem érkezett művek adatai) e kultúrstatisztikai tanulmány szempontjából mégis hézagpótló adatgyüjtésnek tekinthető.

Igaz ugyan, hogy a Nemzeti Múzeum könyvtárának közlönyében is értékes könyvstatisztikai anyag található,[1]) amely felöleli a könyvkereskedelmi forgalomba nem került műveket is, mégis jelen tanulmány szempontjából

[1]) Lásd: *Gulyás Pál:* A magyar könyvtermelés egy esztendeje. Magyar Könyvszemle, 1930. 1—2. füzet.

a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal feldolgozása mellett kell maradnom, mivel annak segélyével a főváros könyvtermelésének alakulása is szemléltethető volt.

Budapest könyvtermelésére vonatkozólag csak az 1930. évtől kezdve állanak rendelkezésre statisztikai adatok, ugyancsak a Corvina feldolgozása alapján.[1]) Az alábbi táblázatban az 1930. évi adatok mellé iktattam az 1934. évi feldolgozás azonos eredményeit és pedig azért, hogy egyrészt alkalmazkodjam az időszaki sajtótermékek utolsó két felvételének idejéhez, másrészt összehasonlítási alapot nyerjek a fővárosi könyvtermelés alakulására vonatkozólag.

25. Magyarország könyvtermelése a kiadás helye szerint, a »Corvina« alapján.

Megnevezés		Művek összesen		Ebből						
				magyar	német	egyéb	nem fordítás	48 oldalon felüli	első kiadás	nem különlenyomat
		absz.	%	nyelvű						
		Abszolút számban.								
Budapesten	1930	2.622	77·0	2.472	76	74	2.039	1.962	2.393	2.557
	1934	3.152	80·4	2.992	79	81	2.581	2.458	2.943	3.105
Vidéken	1930	730	21·5	688	16	26	673	412	672	690
	1934	699	17·8	656	15	28	673	412	672	690
Külföldön	1930	51	1·5	34	7	10	50	32	48	41
	1934	69	1·8	51	11	7	63	51	66	67
Összesen	1930	**3.403**	**100·0**	**3.194**	**99**	**110**	**2.777**	**2.406**	**3.135**	**3.308**
	1934	**3.920**	**100·0**	**3.699**	**105**	**116**	**3.317**	**2.921**	**3.681**	**3.862**
		Százalékban.								
Budapesten	1930	100·0	—	94·3	2·9	2·8	77·8	74·8	91·3	97·5
	1934	100·0	—	94·9	2·5	2·6	81·9	78·0	93·4	98·5
Vidéken	1930	100·0	—	94·2	2·2	3·6	94·2	56·4	95·1	97·3
	1934	100·0	—	93·9	2·1	4·0	96·3	58·9	96·1	98·7
Külföldön	1930	100·0	—	66·7	13·7	19·6	98·0	62·7	94·1	80·4
	1934	100·0	—	73·9	15·9	10·2	91·3	73·9	95·7	97·1
Összesen	1930	**100·0**	—	**93·9**	**2·9**	**3·2**	**81·6**	**70·7**	**92·1**	**97·2**
	1934	**100·0**	—	**94·4**	**2·7**	**2·9**	**84·6**	**74·5**	**93·9**	**98·5**

Az 1930. év folyamán az országban 3403 könyv jelent meg, amelynek 77·0%-a, azaz 2622 mű Budapesten került kiadásra. Ez évben a külföldi kiadók csupán 51 könyvvel (1·5%) szerepeltek az ország könyvtermelési statisztikájában.

Kedvezőbben alakult a fővárosi könyvtermelés az 1934. év folyamán, amikor is az országban megjelent 3920 mű közül 3152, tehát 80·4% Buda-

[1]) Lásd: *Dr. Elekes Dezső:* Magyarország könyvtermelése. Magyar Statisztikai Szemle, IX. évf. 8. szám. 1931., valamint: A könyvtermelés nemzetközi és hazai adatai. Magyar Statisztikai Szemle, XIII. évf. 7. sz. 1935. Budapest irodalmi termelése. Városi Szemle. XVIII. évf. 2. szám. 1932.

pesten került kiadásra. Viszont némi emelkedés mutatkozott a külföldi kiadású könyvek számarányában is.

Nyelvi szempontból vizsgálva az ország könyvtermelését, kitűnik, hogy míg a fővárosban megjelent magyarnyelvű művek 94·3%-ról 94·9%-ra emelkedtek, addig a vidéki kiadásban megjelentek 94·2%-ról 93·9%-ra estek vissza. A németnyelvű könyvek aránya vidéki és fővárosi viszonylatban közel egyező (2·1, illetve 2·5%), de már az egyéb idegennyelven megjelent művek aránya az 1934. évben Budapesten csak 2·6, vidéken pedig 4·0%-ot tett ki.

Már lényegesebb eltérés észlelhető az idegen nyelvből fordított munkák számarányában. Vidéken a más nyelvről fordított művek aránya a feldolgozás két esztendejében 5·8, illetve 3·7%, a fővárosban pedig 22·2, illetve 18·1%. Ezek szerint kétségtelen azonban az eredeti magyar munkák térhódítása az ország könyvtermelésében.

Feltűnő különbség nyilvánul meg a fővárosi és a vidéki kiadású könyvek között terjedelem tekintetében is. Budapesten kerekszámban 75, illetve 78%-os arányban 48 oldalnál terjedelmesebb munkák kerültek kiadásra, míg a vidéki könyvkiadók által kibocsátott munkáknak csak 56·4, illetve 58·9%-a volt hasonló terjedelmű a szóbanlévő esztendőkben.

Viszont alig mutatkozik különbség a nem különlenyomat gyanánt kibocsátott művek arányában a vidéken és Budapesten megjelent könyvek között.

Minden külön kommentár nélkül, csupán csak érdekes tünetként regisztrálhatók *a nem első kiadású művek számarányának csökkenése.* Ez a csökkenés nemcsak a budapesti, de a vidéki műveknél is kimutatható, s az nem csupán a művek számában, hanem a viszonyszámokban is kifejezésre jut.

Kiemelkedőnek látszik még, hogy Budapesten 229 (8·7%), illetve 209 (6·6%); vidéken pedig 36 (4·9%), illetve 27 (3·9%) nem első kiadású munka jelent meg az adatgyüjtés két esztendejében.

Az alábbi 26. számú táblázat tartalom szerinti részletezéssel tünteti fel a hazai könyvtermelést. Úgy országos, mint pedig budapesti viszonylatban feltűnő a szépirodalmi művek jelentős részesedése, mivel az országban megjelent könyvek 26%-a, a fővárosban kiadott munkáknak pedig 28·5%-a a szépirodalom körébe sorozható.

A szépirodalmi művek supremenciája mellett a többi csoportok aránylag jóval csekélyebb számú munkát ölelnek fel. Az ország könyvtermelésében a társadalomtudományi, jogi, közigazgatási (9·1%), vallási (9·0%), tankönyvek (7·5%), ipari, kereskedelmi, közlekedési művek (6·5%) szerepelnek még jelentősebb arányban, míg a budapesti kiadású könyvek közül a most említett tartalmi csoportok mellett még az ifjúsági irodalom könyvtermékei mutatnak említésreméltó részesedést (5·9%).

26. Magyarország könyvtermelése tárgy szerint, a Corvina alapján. — 1934.[1])

Megnevezés	Művek összesen		Budapesten kiadott művek		
	absz.	%	absz.	%	az összes művek százalékában
Általános és vegyes munka	206	5·3	167	5·3	81·1
Bölcselet	46	1·2	31	1·0	67·4
Vallás	353	9·0	216	6·9	61·2
Társadalomtudomány, jog, közigazgatás	356	9·1	290	9·2	81·5
Hadügy	42	1·1	32	1·0	76·2
Tankönyv, nevelés	295	7·5	231	7·3	78·3
Közgazdaság, mezőgazdaság	200	5·1	159	5·0	80·0
Ipar, kereskedelem, közlekedés	254	6·5	222	7·0	87·4
Nyelvészet, irodalom	187	4·8	107	3·4	57·2
Természettudomány	103	2·6	74	2·3	71·8
Technológia	47	1·2	43	1·4	91·5
Orvostudomány, közegészségügy	142	3·6	131	4·2	92·3
Művészet	115	2·9	89	2·8	77·4
Sport, szórakozás	69	1·8	61	1·9	88·4
Szépirodalom	1.021	26·0	898	28·5	88·0
Ifjusági irodalom	192	4·9	186	5·9	96·9
Történelem, életrajz	175	4·5	128	4·1	73·1
Földrajz, utazás	117	2·9	87	2·8	74·4
Összesen	**3.920**	**100·0**	**3.152**	**100·0**	**80·4**

Érdekes eredményeket mutat az a vizsgálat, mely a Budapesten kiadott műveket, tartalmi csoportok szerint az ország könyvtermeléséhez viszonyítja. Ilymódon felötlik, hogy a fővárosban kiadott ifjúsági könyvek az ország könyvprodukciójának majdnem 97%-át, az orvostudományi és közegészségügyi művek 92·3%-át s a technológiai könyvek pedig 91·5%-át teszik. Az említetteken kívül a budapesti kiadású szépirodalmi, sport, valamint az ipar, kereskedelem és közlekedés tárgykörébe vágó munkák közelítik meg az ország könyvtermelésének 90%-át. Emellett viszont oly műfajok is előfordulnak, amelyeket a fővárosi könyvkiadók kevésbbé frekventálnak. Így a nyelvészet, irodalom tartalmi körébe tartozó műveknek csupán 57·2%-a jelent meg Budapesten, míg a vallási és a bölcseleti munkáknak 61·2, illetve 67·4%-a került a fővárosban kiadásra.

Befejezésül Budapest külkereskedelmi forgalmának néhány adatát iktatom a hazai könyvtermelés jelentőségét ismertető fejezet végére, hogy ilyenmódon jobban kidomborithassam a sajtótermékek nemzetgazdasági fontosságát.

Az 1935. évben a kivitelre került könyvek és folyóiratok értéke 2,607.904 pengőt tett ki, míg a behozatal e téren csak 1,110.815 pengőt képviselt. Megállapitható tehát, hogy e címen körülbelül másfélmillió pengővel javult az ország külkereskedelmi mérlege.

[1]) Lásd: Magyar statisztikai évkönyv. 1934. évf. 326. old.

Az összehasonlítás lehetővététele céljából ugyancsak közlöm az 1927. esztendő vonatkozó adatait, amikor a kiszállításra került sajtótermékek értéke 1,657.823 pengőt, a beszállított könyvek és folyóiratok értéke pedig 1,191.618 pengőt tett ki. A két esztendő adatainak egybevetése alapján tehát kitűnik, hogy a kivitel és behozatal javunkra mutatkozó egyévi különbözetét sikerült annak háromszorosára fokozni.

Színházak.

Budapest közművelődési viszonyairól szólva nem szabad megfeledkezni a színházak nevelő hatásáról, valamint azokról a kulturális értékekről, amelyekkel az erkölcsi hivatásának, eredeti rendeltetésének megfelelő, röviden a feladata magaslatán álló színház a tömegnevelés szempontjából rendelkezik. Mert miben áll a színház, ismétlem a feladata magaslatán álló színház, rendkívül nagy nevelő hatása, kulturális jelentősége? Abban, hogy nincs az ismeretek terjesztésének még egy olyan hathatós eszköze, mint az élethűség látszatával ható, élő személyek közreműködésével operáló színjátszás.[1])

Mert kétségtelen, hogy az ismeretterjesztésnek, szórakoztatásnak, lelki szükségletek kielégítésének értékes és hathatós eszközeit bírja a mai modern társadalom a könyv, a szépművészetek, a zene, a film és rádió birtokában, de az ismereteket legérzékeltetőbb módon nyujtó színház mindenkor kell, hogy megtartsa létjogosultságát e versenytársakkal szemben. A tisztán csengő élőszó csodálatos varázsa, kell hogy biztosítsa a színjátszás szupremenciáját, ami mindenkor ellensúlyozni tudja a legzseniálisabb mozirendező káprázatos elgondolásait.

És ma, amikor méltán hangoztatják a színház válságát, önként vetődik fel a kérdés, vajjon a színházi dekonjunktúra oka részben vagy egészben a mozgófényképüzemek diadalmas térhódításában keresendő? Nem éppen! Az érdeklődés csökkenése szervesen összefügg a közönség gazdasági helyzetének leromlásával. Hisz természetes, hogy míg a közönségnek pénze van, könnyebb a színházi direkciónak táblás házakat elérnie. A mai élet agyonhajszolt, fáradt, kedvtelen embere, ha már szórakozásra tud költeni, kényesebb és válogatósabb a konjunktúrás évek színházlátogató közönségénél.

Emellett a mai színházlátogatók jelentős hányada nem annyira művellődni, mint inkább szórakozni, bút-bánatot felejteni akar s ha rászánja magát a színházlátogatásra, teszi azt azért, hogy néhány órára a mindennapi élet gondjaiból kikapcsolódjék.

[1]) Lásd: *Dr. Némethy Károly:* A székesfőváros kultúrpolitikájának nemzeti jelentősége. Budapest, 1935.

Így azután érthető, hogy a színházi vállalkozás is nyomasztó helyzetében törekszik a közönség speciális igényeit kielégíteni s eközben nem egyszer, kénytelen-kelletlen irodalmi értékű darabok helyett vásári produkciót tálal a közönség elé.

Remélhető azonban, hogy a színházlátogatás dekadenciája csak időlegesnek bizonyul s a gazdasági helyzet általános javulásával a főváros lakossága már nem pusztán szórakozás utáni vágyakozásból, hanem a komoly, irodalmi értékekkel bíró darabok iránt érzett lelki szükséglete alapján látogathatja és emelheti fel a magyar színjátszást arra a nívóra, amely azt történelmi multjánál és a benne rejlő értékénél fogva joggal megilleti.

A budapesti színházak összességét felölelő hivatalos statisztikai felvétel hiányában — sajnos — nem állottak rendelkezésre oly adatok, amelyekkel pontosan lehetne érzékeltetni a fővárosi lakosság színházlátogatásának mérvét és alakulását. Ennek hiányában meg kellett elégednem egyrészt azokkal az adatokkal, amelyek a székesfővárosi statisztikai hivatal évkönyvei alapján a színházak befogadóképességére és az előadott színdarabok műfaj szerinti megoszlására vonatkozólag rendelkezésre állottak, másrészt pedig — hogy a fővárosi lakosság színházlátogatása tekintetében valamelyes támponthoz jussak — be kellett érnem a székesfővárosi számvevőség által közölt vigalmi adóelőírás alapján végzett számítások eredményével. Ha tehát az alábbi adatok a budapesti színházakra, illetve a fővárosi lakosság színházlátogatásának mérvére részletes és minden szempontra kiterjedő képet nem is nyujthatnak, mégis lehetővé teszik számomra azt, hogy egy mulhatatlanul jelen tanulmányom keretébe tartozó lényeges kérdés tárgyalása teljesen ne mellőztessék.

27. A színházak nézőtereinek befogadóképessége általában.

Megnevezés	1912.	1932.	Növekedés (+), illetve csökkenés (—)	
			absz.	%
Nemzeti Színház	1.539	1.483	— 56	— 3·6
Várszínház	580	—	.	.
M. kir. Operaház	1.251	1.439	+188	+15·0
Vígszínház	1.674	1.472	—202	—12·1
Magyar Színház	1.101	1.154	+ 53	+ 4·8
Király Színház	1.302	1.286	— 16	— 1·2
Városi Színház	2.886	2.386	—500	—17·3
Kamaraszínház	—	574	.	.
Belvárosi Színház	—	511	.	.
Fővárosi Operettszínház	—	1.269	.	.
Pesti Színház	—	526	.	.
Összesen	**10.333**	**12.100**	**+1.767**	**+17·1**

A fenti táblázatban a székesfővárosi statisztikai hivatal évkönyveinek adatközlése nyomán csak az állandó, úgynevezett bemutató színházakat foglaltam kimutatásba. Az adatok alapján kitűnik, hogy a világháborút megelőzőleg a budapesti bemutató színházakban 10.333 férőhely állott a színházlátogató közönség rendelkezésére, míg az utóbbi években 12.100. Bár az 1932. évben hárommal több színház szolgált a fővárosi közönség szórakoztatására, az összes befogadóképesség mégis csak 17·1%-kal növekedett, mivel az időközben történt színházátépítések következtében a régebbi alapítású színházak általában inkább vesztettek, mint nyertek férőhelyek tekintetében. Ilyenformán érthető, hogy a színházak befogadóképességének a főváros lakosságához viszonyított aránya nem mutat csökkenést, sőt némi emelkedés is megállapítható. Ugyanis míg az 1912. évben egy nézőhelyre 113 egyén jutott, addig az 1932. évben 118.

28. A színházak befogadóképessége a helyek minősége szerint.

Megnevezés	1912.		1932.	
	absz.	%	absz.	%
Páholyülések:				
földszinten	400	3·9	447	3·7
erkélyen	208	2·0	693	5·7
I. emeleten	380	3·7	404	3·3
II. «	200	1·9	204	1·7
együtt ..	**1.188**	**11·5**	**1.748**	**144**
Ülőhelyek:				
földszinten	4.379	42·4	5.808	48·0
erkélyen	725	7·0	1.716	14·2
I. emeleten	1.509	14·6	871	7·2
II. «	992	9·6	870	7·2
III. «	833	8·1	733	6·1
karzaton	293	2·8	353	2·9
együtt	**8.731**	**84·5**	**10.351**	**85·6**
Állóhelyek:				
földszinten	50	0·5	—	—
I. emeleten	—	—	—	—
II. «	314	3·0	—	—
karzaton	50	0·5	—	—
együtt	**414**	**4·0**	—	—
Összes nézőhelyek száma	**10.333**	**100·0**	**12.099**	**100·0**

Már jelentősebb különbség nyilvánul meg a szóbanlévő két időpontban a nézőhelyek minőségét tekintve. Az időközi átépítések következtében a színházigazgatóságok 414 különféle állóhelyet szüntettek meg, ami az összes

nézőhelyek 4%-át tette ki. Lényegesen gyarapodott a multhoz képest az erkélypáholyülések, valamint az erkélyülések aránya, de emellett általánosnak mondható az a törekvés, hogy a színházlátogató közönség nagyobb részben juthasson kényelmesebb elhelyezéshez, mint a világháborút megelőző időben.

29. Az előadott színdarabok műfaj szerint. — 1935.

Megnevezés	Az előadott darabok közül								Előadott darabok összesen	
	színmű, dráma	vigjáték	bohózat	népszínmű	operett	opera	balett	egyéb	absz.	%
Nemzeti Színház	27	13	1	—	—	—	—	—	41	18·4
M. kir. Operaház	—	—	—	—	8	57	17	2	84	37·7
Vígszínház	11	7	—	—	—	—	—	2	20	9·0
Magyar Színház	5	6	—	—	1	—	—	—	12	5·4
Király Színház	—	—	—	—	11	—	—	—	11	4·9
Fővárosi Operettszínház	—	—	—	—	3	—	1	—	3	1·3
Városi Színház	2	—	—	2	19	12	—	3	39	17·5
Belvárosi Színház	2	4	—	—	—	—	—	—	6	2·7
Kamaraszínház	1	2	—	—	—	—	—	1	4	1·8
Pesti Színház	3	—	—	—	—	—	—	—	3	1·3
Összesen absz.	51	32	1	2	42	69	18	8	223	100·0
Összesen %	22·9	14·3	0·5	0·9	18·8	30·9	8·1	3·6	100·0	.

A budapesti bemutatószínházak az 1935. év folyamán 223 darabot tűztek műsorra. Legváltozatosabb programmot a színházlátogató közönség részére az operaelőadások nyujtották, mivel a darabok 30·9%-a e műfaj körébe sorozható. A színmű, illetve drámairodalom termékei a bemutatott daraboknak 23%-át tették. A vigjátékok és az operettek — nyilván az e műfajhoz sorozható darabok sorozatos előadása révén — már jóval kisebb arányban szerepelnek, mivel a bemutatott vigjátékok 14·3%-át, az operettek pedig 18·8%-át tették az előadott színdaraboknak.

Az utolsó öt esztendő alatt a fővárosi színházakban évenkint átlag 2193 előadást tartottak és ezek közül csak 21-et idegen nyelven. Ezzel szemben a világháborút megelőzőleg, az 1912. esztednővel záruló évötöd átlagában, 1869-et tesz ki az előadások száma, 39 idegennyelvű előadással.

Szükségesnek tartom még megemlíteni, hogy az 1935. év folyamán bemutatott színdaraboknak egyharmadát (33·6%-át) idegen szerző írta. Az operák jelentősebb része idegen, viszont a magánszínházak inkább magyar szerzők műveit hozzák. Az idegen nyelvből fordított prózai daraboknak nagyobbik felét a Nemzeti Színház mutatja be, nyilván nem annyira rentabilis vállalkozásként, hanem inkább abból a helyes elgondolásból kiindulva, hogy a külföld reprezentáló színpadi termékeinek megismertetése elsősorban az ő feladatkörébe tartozik.

30. A budapesti színházak brutto jegybevétele az 1935. évben.

Bemutató színházak száma	10
Idény és egyéb színházak száma	7
Bemutató színházak évi jegybevétele (pengő)	6,248.242
Idény és egyéb színházak évi jegybevétele (pengő)	699.030
Együtt (pengő) [1]	**6,947.272**
Az évi összes jegybevételből a lélekszám alapján egy főre jut.	*6·59 P*

Végezetül a 30. számú táblázatban közreadom azoknak a számításaimnak az eredményét, melyeket a fővárosi színházak jegybevételének megállapítása céljából végeztem. A fenti adatokból kitűnik, hogy az 1935. év folyamán a főváros közönsége közel 7 millió pengőt fordított a színházak látogatására. Kétségtelenül nem nagy tétel az a 6 pengő és 59 fillér, ami az évi összes jegybevételből a lélekszám alapján Budapest mindenegyes lakosára jut, de bízvást remélhetjük: rövidesen elérkezik az az idő, amikor a főváros lakossága kedvezőbb gazdasági viszonyok közepette ismét visszafogadhatja a színházat pártfogásába s akkor majd sok-sok pengővel fog gyarapodni az az összeg, amit a főváros közönsége a színházak pénztárain keresztül a magyar kultúra céljaira áldozhat.

Mozgófényképüzemek.

A színházak kultúrális jelentőségéről szólva már röviden megemlékeztem azokról a szinte korlátlan lehetőségekről, amelyek a filmrendezők rendelkezésére állanak a darab keretének természetes és élethű összeállítása tekintetében. Így tehát elsősorban a színházak színpadjain ki nem aknázható, helyesebben nem alkalmazható természeti, külső lehetőségek szakszerű felhasználása biztosítják azt az előnyt a filmek számára, amely azokat a színházak mellett a kultúra terjesztésének mellőzhetetlen eszközévé teszi.

Nemcsak az utóbbi években nagy népszerűségre emelkedett expediciós filmek, hanem az úgynevezett slágerfilmjátékok legtöbbjének változatos színterei ismeretlen országokat s a földkerekség legkülönbözőbb tájait ismertetik meg a nézőközönséggel. Tágítja továbbá a látogatók néprajzi és természetrajzi ismereteit s emellett történelmet is tanít.

31. A budapesti mozgófényképüzemek visszapillantó adatai.

Év	A mozgófényképüzemek száma	befogadóképessége	egy ülőhelyére jut a lélekszámból
1914 [2]	108	29.962	33
1918 [2]	77	25.852	35
1922 [2] [3]	82	30.856	30
1930	92	42.838	23
1935	77	36.450	29

[1] A színházak jegybevételi összegeit — az állami színházak kivételével — az 1935. évi vigalmi adóelőírás alapján számítottuk ki.

[2] Lásd: *Castiglione Henrik:* Budapest Mozgóképüzemei. Magyar Statisztikai Szemle 1929. VII. évf. 2. szám.

[3] A mozgófényképüzem-engedélyesek revíziója után.

Budapesten az első, mondhatni sikertelen vállalkozás az 1896. évben tartott mozgófényképelőadás. Több, ugyancsak eredménytelen próbálkozás után az 1906. évben létesült az első mozi. A fejlődés azután nagy lendületet vett, olyannyira, hogy a világháborút megelőzőleg már 108 mozgóképüzem működött a főváros területén.

A világháború után a számuk visszaesett 77-re, de már az 1922. évben az engedélyek felülvizsgálata után 82 mozi működött Budapesten. Az utolsó hivatalos összeírás szerint az 1935. évben a fővárosi mozgófényképüzemek száma ismét 77-et tett ki, tehát ugyanannyit mint az 1918. évben.

A fenti táblázat adatai alapján kitűnik, hogy a mozgófényképüzemek befogadóképességének alakulása az utolsó években már nem követte fővárosunk népességének gyarapodását. Legkedvezőbb volt a helyzet az 1930. évben, amikor egy ülőhelyre 23 egyén jutott a főváros lakosságából, viszont az utolsó felvétel idejében már 29.

A mozgófényképüzemekre vonatkozólag a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal elsőízben az 1927. évben gyüjtött adatokat. E felvételeket 1930-ig évenkint megismételte a hivatal s azóta takarékossági okok miatt 1935-ig a mozgófényképüzemek összeírása szünetelt.

E hivatalos felvételek alapján foglaltam az alábbiakban össze a mozgófényképüzemekre vonatkozó főbb eredményeket. Az adatokat csak a két utolsó összeírás vezető szempontjaira vonatkoztattam, egyrészt azért, mert a felvételek részletes ismertetését előttem már szakavatott tollak elvégezték,[1]) másrészt azért, mivel a filmjátszás történetében egyébként is az 1929. esztendő jelenti a fordulópontot a hangosfilm bevezetésével.

Budapesten az első hangosfilm 1929. szeptember 19-én a Fórum mozgófényképüzemben került bemutatásra és — dacára a moziengedélyeseknek ugyanezen esztendő május havában hozott tiltó határozatának — a beszélőfilm még ez évben megkezdte diadalmas útját, s az úttörő fővárosi üzem után nemcsak a budapesti, hanem a vidéki mozik is egyre-másra tértek át a hangos filmjátszásra.

A 32. számú táblázat tanusága szerint az utolsó két felvétel időpontja között eltelt öt esztendő alatt az országban működő mozgófényképüzemek száma 530-ról 440-re csökkent s ugyanazon idő alatt a budapesti mozik száma 92-ről 77-re esett vissza.

A hangos műsoradásra való áttérés, miként már fentebb említettem, az 1929. évben vette kezdetét, de az utolsó felvétel idejében — kisebb községekben, nyilván anyagiak hiányában — még mindig 25 némafilmet bemutató üzemet vett számba a hivatalos összeírás.

---

[1]) Lásd: *Dr. Darvas Gyula:* Magyarország mozgóképüzemei 1928-ban. Magy. Stat. Szemle VII. évf. 11. szám. 1929. — *Dr. Darvas Gyula:* Magyarország mozgóképüzemei 1929-ben. Magy. Stat. Szemle. VIII. évf. 9. szám. 1930. — *Dr. Jánki Gyula:* Magyarország mozgófényképüzemei 1935-ben. Magy. Stat. Szemle. XIV. évf. 8. szám. 1936.

32. A mozgófényképüzemek forgalmi adatai.

Megnevezés	Magyarországon		Budapesten	
	1930	1935	1930	1935
A működő mozgófényképüzemek száma[1])	530	440	92	77
Nézőhelyek száma	180.464	152.615	42.838	36.450
A lélekszámból egy nézőhelyre jut	48	57	23	29
Az előadások száma	152.138	148.995	69.172	68.492
Egy üzemre jut előadás	287	377	752	926
Látogatók (eladott jegyek) száma	19,264.247	18,508.696	8,292.764	7,717.291
Egy előadásra jut látogató	127	124	120	113

A mozgófényképüzemek számának csökkenése természetszerűleg kihatással volt a nézőhelyek számának alakulására is. Így érthetőnek látszik, hogy az egy nézőhelyre jutó lélekszámrészesedés országos viszonylatban 48-ról 57-re, Budapesten pedig 23-ról 29-re emelkedett.

Feltűnő jelenség, hogy úgy az országban, mint a fővárosban az üzemek jóval több előadást tartottak az utolsó felvétel évében, mint öt esztendővel azelőtt. Egy mozgófényképüzem ugyanis országos átlagban 377 előadással szerepel a 32. számú táblázat statisztikai adatsorában a mult 287 hasonló adatával szemben, Budapesten pedig 752 előadás helyett átlag 926 előadást tűztek műsorra a mozgófényképüzemek. Ezek szerint tehát kétségtelennek látszik, hogy a lecsökkent számú üzemek csak előadásaik szaporításával voltak képesek a közönség érdeklődését kellőképen kielégíteni.

A látogatottság mérvében természetszerűleg bekövetkezett csökkenést a mozgófényképüzemek az előadások számának szaporításával sem tudták ellensúlyozni. Megállapítható ugyanis, hogy az előadások átlagos látogatottsága országos viszonylatban 127-ről 124-re, fővárosunkban pedig 120-ról 113-ra esett vissza.

E megállapítás különösen Budapestre vonatkozik, ahol az eladott jegyek számában kimutatható 575.473-as csökkenés az országos viszonylatban mutatkozó 755.551-es visszaesésnek több mint ¾ részét tette. Az eladott jegyek számának csökkenését országos viszonylatban 3·9%-kal, a fővárosban pedig 6·9%-kal fejezhetjük ki.

Az utolsó hivatalos adatgyüjtés a nézőhelyek legalacsonyabb és legmagasabb árát is felvette a kérdőívbe. Budapesten a legalacsonyabb helyár 28 mozinál az üzemek 37·3%-ánál a 21—30 filléres értékhatár közé esett. Emellett 12 olyan mozgófényképüzem volt, amelyeknél 20 fillér vagy annál kevesebb volt a legolcsóbb belépőjegy s ugyancsak 12 üzemnél haladta meg a legalacsonyabb helyár az 50 fillért.

[1]) A zártkörű üzemekkel együtt.

33. Legalacsonyabb és legmagasabb helyárak a mozgófényképüzemekben. — 1934—1935.

	A működő mozgófényképüzemek	
	absz.	%
Legalacsonyabb helyár:		
—20 fillér	12	16·0
21—30 «	28	37·3
31—40 «	12	16·0
41—50 «	11	14·7
51— «	12	16·0
Együtt	75	100·0
Legmagasabb helyár:		
— 80 fillér	8	10·7
81—100 «	17	22·7
101—120 «	12	16·0
121—140 «	5	6·7
141—160 «	13	17·3
161— «	20	26·6
Együtt	75	100·0

A legmagasabb helyár 20 mozgófényképüzemnél lépte túl az 1 pengő 60 fillért, tehát a mozik 26·6%-ánál. Ezzel szemben 8 olyan üzemet talált az összeírás, ahol a legdrágább belépőjegy a 80 fillért túl nem haladta.

34. A mozgófényképüzemek évi bevétele a vigalmi adó előírása alapján. — 1935.

Megnevezés	Elsőhetes	600-nál		Összesen
		több	kevesebb	
		ülőhellyel bíró másodhetes		
	mozgófényképüzemek			
A mozgófényképüzemek száma[1])	11	15	52	78
A fizetendő vigalmiadó a bruttó bev. %-a	5·66	5·0	4·0	.
A vigalmi adó évi előírása pengőben[2])	194.623	70.697	82.074	347.394
Az üzemek évi összes bevétele pengőben	3,438.571	1,413.957	2,051.853	6,904.381
Az évi összes bevételből:				
egy üzemre jut pengő	312.597	94.264	39.459	88.518
a lélekszám alapján egy főre jut P	.	.	.	6·54

A fenti, 34. sz. táblázatban — ugyancsak a székesfővárosi számvevőség által közölt vigalmi adóelőírás alapján végzett számítások eredményeként — kimutatásba foglaltam a budapesti mozgófényképüzemek évi bevételeit, hogy ilymódon nyujthassak arról az összegről tájékoztatást, melyet Budapest közönsége mozielőadásokra költ.

[1]) 1935. évben vigalmi adót fizető üzemek.

[2]) Jegyek, ruhatári díj és műsor után.

Az 1935. évben a mozgófényképüzemek összes bevétele 6,904.381 pengőt tett ki, mely összegnek majd a fele a premiermozik pénztáraiba folyt be. Tekintettel azonban arra a körülményre, hogy a szóbanlevő esztendőben mindössze 11 elsőhetes üzem működött a fővárosban, úgy a bevételek megoszlása meglehetősen aránytalannak mondható. Az idevonatkozólag végzett számítások szerint a bemutatómozik évi átlagos bevétele kerekszámban 313 ezer pengőt tett ki, ezzel szemben a 600-nál több ülőhellyel bíró másodhetes üzemek alig több mint 94 ezer pengőt s a kisebb mozik pedig még 40 ezer pengőt sem vételeztek be az 1935. év folyamán.

Számításaim alapján kitűnik továbbá, hogy a főváros lakossága a mozgófényképüzemek látogatására alig költött kevesebbet, mint a színházi belépőjegyekre, mivel a 6·54 pengős moziköltségekkel szemben, fentebb 6·59 pengő átlagos fejenkinti színházi kiadást mutattak ki az idevonatkozó adatok. Kétségtelen ugyan — bár idevonatkozólag számszerű adatok rendelkezésre nem állottak — hogy a mozgófényképüzemek olcsóbb belépőjegyeik révén a lakosság jóval szélesebb rétegeit szórakoztatták a szóbanlevő esztendőben, mint fővárosunk színházai.

Hangversenyek.

»A zene a kultúrának egyik olyan eszköze, mely nem csupán értékénél fogva bír fontossággal, de azért is, mert talán minden embernek lelkéhez közel tud férkőzni.

Az emberi hangtól kezdve a hangszerek végtelen sora áll művelőinek rendelkezésére s ezzel lehetőségeinek is meglehetősen tág teret biztosít.

A zene ösztönösen juttatja kifejezésre az ember belső érzéseit s ezért a képzőművészetek és az irodalom mellett a nemzeti sajátságok legalkalmasabb és legtöbbet mondó kifejezője. Megállapíthatjuk, hogy egy nemzet zenéje a hozzáértő vagy azt legalább megérezni képes ember előtt feltárja a nemzet lelkét, sorsát, temperamentumát.

Korok, irányzatok rányomják bélyegüket a zenére is, de a legtöbb esetben mindazokon a behatásokon diadalmasan tör át a komponista nemzetisége, fajának sajátos jellemvonásai.

Különös érdekessége a zenének a tömegekre gyakorolt hatása, az emberi idegrendszert megnyugtató, vagy felkorbácsoló volta, amit nemcsak kultúrpolitikusok, de tömegekre hatni akaró vezetők is ismernek, felhasználnak.

Propagandaeszközként is felbecsülhetetlen. A magyar dal, a magyar zene, akár szakképzett komoly művelői által, akár cigányok vonója nyomán feltartóztathatatlanul folytatja diadalmas előnyomulását, mint a magyar kultúra hadseregének egyik különítménye — világszerte. Zeneszerzők és előadóművészek egyaránt kiveszik részüket ebből a munkából.«

Dr. Némethy Károly fentebb már idézett munkájából[1]) vettem át e sorokat, melyeknél találóbban, ékesebben alig jellemezhető a zene kulturális értékének jelentősége. Magasztos gondolatait kétségtelenül muzikális magyar lelkének a zene iránt érzett olthatatlan szeretete sugallta, mert a magyar nemcsak mindenkor megbecsülte, hanem veleszületett tehetségével világviszonylatban is elsőrangúvá fejlesztette zenei kultúráját.

Hisz gondoljunk csak zenei szervezeteinkre! A halhatatlan emlékű Liszt Ferenc által alapított és fennállásának ötvenéves jubileumán főiskolává arrivált Zeneművészeti Főiskolát külföldi szakkörök is a zenei tanintézetek sorába a legelsők közé sorozzák. A nagymultú m. kir. Operaházban nemcsak az operai világirodalomnak remekei, hanem a magyar szerzők művei is bemutatásra kerülnek kitűnő művészek előadásában.

Az Operaház zeneművészeinek jeleseiből alakított Filharmóniai Társaság magasszínvonalú működése mellett is komoly zenei tényezők a Budapesti Hangversenyzenekar s az Erkel Ferenc Kar- és Zenekar Egyesület.

Vagy említés nélkül hagyható-e a mintegy 160 szakénekes taggal rendelkező Palestrina Kórus, amely főként capella-karok és régi klasszikus karművek nyilvános előadásával vívott ki magának a főváros zenei életében tiszteletreméltó művésznevet?

A zeneoktatás fejlettségét tanusítja, hogy az elsőül említendő Nemzeti Zenede mellett, mintegy 80 államilag engedélyezett zeneiskola szolgálja a fővárosban a zenekultúra érdekeit.

A magyar nóta diadalmas pályafutását bizonyítja, hogy az országban alig van nagyobb község, ahol dalegyesület ne létezne, melyeknek eredményes működése mellett az évről-évre megismétlődő dalosünnepélyek többezer résztvevőjének kitűnő felkészültsége tanuskodik.[2])

De kiveszi részét a zenei kultúra terjesztésében a székesfőváros is. Első helyen említendő a fővárosi tisztviselők és oktatószemélyzet soraiból alakult Fővárosi Zenekar, amely az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság által rendezett hangversenyeken fejt ki értékes művészi tevékenységet. Ugyancsak kitűnő hírnevet vívott ki magának a Fővárosi Énekkar is. Komoly és eredményes zeneoktatás folyik a Fővárosi Felsőbb Zeneiskolában és nagyjelentőségű a tanügyi ügyosztály által fenntartott, több mint száz zenei kurzus tevékenysége, melyek révén a főváros szegényebb társadalmi rétegeinek gyermekei juthatnak zenei oktatáshoz.

A budapesti hangversenyirodák által rendezett hangversenyek zömét a Zeneművészeti Főiskolán és a Vigadóban tartják, míg a legnagyobbakat, amelyek túlnyomórészt zenekari estek, a Városi Színházban rendezik. Kisebb hangversenyek a Zeneakadémia kamaratermében s ritkábban a Vigadó kis-

[1]) A székesfőváros kultúrpolitikájának nemzeti jelentősége.

[2]) Lásd: *Hubay Jenő:* Magyar zeneművészet mai helyzete európai viszonylatban. Magyarok a kultúráért. Kiadta a Magyar-Francia kultúrliga. Budapest, 1929.

termében kerülnek bemutatásra. A Filharmóniai Társaság hangversenyei számára — az Operaházban bemutatott bérleti hangversenyek kivételével — ugyancsak a fenti helyiségeket veszik igénybe.

E felsorolásból megállapítható, hogy fővárosunk fejlett zenei életéhez képest a rendelkezésre álló hangversenytermek elegendőnek nem igen mondhatók. Különösen kevésnek bizonyul a kisebb hangversenytermek száma, pedig a mai nehéz gazdasági viszonyok mellett csupán a neves koncertművészek produkciói tudják megtölteni a nagy hangversenytermeket, holott a fiatal, kevésbbé ismert művészgeneráció kibontakozásának előmozdítása érdekében éppen ilyen kisebb méretű koncertteremre volna szükség.

A hangversenyek számáról és látogatottságáról tájékoztatást nyujtó hivatalos statisztikai adatok — sajnos — rendelkezésre nem állottak. Hogy e hiányt csak némiképpen is pótolni tudjam, körlevéllel fordultam a budapesti hangversenyirodákhoz annak közlése végett, hogy az 1935. év folyamán hány hangversenyt rendeztek és milyen volt azok látogatottsága. E szerény vállalkozás sikerrel végződött s annak eredményeit szemlélteti a következő 35. számú táblázat.

35. Hangversenyek, esték, matinék stb. látogatottsága. — 1935.

Megnevezés	Előadások száma rendezésében: a hangversenyirodák[1])	Előadások száma rendezésében: a Népművelési Bizottság	Előadások száma rendezésében: összesen	Látogatók száma által rendezett előadásokon: a hangversenyirodák	Látogatók száma által rendezett előadásokon: a Népművelési Bizottság	Látogatók száma által rendezett előadásokon: összesen	Egy előadásra jut látogató
a) *Együttes (kar-) előadások:*							
Zenekari előadás	49	17	66	36.071	10.200	46.271	701
Kamarazene	23	—	23	6.669	—	6.669	290
Modern, szórakoztató- és szalonzene	5	—	5	4.000	—	4.000	800
Szavaló- és énekkar	13	—	13	5.298	—	5.298	408
Balett	1	—	1	250	—	250	250
Egyéb	10	—	10	3.898	—	3.898	390
Együtt	**101**	**17**	**118**	**56.186**	**10.200**	**66.386**	**563**
b) *Magánművészek önálló fellépései:*							
Zeneművész	111	1	112	54.205	900	55.105	492
Énekművész	23	—	23	8.190	—	8.190	356
Táncművész	17	—	17	2.592	—	2.592	152
Előadóművész	4	—	4	440	—	440	110
Együtt	**155**	**1**	**156**	**65.427**	**900**	**66.327**	**425**
Összesen	**256**	**18**	**274**	**121.613**	**11.100**	**132.713**	**484**

[1]) A Filharmóniai Társaság által rendezett hangversenyekkel együtt.

A fenti adatok tanusága szerint a szóbanlevő esztendőkben a hangversenyek száma 274-et tett ki, melyek közül 118 együttes (kar-) előadásként rendeztetett meg és 156 esetben pedig magánművészek önálló fellépései szerepeltek műsoron.

Az együttes előadások közül — beleértve a Népművelési Bizottság által rendezett 17 hangversenyt is — leggyakoribbak voltak a zenekari előadások. Számuk 66-ot tett ki és látogatottságuk meghaladta a 46 ezret. Viszonylag kevés érdeklődőt vonzott az év folyamán tartott 23 kamarazenekonzert, előadásonkint átlag 290 hallgatóval. Látogatottság tekintetében legsikeresebbek a modern szórakoztató és szalonzeneestek voltak, előadásonkint 800 hallgatóval.

A magánművészek önálló fellépései közül 112 alkalommal zeneművész szórakoztatta a közönséget és a látogatók száma 492-es átlaggal meghaladta az 55 ezret. Már jóval kisebb érdeklődés nyilvánult meg az énekművészek 23 hangversenyével szemben, mivel látogatóinak száma alig haladta meg a 8 ezret. Feltűnő az előadóművészek szereplésével szemben megnyilatkozó részvétlenség, mivel az év folyamán műsorra tűzött 4 ily előadás sem tudott 440 hallgatónál többet összeverbuválni.

Az 1935. év folyamán közel 133 ezer látogatója volt a budapesti hangversenyeknek. Ha pusztán e számadatot viszonyítom Budapest lélekszámához, úgy nem valami hízelgő képet mutat a főváros lakosságának zenei műveltsége. Ám gondoljunk csak azokra a lehetőségekre, amelyek a szegényebb néposztályok számára is hozzáférhetővé teszik a zenét, biztosítják részükre a zenei kultúra megszerzését.

Ehelyen azonban nemcsak a Székesfővárosi Állat- és Növénykertben, az Angolparkban és még másutt rendezett szabadtéri hangversenyekre utalok, bár ezek is olcsó szórakoztatást biztosítanak hallgatóik számára, hanem elsősorban a Népművelési Bizottság, illetve a Fővárosi Zenekar által rendezett díjtalan előadásokra. Hivatalos becslések alapján megállapítható, hogy az utóbbi években a Fővárosi Zenekar által a Városligetben (az Iparcsarnok előtt) a volt Károlyi palota kertjében, sőt újabban a Városmajorban rendezett nyári hangversenyek hallgatóinak száma évenkint a százezret is meghaladta.

Rádió.

Új korszak nyílott meg az emberiség életében a rádiónak, a technika eme csodálatos szüleményének feltalálásával. Amidőn az emberi zsenialitás e találmányt odáig tökéletesítette, hogy a rádió a gyors hírszolgálat eszközévé válhatott s embermilliók oktatását és szórakoztatását tette lehetővé, akkor már csak néhány esztendőre, alig egy évtizedre volt szüksége, hogy diadalmasan meghódítsa a földkerekséget.

Az emberi kultúra fejlesztésének e nagyszerű eszköze tüneményes pályafutását kétségtelenül annak köszönhette, hogy aránylag olcsón oly teljesítményt nyujthat, amellyel a legkülönbözőbb társadalmi rétegekből kikerülő előfizetők kultúrszükségleteit képes kielégíteni. Ha egy rádióműsort veszünk kezünkbe, beigazolva látjuk, hogy a mai társadalmi, gazdasági és kulturális életnek nincs oly számottevő eseménye, melyről a rádió közönségét ne tájékoztatná. Emellett bőségesen gondoskodik arról, hogy oktató előadások, közérdekű ismeretterjesztő felolvasások, szórakoztató műsorszámok közvetítésével egyrészt gyarapítsa közönségének ismereteit, másrészt kielégítse kulturális igényeit.

A magyar rádió leadóállomása 1925. évi december hó elsején kezdte meg szórakoztató és oktató műsorának közvetítését. A belügyminisztérium idevonatkozó rendelete a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Részvénytársaság részére engedélyezte a közvetítést. Az új szervezet e célra létesített speciális berendezésű studiójából eszközölte a műsorközvetítést és a kellőképen felerősített hanghullámon a csepeli leadóállomás antennáján keresztül jutottak el a vevőberendezésekig.

Mivel a csepeli állomás kezdeti két kilowattos antennaerőssége a távolabbi vidék számára gyengének bizonyult, a teljesítőképességet fokozatosan emelni kellett. Így 1927. májusában a leadóállomás energiaerőssége három kilowattra, majd a következő esztendő áprilisában pedig 20 kw-ra emelkedett. A nagyobb adóerősség természetesen a távolabbi vidékek bekapcsolódását is lehetővé tette, bár kétségtelen, hogy az előfizetők számának rohamos emelkedéséhez a vidék nagyütemű elektrifikálása is nagy mértékben hozzájárult, mivel épp az 1926—1929. évekre esett a villamosítás jelentős térfoglalása.[1])

A rádió egy évtizedes munkájának eredményességéről részletes tájékoztatást nyujtanak a m. kir. Központi Statisztikai Hivatalnak évről-évre megismétlődő adatközlései s onnan merítettem az alábbi táblázat adatainak jelentős részét is.

Az előfizetők száma 1925. év december hó végén a rádió egyhónapi működése után 16.927-et tett ki. Ugyanezen időpontban 8834 budapesti rádióengedélyest mutatnak ki a fenti adatok, tehát az első év végén az előfizetőknek 52·2%-a a főváros lakosságából adódott. A következő esztendő folyamán az előfizetők száma az előző évinek több mint háromszorosára, 59.529-re szaporodott, de az ugyanakkor kimutatott 30.877 budapesti hallgató még mindig 51·9%-át tette az ország összes előfizetőinek.

Változott a helyzet az 1927. évtől kezdve, amikor a vidék elektrifikálásának gyorsulása következtében az arányszám mindjobban a vidéki hallgatók javára tolódott el. Már az 1927. év végén nyilvántartott 83.314 előfizető

[1]) Lásd : *Dr. Sipos Sándor :* A rádió elterjedése Budapesten az 1925—1934. években. Városi Szemle, 1936. 2. szám.

közül is csak 40.408, tehát 48·5% volt budapesti, de a következő esztendőben, mely a magyar rádió történetében fordulópontot jelent, véglegesen a vidék túlsúlya domborodott ki.

36. Rádióelőfizetők száma Magyarországon. — 1925—1935.

Időpont	Rádióelőfizetők					
	száma			százalékos aránya		
	Budapesten	vidéken	Magyarországon	Budapesten	vidéken	Magyarországon
1925. december 31.	8.834	8.093	16.927	52·2	47·8	100·0
1926. « 31.	30.877	28.652	59.529	51·9	48·1	100·0
1927. « 31.	40.408	42.906	83.314	48·5	51·5	100·0
1928. « 31.	64.920	103.633	168.553	38·5	61·5	100·0
1929. « 31.	96.347	170.220	266.567	36·1	63·9	100·0
1930. « 31.	108.161	199.748	307.909	35·1	64·9	100·0
1931. « 31.	111.774	213.258	325.032	34·4	65·6	100·0
1932. « 31.	113.360	208.616	321.976	35·2	64·8	100·0
1933. « 31.	115.114	213.065	328.179	35·1	64·9	100·0
1934. « 31.	118.010	222.107	340.117	34·7	65·3	100·0
1935. « 31.	122.676	230.231	352.907	34·8	65·2	100·0

Az 1928. évben helyeztetett ugyanis üzembe a lakihegyi leadóállomás, amely a maga 20 kw-os adóerősségével lehetővé tette, hogy az ország távolabbi helységeinek lakossága is olcsó, kristálydetektoros készülékkel bekapcsolódhassék a rádióelőfizetők sorába. Ugyanekkor új, modern berendezésű hajlékot kapott a studió is.[1])

A rádió modernizálása jó befektetésnek bizonyult, mert már az 1928. év végén az engedélyesek száma 168.553-ra emelkedett, tehát az év leforgása alatt az előfizetők száma erősen megkétszereződött. Bár a szóbanlevő esztendő folyamán a budapesti előfizetők száma 60·6%-os gyarapodással megközelítette a 65 ezret, mégis a vidék előretörése következtében részesedési arányuk 38·5%-ra esett vissza.

A rádióelőfizetők nagymérvű növekedése még az 1929. évben is folytatódott, sőt a 98 ezret meghaladó szaporulat valamennyi esztendő hasonló adatához képest kimagaslóan a legerősebbnek mondható. A budapesti hallgatók részesedési aránya ez évben már 36·1%-ra csökkent, bár a fővárosban is a rádióelőfizetők számának közel 31 és félezres, azaz 48·4%-os növekedése ugyancsak az 1929. esztendőben mutatja a maximális emelkedést.

Az 1928. és 1929. évek erős gyarapodása után a következő esztendők adatai úgy országos, mint pedig fővárosi viszonylatban már mindegyre kisebb szaporulatot mutatnak, sőt az 1932. év végén az előző évhez képest

[1]) Lásd: *Dr. Várszeghy János:* Budapest székesfőváros és a törvényhatósági jogú városok rádióelőfizetői. Városi Szemle, 1936. évf. 6. szám.

3056-tal volt kevesebb az ország területén az előfizetők száma. Ezen átmeneti jellegű visszaesés után azonban az üzemben levő rádióberendezések száma ismét lassú emelkedést mutat, olyannyira, hogy az 1935. év végére az előfizetők száma már megközelítette a 353 ezret. Ugyanezen idő alatt a fővárosban évenkint egy-két ezer új előfizetőt hódított magának a rádióhírmondó, s fokozatos gyarapodással a hallgatók száma 122.676-ra emelkedett. Az utolsó hat esztendő alatt a fővárosi előfizetők százalékos aránya alig kevesbedett, mivel az 1935. év végén még mindig megközelítette a 35%-ot.

Összefoglalva a fentebb mondottakat, megállapítható, hogy a rádió műsorközvetítésének első két esztendejében a budapesti hallgatók feltűnő fölényben voltak az ország egyéb területén kimutatott rádióelőfizetőkkel szemben. A fővárosi rádiósok kezdeti túlsúlya kétségtelenül azzal a helyzeti előnnyel indokolható, hogy Budapest lakossága egyrészt könnyebben tudta rádióapparátusát beszerezni, másrészt pedig a leadóállomás közvetlen közelében a primitívebb és olcsóbb detektoros készülékekkel előbb tudott a rádiósok sorába lépni, mint különösen a távolabbi vidéknek a technika eme újdonsága iránt érdeklődő barátai.

A későbbi évek során azonban, hogy a vidéki helységek villamosítása gyors tempóban haladt előre és a fővárosi gyárak készítményeikkel már mindinkább a vidéket is elárasztották, mind erőteljesebben domborodott ki a vidéki rádióelőfizetők számszerű fölénye a budapesti rádiózókkal szemben.

A mondottak után érdemesnek tartom az alábbi táblázat segélyével annak szemléltetését, hogy úgy országos, mint pedig fővárosi relációban miképpen alakult a rádióelőfizetőknek a lélekszámhoz viszonyított számaránya.

37. Rádióelőfizetők megoszlása a lakosság számarányában. — 1926—1935.

Időpont	10.000 lakosra esett rádióelőfizető		
	Budapesten	vidéken	Magyarországon
1926. december 31.	332·5	38·4	70·4
1927 « 31.	435·6	57·2	97·8
1928 « 31.	699·3	136·9	196·0
1929 « 31.	1.038·4	223·6	307·8
1930 « 31.	1.076·5	260·0	354·6
1931 « 31.	1.104·5	276·0	372·1
1932 « 31.	1.111·6	268·9	366·7
1933 « 31.	1.120·8	273·1	371·4
1934 « 31.	1.124·7	283·0	382·2
1935 « 31.	1.156·9	292·1	394·6

A fenti adatokból kétségtelenül kidomborodik Budapest nagyvárosi jellege a vidékkel szemben. Természetesnek látszik, hogy a főváros lakossága az említett helyzeti előnyök mellett már foglalkozás szerinti összetételénél fogva is előbb kapcsolódhatott be a rádióhallgatók sorába, mint a vidék népessége. Ugyanis a városokban, de kiváltképen Budapesten tömörült

értelmiség, munkásság, de még a tanulóifjúság is nyomban felismerte a rádió jelentőségét és sietett apparátusát beszerezni. Sőt az első években, az amatőrködés fénykorában, a szegényebb budapesti lakosok magukszerkesztette rádióvevőberendezéseikkel is jelentősen gyarapították a fővárosi hallgatók táborát.[1])

Budapesten az 1926. év végén tízezer lakosra számítva még csak 332 rádióengedélyes jutott, a vidéken pedig 38. Ez időpontban tehát a fővárosi számarány majd kilencszerese volt a vidéki rádiósok hasonló adatának. Az 1929. év végén — tehát amikorra a rádióelőfizetők számának különösen a vidéki viszonylatban észlelhető rohamos növekedése már vesztett erejéből — a rádióelőfizetők sűrűsége akként alakult, hogy a budapesti arányszám már csak négy és félszerese volt a vidékinek. Az 1930. évtől kezdve a szóbanlévő viszonyszámok arányában számottevőbb eltolódás nem mutatkozik, mivel az 1935. év végén tízezer lakóra számítva, még mindig közel négyszer annyi rádióvevőberendezés jutott a fővárosban, mint a vidéki városok és községek átlagában.

38. A budapesti rádióelőfizetők vevőberendezései. — 1928—1935.

Megnevezés	1928.	1929.	1930.	1931	1932.	1933.	1934.	1935.
	év végén							
	Abszolút számban.							
A vevőberendezések közül:								
detektoros készülék	48.787	76.350	83.926	83.647	69.265	44.927	27.519	26.683
lámpás «	16.133	19.872	24.010	27.903	43.977	70.187	90.491	95.993
ismeretlen «	—	125	225	224	118	—	—	—
Összes vevőberend. száma ..	**64.920**	**96.347**	**108.161**	**111.774**	**113.360**	**115.114**	**118.010**	**122.676**
A lámpás készülékek közül:								
1 lámpás	5.478	5.810	7.247	7.857	8.168	7.644	7.427	6.127
2 «	4.457	4.444	5.579	6.903	8.943	22.140	47.846	52.380
3 «	6.198	9.618	11.184	13.143	26.866	27.129	21.444	22.726
4 «						8.731	8.026	8.261
5 «						3.374	3.589	4.417
5— «						1.169	2.159	2.082
	Százalékban.							
A vevőberendezések közül:								
detektoros készülék	75·1	79·3	77·6	74·8	61·1	39·0	23·3	21·8
lámpás «	24·9	20·6	22·2	25·0	38·8	61·0	76·7	78·2
ismeretlen «	—	0·1	0·2	0·2	0·1	—	—	—
Összes vevőberend. száma ..	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
A lámpás készülékek közül:								
1 lámpás	34·0	29·2	30·2	28·2	18·6	10·9	8·2	6·4
2 «	27·6	22·4	23·2	24·7	20·3	31·5	52·9	54·5
3 «	38·4	48·4	46·6	47·1	61·1	38·7	23·7	23·7
4 «						12·4	8·9	8·6
5 «						4·8	3·9	4·6
5— «						1·7	2·4	2·2

[1]) Lásd: *Dr. Várszeghy János* fentebb idézett munkáját.

A fővárosi rádióelőfizetők a fejlődés kezdeti stádiumában — bár az idevonatkozó adatok csak 1928-tól állnak rendelkezésünkre — túlnyomórészt detektoros apparátusokat tartottak üzemben. A 38. sz. táblázat. alapján ugyanis megállapítható, hogy az 1928—1931. években a budapesti vevőberendezéseknek mintegy háromnegyede detektoros készülék volt. Az 1932. évtől kezdve azonban a lámpás készülékek beszerzése oly rohamosan kezdett emelkedni, hogy az 1935. esztendő végén a rádióvevőberendezéseknek 78%-a már ide sorozható.

Bár a főváros rádióelőfizetői a leadóállomás közvetlen közelében a műsorszámokat detektoros készülékkel is megfelelően hallgathatták, a rádiótechnika fejlődése mégis mindinkább a lámpás vevőberendezéseket állította előtérbe. Ugyanis a modernebb lámpás készülékek nemcsak a távol külföldi állomások műsorait közvetítették az előfizetők számára, hanem hangszóróik révén a kényelmetlen fejhallgatók kiküszöbölését is lehetővé tették. Továbbá elősegítette a lámpás készülékek diadalmas térhódítását az a körülmény, hogy az idők folyamán a vevőberendezéseket előállító üzemek nemcsak a készülékeket tették olcsóbbá, hanem a vállalatok élelmessége a részletüzleteket is mind szélesebb körben szervezte meg.

Ami az elektromos lámpákkal működő készülékeket illeti, kitűnik, hogy míg az első években viszonylag az egylámpás berendezések voltak a legelterjedtebbek, addig az utolsó két esztendőben a kétlámpás apparátusok az ily vevőberendezéseknek már több mint a felét tették. E típus mellett még a háromlámpás készülékek használata is gyakorinak mondható, mivel az 1934. és 1935. évek végén az ily berendezések számaránya egyaránt 23·7%-ban fejezhető ki.

A 39. számú táblázat adatai alapján kiviláglik, hogy a rádióleadóállomások vezetősége egyre nagyobb gondot fordít a műsorszámok összeállítására. A 39. számú táblázat hároméves időközökben szemlélteti a közvetítésre került műsorszámok alakulását. Felötlik, hogy míg 1926-ban a közvetített előadások száma 1949-et tett ki, addig az utolsó esztendőben fokozatos emelkedés után már 7569 műsorszám került leadásra.

Kitűnik azonban, hogy az egyes műsorszámoknak egymáshoz való viszonya már nem mutat egyenletes emelkedést. Általánosságban vizsgálva a szóban lévő kérdést, megállapítható, hogy legutóbb a filharmóniai és szimfónikus hangversenyek, kamarazene, a m. kir. Operaház előadásainak és az operaházi hangversenyeknek, valamint a katonazenekari hangversenyek közvetítése mutat jelentősebb visszaesést. Ezzel szemben számottevőbb emelkedés mutatható ki az énekkarok, gramofón-, ezenkívül a könnyű és szórakoztató zenekari hangversenyek közvetítésénél. Figyelembevéve ezenkívül még a jazzband-közvetítések számának az utolsó évben kimutatott szinte ugrásszerű emelkedését, úgy joggal mondható, hogy a komoly és klasszikus zeneelőadások helyett — nyilván az előfizetők kívánsá-

gának megfelelően — a rádió vezetősége mindinkább a könnyebb zenét favorizálja.

Említésreméltó még az az emelkedés is, amely a különféle helyszíni közvetítések, valamint a külföldi átvételek soraiban észlelhető.

39. A rádión közvetített előadások a közvetítés tárgya szerint.

Megnevezés	Közvetített előadások							
	abszolút számban				százalékban			
	1926	1929	1932	1935	1926	1929	1932	1935
Cigányzene	135	387	469	590	6·9	9·9	9·4	7·8
Drámai műfajok (színművek, énekes játékok, kabaré-tréfák	61	143	114	204	3·1	3·7	2·3	2·7
Énekkar	8	52	107	143	0·4	1·3	2·1	1·9
Felolvasás	759	1.287	1.323	2.570	38·9	33·0	26·5	34·0
Filharmóniai és szimfónikus hangverseny	69	173	116	101	3·6	4·4	2·3	1·3
Grammofónhangverseny	57	227	412	910	2·9	5·8	8·3	12·0
Grammofónopera a Studióból	—	—	—	1	—	—	—	0·0
Hangverseny szólistákkal	229	646	812	957	11·7	16·5	16·3	12·7
Hangverseny a Vigadóból	—	24	13	6	—	0·6	0·3	0·1
Hangverseny a Zeneakadémiából	30	21	41	33	1·6	0·5	0·8	0·4
Istentiszteletek	74	112	144	144	3·8	2·9	2·9	1·9
Jazz-band	78	70	96	282	4·0	1·8	1·9	3·7
Kamarazene	193	187	135	55	9·9	4·8	2·7	0·7
Katonazenekari hangverseny	38	158	100	87	2·0	4·1	2·0	1·2
Külföldi átvitelek	11	31	44	123	0·6	0·8	0·9	1·6
Különféle helyszíni közvetítés	17	21	88	209	0·9	0·6	1·8	2·8
Különféle tanfolyamok	—	—	158	116	—	—	3·2	1·5
Könnyű és szórakoztató zenekari hangverseny	22	182	541	722	1·1	4·7	10·9	9·5
Magyar nótaest cigánykísérettel	—	—	52	71	—	—	1·0	0·9
M. kir. Operaház előadása	65	52	52	50	3·3	1·3	1·0	0·7
Opera a Studióból	5	3	—	9	0·3	0·1	—	0·1
Operaházi zenekari hangverseny	84	111	159	157	4·3	2·8	3·2	2·1
Operaközvetítés külföldről	—	—	1	3	—	—	0·0	0·0
Operett előadás a Stúdióból	14	17	9	26	0·7	0·4	0·2	0·4
Összesen	**1.949**	**3.904**	**4.986**	**7.569**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Befejezésül az alábbi táblázatban közreadom a rádióelőfizetők foglalkozás szerinti tagozódását és pedig abban a csoportosításban, amint azt az 1934. évben újjászervezett adatgyüjtés eredményei alapján a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal rendelkezésemre bocsátotta.

A rádióelőfizetők százalékos megoszlását tekintve, kitűnik, hogy a fővárosban, különösen az ipari, valamint a kereskedelem és hitel körébe sorozott népesség soraiból kikerülő előfizetők számaránya múlja felül a hasonló foglalkozású vidéki engedélyesek részesedését. Valószínűnek látszik, hogy a szóbanlévő foglalkozási főosztályokba sorozható budapesti rádióelőfizetők magasabb kultúrigényei mellett az egyszerűbb készülékek használatát

biztosító kedvezőbb vételi viszonyok is hozzájárultak az adatok ilyetén való kialakulásához.

Ezzel szemben a vidéki előfizetők rovatában az őstermeléssel foglalkozó előfizetők érthetően magasabb viszonyszáma mellett különösen a nyugdíjasok, tőkések stb., valamint a közszolgálat körébe tartozó és szabadfoglalkozású rádióengedélyesek vannak nagyobb számaránnyal érdekelve, mint a fővárosban kimutatott hasonló foglalkozású előfizetők. Úgy vélem, közeljárok a valósághoz, ha az említett foglalkozási kategóriák vidéki viszonylatban kimutatható jobb arányszámát azzal magyarázom, hogy a vidékiek a kisebb szórakozási és művelődési lehetőségek mellett inkább vannak a rádióra utalva, mint e foglalkozási főosztályokban kimutatott fővárosi előfizetők.

40. A rádióelőfizetők foglalkozása. — 1935.

Megnevezés	Rádióelőfizetők foglalkozása					
	abszolút számban			százalékban		
	Budapest	vidék	Magyarország	Budapest	vidék	Magyarország
Őstermelés	937	18.137	19.074	0·8	7·9	5·4
Bányászat és kohászat	96	3.501	3.597	0·1	1·6	1·0
Ipar	27.118	44.520	71.638	22·1	19·3	20·3
Kereskedelem és hitel	28.038	25.652	53.690	22·8	11·1	15·2
Közlekedés	8.282	17.555	25.837	6·7	7·6	7·3
Közszolgálat és szabadfoglalkozás	26.086	54.796	80.882	21·3	23·8	22·9
Véderő	2.987	8.632	11.619	2·4	3·7	3·3
Különféle napszámosok	4.733	5.998	10.731	3·9	2·6	3·0
Nyugdíjasok, tőkepénzesek, magánzók	13.813	31.069	44.882	11·2	13·5	12·7
Egyéb foglalkozásúak	7.942	13.739	21.681	6·5	6·0	6·1
Együtt	**120.032**	**223.599**	**343.631**	**97·8**	**97·1**	**97·2**
Iskola	105	812	917	0·1	0·3	0·3
Kórház	37	135	172	0·1	0·1	0·1
Egyesület	94	834	928	0·1	0·4	0·3
Nyilvános helyiség	287	784	1.071	0·2	0·3	0·3
Egyéb	2.121	4.067	6.188	1·7	1·8	1·8
Együtt	**2.644**	**6.632**	**9.276**	**2·2**	**2·9**	**2·8**
Összesen	**122.676**	**230.231**	**352.907**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Végül említésreméltó, hogy az 1935. év végén fizikai személyként kimutatott 120.032 rádióelőfizetőnek a budapesti háztartásokhoz viszonyított aránya 46·3%, ami annyit jelent, hogy a szóbanlévő időpontban *csaknem minden második budapesti háztartás rádióvevőberendezéssel rendelkezett.*

Egyesületek.

A társadalmi egyesületek a maguk hatalmas embertömegeket átfogó szervezeteikkel, jelentős anyagi erejükkel, a gazdasági és szellemi életnek úgyszólván valamennyi megnyilvánulására kiterjedő feladatkörükkel rend-

kívüli jelentőségre emelkedtek. Az egyesületek a mai társadalmi életben azonban nemcsak a közös eszmék, érdekek védelmezői, hanem egyúttal a tömegkultúrának is eredményes terjesztői. Különösen vonatkozik e megállapítás azokra az egyesületekre, amelyeknek tagjai kifejezetten abból a célból hozták létre közösségi alakulásukat, hogy munkásságuk a művészet, tudomány és irodalom javára váljék, illetve e kulturális szükségleteiket kielégítsék.

Jelen tanulmányom tárgykörét tekintve, közelebbről az egyesületeknek csak e külön kiemelt csoportjai érdekelnek, bár tudatában vagyok annak, hogy a társadalmi egyesületek közül azokat — tekintettel a közös kulturális vonatkozásokra — pontosan elhatárolni nem lehet. Mégis az összes társadalmi egyesületeknek átfogó, részletes vizsgálata alól mentesít engem az a körülmény, hogy éppen a közelmultban jelent meg dr. Dobrovits Sándor alapos tanulmánya, mely a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal adatgyüjtésének eredményei alapján, gondos részletezéssel tárgyalja a fővárosi egyesületek statisztikáját.[1]) E tanulmányból merített adatok alapján szemléltetem az alábbiakban a Budapesten működő kulturális, művészeti, irodalmi és tudományos egyesületeknek jelentőségét.

41. Az egyesületek száma Budapesten.

Megnevezés	Egyesületek száma								
	1862[1])		1878		1932		100.000 lakosra		
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	1862[1])	1878	1932
Hazafias egyesületek	—	—	—	—	48	2·1	—	—	4·77
Vallásos «	2	2·2	1	0·4	31	1·4	0·91	0·29	3·08
Bajtársi «	—	—	8	3·0	208	9·3	—	2·29	20·67
Kultúr «	*10*	*11·1*	*26*	*9·8*	*139*	*6·2*	*4·55*	*7·43*	*13·82*
Művészeti, irodalmi egyesül.	*8*	*8·9*	*15*	*5·7*	*140*	*6·3*	*3·64*	*4·28*	*13·91*
Tudományos egyesületek	*3*	*3·3*	*10*	*3·8*	*73*	*3·3*	*1·37*	*2·86*	*7·26*
Sport «	4	4·5	9	3·4	340	15·2	1·82	2·57	33·79
Jótékony «	10	11·1	22	8·3	172	7·7	4·55	6·29	17·10
Önsegélyző «	33	36·7	85	32·1	222	9·9	15·02	24·28	22·06
Társaskörök	4	4·5	15	5·6	147	6·6	1·82	4·28	14·61
Érdekképviseleti egyesületek	13	14·4	69	26·0	585	26·2	5·92	19·71	58·14
Egyéb	3	3·3	5	1·9	131	5·8	1·37	1·43	13·02
Összesen	**90**	**100·0**	**265**	**100·0**	**2.236**	**100·0**	**40·97**	**75·71**	**222·23**

A 41. számú táblázat részletes statisztikai felvételek eredményei alapján három időpontra vonatkozólag nyujt tájékoztatást a fővárosi egyesületek számának alakulása tekintetében. 1862-ben Budán és Pesten együt-

[1]) Lásd: *Dr. Dobrovits Sándor:* Budapest egyesületei. Statisztikai Közlemények. 74. kötet. 3. szám.

[1]) Budán és Pesten.

tesen 90 társadalmi egyesületet vett számba az összeírás. Ez időben a tanulmányom tárgykörét közelebbről érdeklő egyesületi főcsoportokban még csak mindössze 10 kulturális, 8 művészeti, irodalmi és 3 tudományos egyesületről adnak számot a fenti adatok.

A következő számbavétel évében, 1878-ban az ifjú főváros társadalma már 265 különféle egyesületbe tömörült, melyeknek közel egyötöde a szóbanlévő három főcsoportba sorozható. Az utolsó felvétel idejében viszont az összeírt 2236 egyesületnek már csak 15·8%-a esett e kategóriákba.

Látható tehát, hogy az elmult hetven esztendő folyamán az egyesületek nagymérvű szaporodása az egyes főcsoportok számarányában mily jelentős eltolódásokkal járt. Tanulmányom tárgykörét közelebbről érdeklődő főcsoportokat tekintve, kitűnik, hogy csak a tudományos egyesületek számaránya mutat bizonyos állandóságot s ezzel szemben a kultúregyesületek részesedése fokozatosan 11·1%-ról 6·2%-ra, míg a művészeti, irodalmi egyesületek aránya — némi ingadozással — 8·9%-ról 6·3%-ra esett vissza.

Hogy a társadalmi egyesületek fejlődési menete főcsoportonkint lényeges eltéréseket mutat, kétségtelenül amellett bizonyít, hogy az évtizedek folyamán a társadalmi szervezkedések irányvonalai eltolódtak. Az egyesületeknek a lélekszámhoz viszonyított arányait tekintve azonban megállapítható, hogy a kulturális, művészeti és tudományos egyesületek gyarapodása talán a legkiegyensúlyozottabb, az ugrásszerű emelkedést főként a sport, a bajtársi és az érdekképviseleti egyesületek rovatai mutatják, viszont meglepő az önsegélyző egyesületek sorában látható visszaesés. Az összes egyesületek számában való részesedési arány nagymérvű csökkenése mellett azonban e három kategóriánál — az azoktól kívül eső egyesületektől függetlenül — igen jelentős fejlődés állapítható meg.

E fejlődést a fenti táblázat abszolútszámai világosan mutatják, mégis szükségesnek tartom felemlíteni, hogy ezen három kategóriába tartozó egyesületek száma az 1862—1878. év között csaknem két és félszeresére, az 1878—1932.években pedig az 1878. évi állományhoz képest hatszorosára emelkedett. A hetven év alatti emelkedés eredményét pedig tizenhétszeres szám szemlélteti.

Mivel ez a fejlődés jóval nagyobb, mint a lakosság számának ugyanezen idő alatti növekedése, ennek folytán a lélekszámhoz viszonyított arányok is a következő kedvező képet mutatják:

1862—1878.	években	a	viszonyszám	emelkedése	52·4%
1878—1932.	«	«	«	«	140·2%
1862—1932.	«	«	«	«	266·0%

A kiemelt egyesületi főcsoportoknak országos viszonylatban való részesedését szemlélve kitűnik, hogy a törvényhatósági jogú városokban működő művészeti és irodalmi egyesületek 6·8%-os arányszáma valamivel

magasabb, mint a fővárosban (6·3%). Viszont a vármegyékben működő egyesületek sorában a kultúrális egyesületek 8·3%-os aránya nagyobb, mint akár Budapesten (6·2%), vagy akár a vidéki tj. városokban (4·5%). Egészen jelentéktelen a vidéki tudományos egyesületek részesedése, mivel a fővárosban összeírt ily egyesületek 3·3%-os aránya mellett úgy a tj. városok, mint pedig a vármegyék azonos számadatai még az 1%-ot sem éri el.

42. Egyesületek száma Magyarországon. — 1932.

Megnevezés	Egyesületek száma összesen	Ebből		
		kultúr	művészeti, irodalmi	tudományos
		egyesület		
	Abszolút számban			
Budapesten	2.236	139	140	73
A többi t. j. városokban	1.683	76	114	13
Vármegyékben	10.446	868	490	16
Magyarországon összesen	**14.365**	**1.083**	**744**	**102**
	Százalékban			
Budapesten	100·0	6·2	6·3	3·3
A többi t. j. városokban	100·0	4·5	6·8	0·8
Vármegyékben	100·0	8·3	4·7	0·2
Magyarországon összesen	**100·0**	**7·5**	**5·2**	**0·7**
	Százezer lakóra			
Budapesten	222·23	13·82	13·91	7·26
A többi t. j. városokban	250·74	11·33	17·00	1·94
Vármegyékben	148·91	12·37	6·98	0·23
Magyarországon összesen	**165·33**	**12·46**	**8·56**	**1·17**

A budapesti egyesületek 1 millió 377 és félezer tagja közül közel százezer a tanulmányom tárgyköre szempontjából kiemelt célkitűzéssel működő egyesületek kötelékébe tartozik. A szavazati joggal bíró alapító és rendes tagok együttes számaránya általában 85·4%-ot tesz ki, míg a bennünket közelebbről érdeklő főcsoprotokban közel 89%-ot.

A pártoló tagok számaránya kiemelkedően legmagasabb a közművelődési és társadalomtudományi egyesületeknél (17·7, illetve 17·0%), viszont egészen jelentéktelen az általános tudományos (1·0%), valamint a természettudományi egyesületeknél.

Lényegesen más képet mutat a kiemelt célkitűzéssel működő egyesületek tagjainak nemek szerinti megoszlása, mint aminő általánosságban megállapítható. A társadalmi egyesületek tagjainak ugyanis 81·5%-a a férfi, 15·4%-a nő és 3·1%-a volt jogi személy. Ezzel szemben a bennünket közelebbről érdeklő egyesületi főcsoportokban a férfiak számaránya 87·3%-ot, a nőké 8·2%-ot tett ki, a fennmaradó 4·5% a jogi személyek részvételét jelzi.

43. A budapesti egyesületek tagjainak megoszlása jellegük szerint. — 1932.

Megnevezés	Tagok száma összesen	Ezek közül						
		szavazati joggal bíró		szavazati jog nélküli pártoló	férfi	nő	jogi személy	18 éven aluli
		alapító	rendes tag					
	Abszolút számban.							
Egyesületek általában ...	1,377.417	33.660	1,143.080	200.677	1,122.840	211.550	43.027	5.979
Kulturális egyesületek ...	50.939	3.201	42.580	5.158	39.489	7.796	3.654	580
ebből közművelődési egyesület	23.239	982	18.142	4.115	20.177	2.362	700	12
Művészeti, irodalmi egyesületek	41.445	1.788	35.175	4.482	35.048	4.308	2.089	—
ebből :								
dal-, zeneegyesületek	23.662	841	20.330	2.491	20.826	2.263	573	—
irodalmi egyesületek	5.468	180	4.867	421	4.538	676	254	—
képzőművészeti egyes.	9.359	744	7.338	1.277	8.139	967	253	—
egyéb egyesületek ..	2.956	23	2.640	293	1.545	402	1.009	—
Tudományos egyesületek	34.947	1.248	31.190	2.509	31.795	1.464	1.688	—
ebből :								
társadalomtud. egyes.	9.729	725	7.350	1.654	8.177	552	1.000	—
természettud. egyes. .	24.732	523	23.359	850	23.182	912	638	—
általános egyesületek	486	—	481	5	436	—	50	—
Közművelődési, művészeti, irodalmi és tudományos egyesületek együtt ...	99.631	4.018	84.507	11.106	87.020	8.134	4.477	12
	Százalékban.							
Egyesületek általában ..	100·0	2·4	83·0	14·6	81·5	15·4	3·1	0·4
Kulturális egyesületek ..	100·0	6·3	83·6	10·1	77·5	15·3	7·2	1·1
ebből közművelődési egyesület	100·0	4·2	78·1	17·7	86·8	10·2	3·0	0·1
Művészeti, irodalmi egyesületek	100·0	4·3	84·9	10·8	84·6	10·4	5·0	—
ebből :								
dal-, zeneegyesületek	100·0	3·6	85·9	10·5	88·0	9·6	2·4	—
irodalmi egyesületek	100·0	3·3	89·0	7·7	83·0	12·4	4·6	—
képzőművészeti egyes.	100·0	8·0	78·4	13·6	87·0	10·3	2·7	—
egyéb egyesületek ..	100·0	0·8	89·3	9·9	52·3	13·6	34·1	—
Tudományos egyesületek	100·0	3·6	89·3	7·1	91·0	4·2	4·8	—
ebből :								
társadalomtud. egyes.	100·0	7·5	75·5	17·0	84·0	5·7	10·3	—
természettud. egyes. .	100·0	2·1	94·5	3·4	93·7	3·7	2·6	—
általános egyesületek	100·0	—	99·0	1·0	89·7	—	10·3	—
Közművelődési, művészeti, irodalmi és tudományos egyesületek együtt ...	100·0	4·0	84·8	11·2	87·3	8·2	4·5	0·0

Feltűnően alacsony a nők aránya a tudományos egyesületek tagjainak sorában (4·2%), amihez nyilván az is hozzájárul, hogy az általános irányú tudományos egyesületeknek egyetlenegy nőtagja sincsen.

A jogi személyek aránya általánosságban 3·1%-ban állapíttatott meg s ezzel szemben a közművelődési, művészeti és irodalmi, valamint a tudományos egyesületekben kimutatott együttes taglétszámuk számaránya 4·5%-ban fejezhető ki. Szembeszökő a jogi személyek részesedése az egyéb művészeti és irodalmi egyesületeknél (34·1%), ezzel szemben még a 3%-ot sem éri el a dal- és zene-, képzőművészeti, valamint a természettudományi egyesületek tagjainak sorában.

A 246 közművelődési, művészeti, irodalmi és tudományos egyesületnek 3 millió pengőt meghaladó évi bevétele és csaknem 3 milliót elérő kiadása volt az 1932. évben. Örvendetes jelenségnek mondható, hogy bevételüknek körülbelül 1·5%-ával (43.000 pengővel) gyarapították pénzkészletüket. A bevételeknek, illetve a kiadásoknak, melyek a budapesti egyesületek összeredményében 5·1, illetve 5·2%-kal szerepelnek, az egy-egy működő egyesületre jutó átlagos összege mindkét oldalon meghaladja ugyan a 12.000 pengőt, azonban az összes egyesületek azonos természetű átlagának még a felét sem éri el. Az említett összegekből egy-egy tagra kereken 30—30 pengő jut. Az egyesületeket általában tekintve, egy egyesületi tagra átlagosan 43 pengő bevétel és 40 pengő kiadás esett, tehát e tanulmány tárgykörét közelebbről érdeklő egyesületeknek azonos átlagszámai 25%-kal alacsonyabbak.

E különbség okát — tárgykörömön kívül esvén — nem kutatom. Valószínűnek tartom azonban, hogy egyes, más célkitűzéssel működő (önsegélyző, érdekképviseleti) egyesületek többé-kevésbbé üzletszerű működést fejtenek ki, mely költségvetési kereteiket természetszerűleg tágítja.

A bevételeknek és kiadásoknak a rendelkezésre álló adatok alapján való teljes részletezést mellőzhetőnek véltem. A közölt táblázatban *a bevételek közül a tagdíjakat, az állami és önkormányzati segélyeket és az egyesületek saját jövedelmét emelem ki. És pedig az elsőt, mint a tag által nyujtott legközvetlenebb áldozatot, a középsőt, mint a polgárság közvetett hozzájárulásának pregnáns kifejezőjét, a harmadikat pedig azért, mivel a részletösszeg alapján az egyesületek vagyonára lehet következtetést vonni.* Ez utóbbi részletösszeg kiemelése már azért is szükségesnek látszik, mivel az 1932. évi adatgyüjtés az egyesületi vagyon összeírására külön nem terjedt ki. Talán a társadalmi adományok kirészletezésének még meglennének az indokai, tanulmányomnak szűk keretére való tekintettel azonban igyekeztem a rendelkezésre álló adatokat lehetőleg sűríteni és vizsgálódásaimat csakis azokra a részletekre kiterjeszteni, melyek a tanulmány tárgykörének vizsgálata szempontjából nem mellőzhetők.

A kiadások részletösszegei közül csupán az egyesületi célt közvetlenül szolgáló kiadásokkal foglalkozom részletesebben. Mellőzhetőnek véltem a

tiszteletdíjak, az ügyviteli és egyéb költségek különválasztását egyrészt azért, mivel a tanulmány tárgyköre szempontjából különösebb érdeklődésre igényt nem tarthatnak, de főleg azért, mivel adminisztrációs költségek elszámolásánál a legkülönbözőbb elvek érvényesülhetnek és így az e címen kimutatott adatok más és más felfogáson alapuló könyveléstechnikai műveletek eredményei. Megmaradtam tehát az egyesületi célt közvetlenül szolgáló kiadások külön vizsgálatánál, mely véleményem szerint a tárgykörbe beilleszthető.

A bevételi és kiadási főösszeget illetőleg a tanulmány tárgykörét közelebbről érdeklő célkitűzéssel működő egyesületek alcsoportjai közül messze kiemelkednek a közművelődési egyesületek 1,100.000 pengőt meghaladó összeggel. Sorrendben a dal- és zeneegyesületek, illetve a természettudományi egyesületek alcsoportjai következnek, azonban már jóval kisebb, félmillión aluli bevételi összeggel. Az utána következő egyesületi alcsoportok bevételi rovatában már csak 200—300 ezer pengő közötti összegek találhatók, míg a sort mintegy 33 ezer pengő kerettel az egyéb művészeti, irodalmi egyesületek alcsoportja zárja be. Tekintettel azonban arra, hogy ez utóbbi alcsoport csak nyolc egyesületet foglal magában, a viszonylag jelentéktelen összegre különösebb figyelmet nem fordítottam.

A számadási keretek tehát az elsőül említett kiemelkedő összegtől eltekintve, meglehetősen egyöntetű képet mutatnak. A közművelődési egyesületek alcsoportjában érintett feltűnő kiemelkedésnek egyik oka, hogy félmillió pengőt meghaladó összegű egyéb bevétel szerepel számadásaiban, melynek közelebbi forrása ismeretlen előttünk. Másik oka pedig, hogy célkitűzéseik érdekében csaknem negyedmilliónyi kölcsönösszeg bevétele konstatálható. Erre mutat az a körülmény, hogy az egyesületi célt közvetlenül szolgáló kiadások tekintetében talán még feltűnőbb arányban emelkedik ki a többi alcsoportok hasonló tételei közül.

A számadási kereteknek egy-egy működő egyesületre jutó átlagösszegeit vizsgálva, az általános tudományos egyesületek alcsoportja kerül az első helyre, közel egymillió pengőt kitevő kerettel. Mivel azonban itt is csupán három egyesületről és alig ötszáz tagról van szó, véleményünk szerint minden különösebb indoklás nélkül, mellőzhető annak részletesebb vizsgálata.

Az éppen most említett tudományos egyesületektől, valamint a fentebb már kiemelt közművelődési egyesületektől eltekintve — melyek egyenkint 22.000 pengőt meghaladó összeggel szerepelnek — az irodalmi egyesületek következnek 12.000 pengőt megközelítő átlagösszeggel. Ezután a természettudományi egyesületek említhetők 10.200 pengős átlaggal.

A további tárgyalásokat megelőzőleg fel kell hívnom az olvasó figyelmét arra a körülményre, hogy ez utóbbi egyesületi alcsoport átlagai is a tanulmány tárgykörét közelebbről érdeklő 246 működő egyesület 12.000 pengőt meghaladó átlaga alatt maradnak. Megállapítható továbbá, hogy ezt a 12.000 pengőn felüli átlagösszeget is a már többízben említett köz-

44. A budapesti egyesületek pénzügyi eredményei. — 1932.

Megnevezés	Működő egyesületek száma	Tagok száma	Bevétel összesen[1]	Bevétel ebből: tagdíjak	Bevétel ebből: állami és önkormányzati segély	Bevétel ebből: saját jövedelem	Kiadás összesen[2]	Kiadás ebből egyesületi célt közvetlenül szolgáló kiadások
			pengő					
			a) *Abszolút számban.*					
Egyesületek általában ..	2.096	1,377.417	59,133.373	18,667.857	4,734.941	6,104.006	55,293.031	29,970.812
Kulturális egyesületek ..	130	50.939	5,229.705	224.493	1,833.730	154.006	5,244.797	3,451.463
ebből közművelődési egyesület	51	23.239	1,139.846	80.711	97.047	37.135	1,106.159	576.055
Művészeti, irodalmi egyesületek	127	41.445	948.547	265.733	75.247	61.666	912.970	501.850
ebből:								
dal-, zeneegyesületek	77	23.662	490.596	105.195	27.080	20.241	479.220	294.557
irodalmi egyesületek	17	5.468	203.541	69.008	34.879	30.297	179.678	100.386
képzőműv. egyesületek	25	9.359	220.855	73.648	13.288	11.128	221.031	91.114
egyéb	8	2.956	33.555	17.882	—	—	33.041	15.793
Tudományos egyesületek	68	34.947	933.653	331.900	149.061	227.006	965.023	624.612
ebből:								
társadalomtud. egyes.	24	9.729	218.742	104.554	42.965	6.824	220.150	124.047
természettud. egyes.	41	24.732	420.884	227.346	13.096	28.681	417.860	298.206
általános egyesületek	3	486	299.027	—	93.000	191.501	327.013	202.359
Közművelődési, művészeti, irodalmi és tudományos egyesületek együtt ...	246	99.631	3,027.046	678.344	321.355	325.807	2,984.152	1,702.517
			b) *Százalékban.*					
Egyesületek általában ..	100·0	100·0	100·0	31·6	8·0	10·3	100·0	54·2
Kulturális egyesületek ..	6·2	3·7	100·0	4·3	35·1	2·9	100·0	65·8
ebből közművelődési egyesület	2·4	1·7	100·0	7·1	8·5	3·3	100·0	52·1
Művészeti, irodalmi egyesületek	6·1	3·0	100·0	28·0	7·9	6·5	100·0	55·0
ebből:								
dal-, zeneegyesületek	3·7	1·7	100·0	21·4	5·5	4·1	100·0	61·5
irodalmi egyesületek	0·8	0·4	100·0	33·9	17·1	14·9	100·0	55·9
képzőművészeti egyes.	1·2	0·7	100·0	33·3	6·0	5·0	100·0	41·2
egyéb egyesületek ..	0·4	0·2	100·0	53·3	—	—	100·0	47·8
Tudományos egyesületek	3·2	2·5	100·0	35·4	15·9	24·2	100·0	64·7
ebből:								
társadalomtud. egyes.	1·1	0·7	100·0	47·8	19·6	3·1	100·0	56·3
természettud. egyes.	2·0	1·8	100·0	54·0	3·1	6·8	100·0	71·4
általános egyesületek	0·1	0·0	100·0	—	31·1	64·0	100·0	61·9
Közművelődési, művészeti, irodalmi és tudományos egyesületek együtt ...	11·7	7·2	100·0	22·4	10·6	10·8	100·0	57·1

[1]) Előző évről áthozott pénzkészlet nélkül. — [2]) Év végén mutatkozó pénzmaradvány nélkül.

44. A budapesti egyesületek pénzügyi eredményei. — 1932. (Vége.)

Megnevezés	Tagok száma	Bevétel összesen[1])	Bevétel ebből: tagdíjak	Bevétel ebből: állami és önkormányzati segély	Bevétel ebből: saját jövedelem	Kiadás összesen[2])	Kiadás ebből egyesületi célt közvetlenül szolgáló kiadások
			p e n g ő				
		c) *Egy működő egyesületre jut.*					
Egyesületek általában	657	28.212	8.906	2.259	2.912	26.380	14.299
Kulturális egyesületek	392	40.229	1.727	14.106	1.185	40.345	26.550
ebből közművelődési egyesület	456	22.350	1.583	1.903	728	21.689	11.295
Művészeti, irodalmi egyesületek	326	7.469	2.092	592	486	7.189	3.952
ebből:							
dal-, zeneegyesületek	307	6.371	1.366	352	263	6.224	3.825
irodalmi egyesületek	322	11.973	4.059	2.052	1.782	10.569	5.905
képzőművészeti egyesületek	374	8.834	2.946	532	445	8.841	3.645
egyéb	370	4.194	2.235	—	—	4.130	1.974
Tudományos egyesületek	514	13.804	4.881	2.192	3.338	14.192	9.185
ebből:							
társadalomtudományi egyes.	405	9.114	4.356	1.790	284	9.173	5.169
természettudományi egyes. .	603	10.265	5.545	319	700	10.192	7.273
általános egyesületek	162	99.676	—	31.000	63.834	109.004	67.453
Közművelődési, művészeti, irodalmi és tudományos egyesületek együtt	405	12.305	2.757	1.306	1.324	12.131	6.921
		d) *Egy egyesületi tagra jut.*					
Egyesületek általában	.	42·93	13·55	3·44	4·43	40·14	21·76
Kulturális egyesületek	.	102·67	4·41	36·00	3·02	102·98	67·76
ebből közművelődési egyesület	.	49·05	3·47	4·18	1·60	47·60	24·79
Művészeti, irodalmi egyesületek .	.	22·89	6·41	1·82	1·49	22·03	12·11
ebből:							
dal-, zeneegyesületek	.	20·73	4·45	1·14	0·86	20·25	12·45
irodalmi egyesületek	.	37·22	12·62	6·38	5·54	32·86	18·36
képzőművészeti egyesületek	.	23·60	7·87	1·42	1·19	23·62	9·74
egyéb egyesületek	.	11·35	6·05	—	—	11·18	5·34
Tudományos egyesületek	.	26·86	9·50	4·27	6·50	27·61	17·87
ebből:							
társadalomtudományi egyes.	.	22·48	10·75	4·42	0·70	22·63	12·75
természettudományi egyes..	.	17·02	9·19	0·53	1·16	16·90	12·06
általános egyesületek	.	615·28	—	191·36	394·03	672·87	416·38
Közművelődési, művészeti, irodalmi és tudományos egyesületek együtt	.	30·38	6·81	3·23	3·27	29·95	17·09

[1]) Előző évről áthozott pénzkészlet nélkül. — [2]) Év végén mutatkozó pénzmaradvány nélkül.

művelődési egyesületek nagyösszegű egyéb bevételeivel és hitelműveleteivel, valamint a csupán három egyesületet számláló általános tudományos egyesületi alcsoporttal lehet indokolni. Ez utóbbi egyesületek jelentéktelen kis száma is lényegesen hozzájárult az említett átlagszám kedvező kialakulásához.

Visszatérve az egy-egy egyesületre jutó számadási átlagkeretek vizsgálatára, sorrend szerint a társadalomtudományi egyesületek alcsoportja következik (9114 pengő), melyet a képzőművészeti (8834 pengő), a dal- és zeneegyesületek (6371 pengő), végül az egyéb művészeti, irodalmi egyesületek (4194 pengő) alcsoportjai követnek.

A mindössze nyolc egyesületet számláló művészeti és irodalmi alcsoporttal kapcsolatban — mely a vizsgálódások kapcsán immár másodízben kerül az utolsó sorrendi helyre — meg kell állapítani, hogy ez az egyetlen alcsoport, mely sem állami és önkormányzati támogatásban nem részesül, sem saját jövedelemmel nem bír.

Mivel az egyesületek számadási kereteinek, illetve ezek részösszegeinek vizsgálatánál elkerülhetetlen, hogy az egy-egy egyesületre jutó tagok számát is figyelembe vegyem, a táblázatot oly adatokkal is kiegészítettem, amelyek a számadási kereteknek, illetőleg a részösszegeknek egy-egy tagra jutó átlagát is kimutatja.

Ezen adatok vizsgálatánál ismét az élre kerül az általános tudományos egyesületek alcsoportja (615 pengő), majd a fentebb már behatóbban ismertetett közművelődési egyesületek (49 pengő) következnek. A sorrend szerint ezután említhető alcsoportok közül csupán csak az irodalmi egyesületek mutatnak a 246 egyesület 30 pengős átlagszáma fölötti összeget (37 pengő), míg a többi — a csupán nyolc egyesületet magábanfoglaló egyéb művészeti és irodalmi alcsoport kivételével — 17-24 pengős átlagot mutat ki.

Az egy-egy egyesületre jutó átlagösszegek feltüntetését kívánatosnak tartottam egyrészt azért, hogy megismerhető legyen az az alacsony átlaghatár, amely mellett e tanulmány tárgykörébe tartozó célkitűzéssel működő egyesületek prosperálhatnak, másrészt azért, mert csak így láthatók tisztán azok az alapfeltételek, melyek nélkül az egyesületek célkitűzéseiknek meg nem felelhetnek.

Vizsgálódás tárgyává kellett tenni továbbá, hogy *mely forrásokból merítik azok az egyesületek anyagi eszközeiket, melyek a közművelődés, művészet, irodalom és tudomány szolgálatában állanak.* Mely forrásból és milyen arányban. Az arány — miként alább látni fogjuk — feltétlenül döntő szerepet játszik a célkitűzés elérése tekintetében. Általános, mondhatni közkeletű véleményének mondható az, legalább is a tárgyalt egyesületekre vonatkozólag — hogy az egyesületek a befolyt tagdíjakból és ha van, vagyonuk jövedelméből tartják fenn magukat. E feltevéssel szemben a 44. számú táblázatból kitűnik, hogy csak két olyan egyesületi alcsoport emelhető ki, amelynél a tagdíjak alig haladják meg az 50%-ot az anyagi erőforrások tekintetében. A két alcsoport közül is az egyik a csupán nyolc egyesületet számláló egyéb

művészeti és irodalmi, a másik a negyvenegy egyesületet számláló természettudományi alcsoport. Ha pedig a saját jövedelem szempontjából vizsgáljuk a kérdést, úgy csupán csak a három egyesületet számláló általános tudományos egyesületek alcsoportjánál állapítható meg, hogy bevételeinek 64%-át meríti ebből az erőforrásból, ellenben a többi alcsoportnál a bevételeknek 3—15%-a származik saját jövedelemből. Sőt, ha a tagdíjak és a saját jövedelem együttes összegének alakulását vizsgálom, úgy kitűnik, hogy a most említett 3 egyesületi alcsoport kivételével, amelyekbe összesen 52 egyesület tartozik, ez az együttes összeg sem éri el más alcsoportoknál a bevétel 50%-át.

Említésreméltó, hogy a három egyesületet számláló általános tudományos alcsoportnál, mely 64% részesedési saját jövedelemmel rendelkezik, tagdíj címén egyetlen fillér sem folyik be.

Az állami és önkormányzati segélyek az általunk vizsgált 246 egyesület bevételének 10·6%-át teszik. Ezen segélyösszegeket illetőleg legmagasabb részesedést az általános tudományos egyesületek alcsoportja mutatja (31·1%). Jelentős százalékkal szerepel még a segélyösszegek rovatában a társadalomtudományi egyesületek (19·6%) és az irodalmi egyesületek alcsoportja (17·1%), míg a többi 3·1% és 8·5% között ingadozik, az egyéb művészeti alcsoport kivételével, amely állami, illetve önkormányzati segélyben nem részesül.

Az egyesületi célt közvetlenül szolgáló kiadások szemlélete kapcsán megjegyezhető, hogy csak két alcsoportnál (összesen 33 egyesületnél) marad ez az összeg a kiadás 50%-a alatt. A többi alcsoportnál 52·1—61·9% között váltakozik az egyesületi célt közvetlenül szolgáló kiadások összege, sőt a természettudományi alcsoportba tartozó egyesületek kiadásaiknak 71·4%-át tudták célkitűzéseik szolgálatába állítani.

Mindenesetre megnyugtató, hogy *az összbevételeknek több mint a fele (57·1%-a) az egyesületi célt közvetlenül szolgáló kiadásokra fordíttattak*, szomorú azonban, hogy *a befolyt tagdíjak, állami és önkormányzati segélyösszegek és a saját vagyonból eredő jövedelem együttes összege jelentősen alatta marad az egyesületi célt közvetlenül szolgáló kiadásoknak*, minek következtében nemcsak az adminisztrációs költségekre, de az itt mutatkozó hiányra is más úton-módon kellett a fedezetet előteremteni. Mondhatnám azonban úgy is, hogy a tagdíjak, állami és önkormányzati segélyösszegek, valamint a saját jövedelem együttes összegéből jóformán semmi sem jut a tulajdonképpeni célra, mivel az ügyviteli és egyéb költségek az összeget csaknem teljesen felemésztik. A közművelődési, művészeti, irodalmi és tudományos egyesületek befolyt átlagos tagdíja tagonkint 6·81 pengő, amely alig haladja meg tehát a havi 50 filléres fejkvótát. Az irodalmi egyesületek szóbanlevő átlagszáma azonban már ennek csaknem kétszerese (12·62 pengő) és emellett még tekintélyesnek mondható a társadalomtudományi egyesületek évi 10·75 pengős fejkvótája is. A legalacsonyabb tagdíjak a közművelődési egyesületek rovatában találhatók (3·47 pengő). Általában a tudományos egyesüle-

tek főcsoportjának tagdíjfejkvótája mintegy 50%-kal mulja felül a művészeti és irodalmi főcsoport azonos összegét, dacára annak, hogy a kiemelkedő szám egyik idetartozó alcsoportnál található.

Szembetűnő összeg szerepel az egy egyesületi tagra kiszámított állami és önkormányzati segélyek rovatában az általános tudományos egyesületeknél (191·36 pengő). Ha ezen összeghez hozzászámítom az egy tagra jutó saját jövedelmet (394·02 pengő), úgy közel 600 pengős fejkvótát kapok, mely összeg érthetővé teszi, hogy ezen egyesületek tagdíjfizetési kötelezettség nélkül is igen tekintélyes összeget, fejenkint 416·38 pengőt tudnak célkitűzéseiknek megvalósítására fordítani.

Úgy a segélyösszegek, mint a saját jövedelem fejkvótája általában 3—3 pengőn felüli összeget mutat. E két bevételi forrásnál is kimutatható a tudományos egyesületek fölénye a művészeti és irodalmi főcsoporttal szemben, mivel a segélyösszegeknél kimutatott fejkvóta több mint kétszerese, a saját jövedelemnél pedig több, mint négyszerese, a művészeti, irodalmi egyesületek egy tagra jutó arányszámával.

Az egyesületi célt közvetlenül szolgáló kiadások tekintetében a 246 egyesület tagonkinti átlagszáma valamivel meghaladja a 17 pengőt. Ezt a számot azonban a fentebb említett 416·38 pengős átlagtól eltekintve, az alcsoportok többsége nem éri el s csupán a közművelődési és irodalmi alcsoportok emelkednek az átlag fölé.

Miként fentebb, ugyancsak itt is kimutatható a tudományos egyesületeknek 50%-os fölénye a művészeti, irodalmi egyesületek főcsoportjával szemben.

*

Az 1932. évi statisztikai felvétel adatai alapján a Központi Statisztikai Hivatal egyesületi nyilvántartást készített, melyet évenkint kiegészít az újonnan létesített egyesületek adataival.

Az időközi változásokat az alábbi adatok szemléltetik:

Főcsoport	Az egyesületek összes száma 1932. évben	Az 1933—36. években alakult egyesületek száma	megszűnt	Az egyesületek összes száma 1936. év végén	Gyarapodás absz.	%
Egyesületek összesen	2.236	306	165	2.377	141	6·3
Ezek közül:						
Kultúregyesületek	139	20	16	143	4	2·9
Művészeti, irodalmi egyesületek.	140	24	8	156	16	11·4
Tudományos egyesületek	73	12	1	84	11	15·1

Kitűnik tehát, hogy az elmult négy esztendő folyamán a 306 újonnan alakult egyesülettel szemben 165 egyesület töröltetett, ami azt jelenti, hogy végeredményben a fővárosi egyesületek száma 6·3%-kal gyarapodott.

Említésre méltó, hogy a tanulmányom tárgykörébe vont főcsoportokba sorozott egyesületek száma — a kultúregyesületek számának mérsékelt növekedésétől eltekintve — erőteljes s az átlagot jelentékenyen felülmúló gyarapodást juttat kifejezésre.

Tudományos és irodalmi társulatok.

A társadalmi egyesületek taglétszámának és pénzügyi eredményeinek bemutatása után nem mellőzhetők a tudományos és irodalmi társulatoknak azonos szempontok szerinti megvilágítása sem.

A tárgyalás körébe vont társulatok közül kettő : a Magyar Tudományos Akadémia, valamint a Kisfaludy Társaság, több mint száz éves multra tekinthet vissza. Ezen évszázad alatt a két társulat nemes célkitűzéseit számos, a magyar kultúráért áldozni kész hazafiak jelentős anyagi támogatásban részesítették. Az adományok akkori értékükben, sajnos már nem állhatnak a tudományos cél rendelkezésére, mivel a világháború utáni elértéktelenedés értékállományukat erősen lecsökkentette.

Ennek dacára a Magyar Tudományos Akadémia kultúrális célkitűzéseinek megvalósítására ezidőszerint is hatalmas vagyonnal rendelkezik, amit túlnyomórészt az 1921. év március 19-én elhunyt gróf Vigyázó Sándor és az 1928. év július 28-án elhunyt gróf Vigyázó Ferenc végrendeletei biztosítottak számára. A hatalmas vagyontételekből (készpénz, földbirtok, bérház, értékpapír) álló hagyatékot »Két gróf Vigyázó vagyon« címen külön kezeli a Magyar Tudományos Akadémia és erről külön számadást is készít.

Hogy a hagyaték méreteiről fogalmat alkothassunk, néhány számadatot iktatok e sorok közé, melyek a magyar kultúra biztató jövőjének zálogául tekinthetők. A hagyatékok átvétele után, 1935. évi december 31-én, a hagyatékok külön vagyonkimutatásában 11,080.646 pengő 50 fillér hagyatéki tőke található. Az évi jövedelemből tudományos célra igénybevett 150 ezer pengőn kívül pedig fel nem használt előző évi jövedelem címén 93.775 pengő 60 fillért, fel nem használt 1935. évi jövedelem címén pedig 26.459 pengő 88 fillért tüntet fel a két hagyaték vagyonmérlege ; úgy hogy az 1935. év végén a hagyatéki tőke és a fel nem használt jövedelem együttes összege a 11,200.000 pengőt is meghaladta.

A 45. számú táblázat tanusága szerint a tagok összes számát feltüntető oszlop nem fejezi ki híven azt a képet, mintha a tagok létszámalakulását az aktivitás szempontjából társulatonkint külön-külön vizsgáljuk. Ha a kültagok számát figyelmen kívül hagyjuk, a Magyar Tudományos Akadémia bár 228-as létszámmal vezető pozícióját megtartja, de nyomban mögéje zárkózik a Szent István Akadémia 198-as taglétszámmal. A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság 97-es létszámával a Petőfi Társaság elé kerül, mely kültagok nélkül csak 65 taggal szerepel e statisztikában.

45. Tudományos társulatok taglétszáma. — 1935.

Megnevezés	Alapítási év	Tiszteleti tagok száma	Rendes tagok száma	Levelező tagok száma	Külföldi tagok száma	Tagok száma összesen
		a) *Abszolút számban.*				
Magyar Tudományos Akadémia	1825	25	57	146	79	307
Kisfaludy Társaság	1836	—	46	6	—	52
Petőfi Társaság	1876	12	47	6	37	102
Szent István Akadémia	1915	8	190	—	5	203
Magyar Protestáns Irodalmi Társaság	1889	18	79	—	—	97
Összesen		**63**	**419**	**158**	**121**	**761**
		b) *Százalékban.*				
Magyar Tudományos Akadémia	1825	8·1	18·6	47·6	25·7	100·0
Kisfaludy Társaság	1836	—	88·5	11·5	—	100·0
Petőfi Társaság	1876	11·8	46·1	5·9	36·2	100·0
Szent István Akadémia	1915	3·9	93·6	—	2·5	100·0
Magyar Protestáns Irodalmi Társaság	1889	18·6	81·4	—	—	100·0
Összesen		**8·3**	**55·0**	**20·8**	**15·9**	**100·0**

Meg kell még jegyezni, hogy a Kisfaludy Társaság levelező tagjai valamennyien külföldiek és így ha a többi társaság szervezeti szabályzata szerint ezeket kültagoknak tekintem, e társulat aktivitását csupán 46 tag képviseli. A tiszteleti tagok figyelmen kívül hagyása a tagok létszámában megnyilatkozó erőviszonyok sorrendjén semmit sem változtat.

A tagok megoszlásának arányszámát illetőleg a rendes tagok oszlopában a Szent István Akadémia kerül az első helyre (93·6%), majd a legkisebb létszámmal bíró Kisfaludy Társaság következik (88·5%), megelőzvén a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságot (81·4%). A sort a mindenben elöljáró Magyar Tudományos Akadémia zárja be 18·6%-os arányával. Itt azonban lényegesen kiemelkedik a levelező tagok 47·6%-os viszonyszáma.

A tiszteleti tagok számarányát tekintve a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságé az elsőség (18·6%). Igaz ugyan, hogy e társaság sorában levelező tagot vagy kültagot egyet sem lehet találni, viszont a Kisfaludy Társaság tiszteleti tagot nem mutat fel.

A kültagok arányszáma tekintetében a Petőfi Társaság vezet, ahol a tagok létszámának több mint harmadrésze (36·2%) kültag. Az említett arányszámok természetesen inkább a szervezeti rendszer szószólói és ha ebből a szempontból talán érdekesek is, távolabbi következtetések levonására alapul nem szolgálhatnak.

A tudományos és irodalmi társulatok évi bevételének, illetőleg kiadásának főösszegét tekintve, természetesen ismét a Magyar Tudományos Akadémia áll az első helyen, amely mérlegének megközelíthetetlenül nagy összegei alapján az öt tudományos társulat együttes összegének 90%-át vallhatja magáénak. Kiadása tekintetében pedig ez a viszonyszám még a

90%-ot is meghaladja. Ez az anyagi elsőség még a mondottnál is sokkal hatalmasabb, ha figyelembe vesszük, hogy a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonát képező gróf Vigyázó-féle vagyon jövedelmének csak az a része szerepel az Akadémia bevételei között, amennyit abból tudományos célra igénybevett. Még így is 360—360 ezer pengőt meghaladó összeget találunk a számadások mindkét oldalán, amely után a sorrendben következő Magyar Protestáns Irodalmi Társaság csupán 15, illetőleg 20 ezer pengős számadással szerepel. Ez utóbbi társaság bevételi összegével szemben mutatkozó többkiadás valószínűleg az előző évről maradt disponibilis összeg következménye. 10 ezer pengőn felüli bevételi összeget találunk még a Kisfaludy-Társaságnál és a Szent István-Akadémiánál.

46. Tudományos társulatok pénzügyi eredményei. — 1935.

Megnevezés	Bevétel			Kiadás	
	összesen	ebből		összesen	ebből tudományos célra
		államsegély	saját jövedelem		
	pengő				
	a) *Abszolút számban.*				
Magyar Tudományos Akadémia ...	362.107	66.200	256.559	365.275	223.225
Kisfaludy-Társaság	14.919	450	4.803	2.160	[1]) 2.000
Petőfi-Társaság	2.155	300	1.471	2.155	—
Szent István-Akadémia	10.418	—	478	4.527	2.460
Magy. Protestáns Irod. Társ.	14.982	1.200	[2]) 163	20.852	8.252
Összesen	**404.581**	**68.150**	**263.474**	**394.969**	**235.937**
	b) *Százalékban.*				
Magyar Tudományos Akadémia ...	100·0	18·3	70·9	100·0	61·1
Kisfaludy-Társaság	100·0	3·0	32·2	100·0	92·6
Petőfi-Társaság	100·0	13·9	68·3	100·0	—
Szent István-Akadémia	100·0	—	4·6	100·0	54·3
Magy. Protestáns Irod. Társ.	100·0	8·0	1·1	100·0	39·6
Összesen ...	**100·0**	**16·8**	**65·1**	**100·0**	**59·7**
	c) *Egy társasági tagra jut.*				
Magyar Tudományos Akadémia ...	1.176	216	836	1.190	727
Kisfaludy-Társaság	287	9	92	42	38
Petőfi-Társaság	21	3	15	21	—
Szent István-Akadémia	51	—	2	22	12
Magy. Protestáns Irod. Társ.	154	12	2	215	85
Összesen	**532**	**90**	**346**	**519**	**310**

A már említett kiadási főösszegeken kívül a többi három már lényegesen kisebb összegeket folyósított (2000—4500 pengő).

A tudományos társulatok közül az állam a Magyar Tudományos Akadémiát részesíti a legerősebb támogatásban (66.200 pengő), mely összeg-

[1]) Évlapokra 2 év bevételéből kiadott összeg fele.
[2]) Ezenkívül 9492 pengő tagdíj.

hez a többi társulat rovatában még csak megközelítő összeg sem található. Sőt a Szent István-Akadémia az 1935. évben ilyen címen egyetlen fillért sem kapott. Bár a Petőfi-Társaság 300 pengős összeggel az államsegélyt élvező társulatok között a legkisebb összeggel szerepel a kimutatásban, 13·9%-os arányszámával azonban még így is a Magyar Tudományos Akadémia után következik.

A társulatok saját jövedelme tekintetében a Magyar Tudományos Akadémia fentebb említett hatalmas összegű saját jövedelmén kívül a Kisfaludy, illetve Petőfi-Társaság rovatában találhatók még számbajövő összegek. Az előbbinél a szóbanlévő adat inkább összegszerűen, az utóbbinál pedig viszonylagosan emelkedik ki.

Általában kedvező képet mutatnak azok az arányszámok, melyek a tudományos célra fordított kiadásokat szemléltetik. Eltekintve a Petőfi-Társaságtól, amely az adatok tanusága szerint tudományos célra semmit sem folyósított s nem beszélve a Magyar Tudományos Akadémiáról, mely több mint 200 ezer pengőt áldozott erre a célra, a többi társaságok is jövedelmüknek, illetve kiadási főösszegüknek tekintélyes részét e nemes cél szolgálatába állították. Az öt társaság átlagos viszonyszáma a kiadások 59·7%-ában jut kifejezésre. Nem tartom érdektelennek megemlíteni, hogy a közművelődési egyesületeknél, az idevonatkozólag közölt táblázat szerint, tanulmányom tárgykörébe vont egyesületek összes kiadásaikból 57·1%-ot fordítottak tudományos célokra.

B) Az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság munkássága.

Az iskolánkívüli népművelés, mint kultúrpolitikai tényező.

Az Iskolánkívüli Népművelési Bizottságot az az elgondolás hívta létre, hogy a társadalomnak oly szervezet álljon rendelkezésére, amely a kultúra különböző fokán álló egyének művelési lehetőségeit biztosítsa, másrészt a szellemi élettel szemben a lakosság érdeklődését felkeltse.

A népművelési munka feladatköre — annak célkitűzéseit tekintve — rendkívül szerteágazó s oly széleskörű skáláját mutatja az ismeretszerzési lehetőségeknek, hogy fővárosunknak ugyszólván minden polgára, tartozzék az bármely társadalmi réteghez, megtalálhatja továbbképzésének, művelődésének lehetőségeit.

A műveltség legalacsonyabb fokán álló egyének számára rendezett analfabéta tanfolyamok, valamint az elemi ismeretek megszerzését célzó alapismeret terjesztő tanfolyamok a legalsó tagozatai a népművelési tevékenységnek.

A népművelési középfokú tagozatai, a nemzeti irányú állampolgári és gyakorlati nevelés elveinek szemmeltartása mellett hallgatóikat a legkülönbözőbb ismeretkörökbe vezetik be, akik e tanfolyamok rendszeres látogatása révén nemcsak műveltségüket fejleszthetik, hanem egyúttal az önnevelés megfelelő eszközeinek használatát is elsajátíthatják.

A népművelés középfokú tagozatai általában gyakorlati és általános műveltséget nyujtó előadások, illetve tanfolyamok gyüjtőneve alatt foglalhatók össze. A népművelési előadások a gyári munkások és üzemi alkalmazottak részére az üzemek telephelyein, más társadalmi kategóriákba tartozó hallgatóság részére pedig a székesfővárosi népművelési telepeken tartatnak.

A közművelődési tanfolyamok a legkülönbözőbb művelődési és továbbképzési lehetőséget biztosítják hallgatóik számára. Így a nagy látogatottságnak örvendő idegennyelvű tanfolyamok mellett különös fontossággal bír az úgynevezett női népművelési telepek kultúrális munkássága, ahol a résztvevők a női munka és hivatás rendszeres ismertetése mellett egészségügyi, ház-

tartási, nevelésügyi, psziochtechnikai stb. gyakorlati és elméleti kiképzést nyerhetnek. Külön kiemelendő még a szakmabeli ismereteket nyujtó szakirányú tanfolyamok egyre növekedő keresettsége, valamint a művészeti tobábbképzést előmozdító művészeti és kedélyképző tanfolyamok kulturális munkássága.

A szabadegyetemi tanfolyamok a különböző tudományos ismeretekről és a tudomány fejlődéséről tájékoztatják a hallgatóságot s így azok a népművelés legmagasabb tagozatának tekinthetők.

A különféle szakirányú tanfolyamok mellett a bizottság tanulmányi kirándulások keretein belül gondoskodik arról, hogy a résztvevők helyszíni tapasztalatok alapján földrajzi, történelmi, gazdasági stb. ismereteiket bővíthessék és emellett nemzeti érzésük megfelelőkép elmélyüljön.

Anélkül, hogy a népművelési munkának valamennyi ágazatára ehelyütt akarnék részletesen kiterjeszkedni, még csupán arra a lélekformáló tevékenységre kívánok utalni, melyet a népművelési bizottság Budapest lakossága zenei irányú izlésének és műveltségének fejlesztése érdekében, az általa rendezett hangversenyek, opera- és színházi előadások, irodalmi estek stb. keretében kifejt.

A bizottság gondoskodása végül arra is kiterjed, hogy a népművelési munkálatokba bekapcsolódott hallgatóság megfelelő olvasmányokhoz is jusson, hogy ilyenmódon kiegészíthesse és hatásosabbá tegye a tanfolyamok és előadások műveltségnövelő eredményességét.

A népművelési mozgalom, a fentiekből kitűnőleg, tehát a székesfőváros társadalma minden rétegének, férfinek és nőnek, fiatalnak és öregnek egyaránt, oly sokirányú művelődési és szórakozási lehetőséget biztosít, hogy méltán sorozható a főváros nagynevű kultúrintézményei közé. E munka kultúrális jelentőségének fontosságát mi sem bizonyíthatja beszédesebben, minthogy az idevonatkozólag megejtett számítások szerint Budapest lakosságának 8—10%-a vesz valamilyen formában részt a népművelési bizottság munkájában.[1]) E számadat oly kultúrmunka eredményessége mellett tanuskodik, aminek megvilágítása céljából indíttatva éreztem magamat, hogy jelen tanulmányom keretében a népművelési bizottság munkásságát részletesebben ismertessem.

Végül meg kell még jegyeznem, hogy a következő fejezetek forrásanyagát a székesfővárosi statisztikai hivatal közigazgatási évkönyveiből, illetőleg a népművelési bizottság beszámoló jelentéseiből merítettem[2].)

---

[1]) Lásd: *Dr. Némethy Károly* már fentebb idézett munkáját.

[2]) Lásd: *Dr. Illyefalvi I. Lajos:* Budapest székesfőváros statisztikai és közigazgatási évkönyve 1932., 1933., 1934. és 1935. évfolyamát, valamint a Budapest székesfőváros népművelési bizottsága 1934/35. és 1935/36. tanévi beszámoló-jelentését. Szerkesztő Novágh Gyula (Kézirati példány).

A népművelési munka ismertetése.

Népművelési és közműveltségi előadások.

Az iskolánkívüli népművelési bizottság által rendezett ismeretterjesztő előadások hallgatósága — miként az alábbi 48. sz. táblázatból kiviláglik — a főváros legkülönbözőbb társadalmi kategóriáiból rekrutálódik összes. Ennélfogva érthető tehát, ha a bizottságnak különös gondját képezi, hogy az előadások tárgysorozatát akként állítsa össze, hogy a hallgatóság érdeklődésének ébrentartása mellett biztosítsa a résztvevők állampolgári nevelését, nemzeti műveltségének és faji öntudatának elmélyítését. Továbbá az előadások anyaga oly gyakorlati ismereteket nyujtson, melyek a tanulás hasznát hamarosan éreztessék. Emellett természetesen az előadássorozatok tárgykör szerinti összeállításánál a bizottságnak tekintetbe kell venni a hallgatóság foglalkozását, szociális helyzetét, intelligenciáját, nemét és életkorát.

Az előadások tárgyának e szempontok figyelembevétele alapján történő helyes megválasztása mellett mindenkor nagy súlyt fektetett a bizottság az előadók kijelölésére is. A szerzett tapasztalatok alapján ugyanis a bizottság vezető szempontja az volt, hogy kellő felkészültség mellett az előadó nevelői egyéniség is legyen, aki bizalmatkeltő közvetlen modorával lelkileg is közel tud férkőzni hallgatóságához.

A népművelési bizottság eredményes munkásságáról és pedagógiai elveinek helyes alkalmazásáról már az alábbi, 47. számú táblázat adatai alapján is vélemény alkotható.

47. Népművelési és közműveltségi előadások.

Megnevezés	1931—1932.	1932—1933.	1933—1934.	1934—1935.	1935—1936.
	évfolyam				
Előadások száma	5.571	6.045	6.645	7.387	8.529
Hallgatók összes száma	167.130	217.620	265.800	325.769	394.963
Egy előadásra jut hallgató	30	36	40	44	46

A szóbanlévő öt évfolyam alatt a népművelési és közműveltségi előadások száma fokozatos fejlődéssel 5571-ről 8529-re emelkedett. Az előadások számának nagymérvű emelkedése nyilvánvalóan azzal az egyre növekvő érdeklődéssel magyarázható, amely a bizottság céltudatos tevékenysége révén a hallgatók számának alakulásából kiviláglik. Felötlik ugyanis, hogy míg az 1931—1932. évfolyamban egy előadást átlag harminc hallgató látogatott, addig az utolsó évfolyamon már ötven.

48. Népművelési és közműveltségi előadások hallgatói társadalmi kategóriák szerint. 1935/36.

Megnevezés	Előadások		Hallgatók		Egy előadásra jut hallgató
	száma				
	absz.	%	absz.	%	
Leányiparostanoncok	328	3·9	22.123	5·6	67
Munkás és kispolgári leányok ...	2.022	23·7	50.500	12·8	25
Cselédek, munkásnők	1.805	21·2	63.956	16·2	35
Szülők-anyák	592	6·9	49.272	12·5	83
Iparostanoncok, fiatal segédek .	2.178	25·5	114.520	29·0	53
Munkások	670	7·8	17.400	4·4	26
Kiskereskedelmi alkalmazottak	434	5·1	10.410	2·6	24
Értelmiség	289	3·4	13.782	3·5	48
Fogházban	211	2·5	53.000	13·4	251
Összesen	**8.529**	**100·0**	**394.963**	**100·0**	**46**

A bizottság által rendezett népművelési és közműveltségi előadássorozatok — figyelemmel a hallgatóság társadalmi helyzetére — a 48. számú táblázatból kitűnőleg az alább részletesebben tárgyalt kilenc kategóriába oszthatók.

Az iparostanonc leányegyesületekben tartott előadások egyrésze a női hivatás jelentőségének ismertetése mellett a hivatásszeretet ápolásának és a hivatás helyes betöltésének kérdésével foglalkozott. Az előadások tárgykörébe iktatta továbbá az előadó a megfelelő szórakozás és a tervszerű önművelés ismertetését. Több előadás híres magyar asszonyok életét tárgyalta, továbbá szóbakerült a falu és város szellemi és gazdasági kapcsolata is. A nemzethűség és a hazafias áldozatkészség ismertetése mellett egészségoltalmi és szakorvosi előadások is programmon szerepeltek.

A munkásleányok részére tartott előadások témaköre egyrészt a családi élettel kapcsolatos kérdésekkel foglalkozott, míg az előadások másik csoportja a szabadidő helyes felhasználását, a művelődés és szórakozás lehetőségeit ismertette. A lokálpatriotizmus fejlesztése céljából Budapest természeti szépségeinek és kincseinek ismertetésére is kiterjeszkedett az előadó, míg az egészségügyi ismeretek fejlesztését a házi betegápolásra, valamint a nép- és fertőzőbetegségekre vonatkozó előadások szolgáltak.

A kispolgári leányok előadásciklusa kiterjedt elsősorban a leánymozgalom társadalompolitikai jelentőségének és célkitűzéseinek fejtegetésére. Tárgyalták továbbá az előadók a házasság kérdését és ismertették a család védelmi intézményeket, mozgalmakat és törvényeket. Az előadások másik csoportja a magyar kisebbségi problémákat és a magyar népművészet értékeit ismertette. Emellett gondoskodás történt arról is, hogy egészségügyi előadások keretében a nő speciális egészsége is megvilágíttassék. A mondottakon

kívül a felekezeti egyesületekben még valláserkölcsi nevelést is kaptak a leányok.

A cselédek részére tartott előadások egyrésze e foglalkozásbeli nők munkájának jelentőségét, társadalmi és nemzetgazdasági fontosságát ismertette. Az előadások másik része gyakorlati értékű ismereteket tárgyalt. A mondottakon kívül az előadók felhívták hallgatóik figyelmét a nagyváros veszélyeire és a megfelelő szórakozási lehetőségek ismertetése mellett egészségügyi problémákat is kellőképpen megvilágítottak.

A már *felnőttebb munkásnők* előadásainak tárgyköre a mozgalmukkal kapcsolatos kérdéseken kívül szociális és etikai problémák (ez utóbbiak főként a családi élet erkölcsével foglalkoztak) megvilágításából állott. Emellett gondoskodás történt a hallgatók ismereteinek megfelelő kibővítéséről is.

A legalsóbb néposztályokhoz tartozó *szülők, anyák* részére a bizottság az Országos Stefánia Szövetséggel együttesen tartotta az előadásokat. Minden esetben egy egészségügyi és egy nevelésügyi kérdést világítottak meg az előadók. Az előadások után a szülők az előadókhoz kérdéseket intézhettek.

Az iparostanoncok, fiatal segédek és leventék előadásain nem a szokásos iskolai tantárgyak köréből vett ismeretek kerültek szóba, mivel az előadók a mai élet problémáit és eseményeit tárgyalták. Így ezen előadások keretében egészségügyi, családvédelmi, szórakozási, hivatási, gazdasági stb. kérdéseket vetettek fel az előadók.

A munkások részére tartott előadássorozatok tárgyköre főként egészségügyi, gazdasági és szociális kérdéseket ölelt fel. Így bemutatásra kerültek azok a törvények és intézmények, amelyek a munkásság gazdasági és egészségügyi védelmét szolgálják és szociális gondoskodást biztosítanak. Gondoskodtak továbbá az előadók hallgatóik nemzeti műveltségének fejlesztéséről s felhívták a figyelmet az önművelés lehetőségére.

A közgazdasági és szakmai élet aktuális kérdései kerültek bemutatásra a *kisiparosok és kiskereskedők* számára tartott előadásokon, melyeket a bizottság főleg a műsoros előadásokkal kapcsolatosan rendezett meg. Míg *az ipari és kereskedelmi alkalmazottak* előadásainak tárgyköre a tudomány újabb megállapításaival és azok gyakorlati alkalmazásának jelentőségével, nemzeti problémákkal, művészeti kérdésekkel foglalkozott.

A különböző társadalmi kategóriákba tartozó, de műveltség szempontjából többé-kevésbbé együvé tartozó *értelmiség* részére rendezett előadások tárgykörét — melyek a Szadadegyetemen a különböző egyesületekben tartattak, mindenkor a helyi viszonyoknak megfelelően állapította meg a bizottság.

Majdnem minden vasárnap tartott a bizottság három *fogházban* előadásokat, melyekben túlnyomórészt etikai problémákkal foglalkoztak. Ezenkívül különböző tárgykörű, vetitettképes előadások is kerültek bemutatásra.

A 48. sz. táblázat adatainak szemlélete alapján felötlik, hogy a bizottság céltudatos munkájának eredményeképpen az utolsó tanév folyamán az ismeretterjesztő előadásokon részvett hallgatóság összlétszáma megközelítette a négyszázezret.

Társadalmi rétegek szerint vizsgálva az előadások számát, kitűnik, hogy az iparostanoncok és fiatal segédek, valamint a munkás és kispolgári leányok csoportjai részére tartott előadások meghaladták a kétezret. Az előadások közel egyező száma mellett azonban lényeges eltérés állapítható meg a résztvevők sorában, mert míg az iparostanoncok előadásait átlagosan 53 résztvevő hallgatta, addig a munkás- és kispolgári leányokét csak 25. Legélénkebb érdeklődés az anyák előadásait kísérte (83 hallgató), míg másodsorban a leányiparostanoncokat emelhetjük ki (67 hallgató).

Nemcsak a rendelkezésre álló számanyagból, hanem a bizottság idevonatkozó jelentéséből is kitűnik, hogy a népművelési és közműveltségi előadások hallgatóságának érdeklődése egyre növekvő és mélyülő tendenciát mutat. Azáltal, hogy az előadók a hallgatóságot bekapcsolják az előadást követő megbeszélésekbe, nemcsak a résztvevőket teszik figyelmesebbé, hanem egyúttal az érdeklődésüket is fokozzák. Hozzájárul még ehhez az előadások kedélynevelő és szórakoztató volta, amennyiben a bizottság az előadásokat vetített képekkel es szemléltető anyaggal illusztrálja, tetszetősebbé teszi, külön műsorszámokkal kiegészíti és tanulmányi kirándulásokkal egybekapcsolja.

Közművelődési tanfolyamok.

Tanulmányom előző fejezetében a székesfővárosi népművelési bizottság beszámoló jelentései alapján igyekeztem összefoglalni azt az áldozatos és eredményes munkásságot, melyet a bizottság a közműveltség terjesztése érdekében rendszeresített előadások keretében kifejtett. Alábbiakban arról a munkáról lesz szó, melyet a bizottság a közművelődési tanfolyamokon végzett, melyek bár — az egyes tanfolyamok tanítási anyagát tekintve — egymástól lényegesen eltérő természetűek, az oktatás azonos rendszere miatt azonban mégis összekapcsolhatók.

A 49. számú táblázat alapján kitűnik, hogy az utolsó öt tanév alatt a közművelődési tanfolyamok száma 228-ról 908-ra, tehát közel négyszeresére emelkedett. Az egy tanfolyamra jutó átlagos óraszámból, valamint a tanfolyamok átlagos látogatottságának alakulásából viszont arra lehet következtetni, hogy az utóbbi években az eredményesebb oktatás érdekében a bizottság a tanfolyamok óraszámát általában mérsékelte és egy-egy tanfolyamra kevesebb hallgató nyert beosztást.

Az *analfabéta-tanfolyamok* hallgatóira vonatkozó adatok a tanfolyamot eredményesen elvégző és erről bizonyítványt nyert hallgatókra vonatkoznak.

49. Közművelődési tanfolyamok.

Megnevezés	Tanfolyamok					Órák száma az évfolyamon					Hallgatók					Egy tanfolyamra jut óra					Egy tanfolyamra jut hallgató				
	1931—1932.	1932—1933.	1933—1934.	1934—1935.	1935—1936.	1931—1932.	1932—1933.	1933—1934.	1934—1935.	1935—1936.	1931—1932.	1932—1933.	1933—1934.	1934—1935.	1935—1936.	1931—1932.	1932—1933.	1933—1934.	1934—1935.	1935—1936.	1931—1932.	1932—1933.	1933—1934.	1934—1935.	1935—1936.
Analfabéta tanfolyamok .	31	28	33	38	42	3.002	2.700	3.114	3.580	4.080	496	398	402	493	571	97	96	94	94	97	16	14	12	13	14
Alapismeretterjesztő tanfolyamok	36	41	48	88	90	2.281	2.580	2.904	3.628	3.607	591	720	838	1.407	1.448	63	63	61	41	40	16	18	17	16	16
Népművelési tanfolyamok	20	15	14	46	13	2.313	1.961	1.537	1.573	1.256	528	488	413	1.195	455	116	102	110	34	97	26	33	30	26	35
Közműveltségi tanfoly. .	—	—	—	—	35	—	—	—	—	442	—	—	—	—	1.372	—	—	—	—	13	—	—	—	—	39
Művészeti és kedélyképző tanfolyamok	4	5	6	9	41	56	72	73	160	1.165	107	154	184	203	860	14	12	12	18	28	27	26	31	23	21
Gyakorlati és ügyességi tanfolyamok	97	172	257	348	—	4.289	7.841	9.416	10.158	—	1.947	4.202	6.701	8.877	—	20	46	37	29	—	20	24	26	26	—
Szakirányú tanfolyamok .	—	—	—	—	121	—	—	—	—	4.119	—	—	—	—	2.918	—	—	—	—	34	—	—	—	—	24
Nyelvi tanfolyamok	—	—	—	—	340	—	—	—	—	9.328	—	—	—	—	8.004	—	—	—	—	27	—	—	—	—	24
Nőnevelési tanfolyamok .	11	32	61	121	19	488	2.035	3.890	5.220	2.336	309	657	2.393	2.364	527	44	64	64	43	123	28	21	39	20	28
Női gyakorlati tanf. ..	—	—	—	—	134	—	—	—	—	3.213	—	—	—	—	1.650	—	—	—	—	24	—	—	—	—	12
Egészségügyi tanf.....	—	—	—	—	21	—	—	—	—	263	—	—	—	—	1.096	—	—	—	—	13	—	—	—	—	52
Közérdekű tanfolyamok .	5	2	—	—	—	55	30	—	—	—	127	59	—	—	—	11	15	—	—	—	25	30	—	—	—
Szabadegyetemi tanf. ...	24	33	31	34	44	232	447	448	438	557	2.015	2.156	2.203	3.213	4.422	10	14	14	13	13	84	76	71	95	101
Vezetőképzői tanfolyamok	—	—	—	—	8	—	—	—	—	216	—	—	—	—	328	—	—	—	—	27	—	—	—	—	41
Összesen	228	328	450	684	908	12.716	17.666	21.382	24.757	30.582	6.120	8.834	13.134	17.752	23.651	56	54	48	36	34	27	27	29	26	26

Említésreméltó, hogy az 1935/36. tanévben 926 beiratkozott egyénnel szemben csak 571 kapott bizonyítványt. Ez adatokból is kiviláglik, hogy az analfabéta tanfolyamok eredményessége érdekében az oktatószemélyzetnek nagyon sok nehézséggel kell megküzdenie. Hisz a hallgatók származás, nem, kor, foglalkozás, egyéniség, szorgalma, fogékonyság stb. tekintetében a legkülönbözőbb összetételűek, akiknek legtöbbje napi munkájától már fáradtan kerül oktatója elé. Továbbá megnehezíti az oktató munkáját az a körülmény is, hogy a hallgatók legtöbbje korosabb egyén, sőt gyakori soraikban a szellemileg fogyatékos hallagtó is.

Mindezek dacára a bizottság szép eredménnyel harcol az analfabetizmus ellen, hisz az idevonatkozó adatok tanusága szerint évenkint négy-ötszáz, sőt az utolsó tanévben közel hatszáz hallgató sajátította el az írás-olvasás »művészetét«. Mivel azonban a fővárosi analfabéták jelentős része vidéki származású, így tehát az analfabétizmus megszűnése csakis a vidéki viszonyoknak e téren bekövetkező jelentős javulása után remélhető.

Az *alapismeretterjesztő tanfolyamok* népművelő munkájukat hármas tagoltságban és pedig: helyesírási, fogalmazási és számolási tanfolyamokon végzik. Az oktatás eredményességét bizonyítja, hogy az utolsó tanévben általában a hallgatóságnak mintegy 75%-a járta végig e tanfolyamokat. A tárgykörökre bontott tanfolyamok közül a hallgatóság érdeklődését leginkább a fogalmazási tanfolyam váltotta ki. Megállapította a bizottság, hogy a fogalmazásnak élmények alapján való tanításával nagyobb eredmény érhető el. A számolási tanfolyamokon sikerrel alkalmaztatnak azok a példatárak, amelyek egyszersmind népszerű módon természetrajzi, földrajzi, honismertetési, közgazdasági, társadalmi stb. ismeretek terjesztésével kapcsolatosak.

Az adatokból kitűnik, hogy az alapismeretterjesztő tanfolyamok száma az utolsó öt tanév folyamán 36-ról 90-re emelkedett s ugyanezen idő alatt a tanfolyamokat eredményesen végigjáró hallgatók száma 591-ről fokozatos emelkedés után 1448-ra növekedett.

A népművelési tanfolyamokat abból az elgondolásból kiindulva hívta létre a bizottság, hogy a kisebb műveltséggel rendelkező, felnőttkorú egyének az iskolázatlanságukból eredő ismerethiányaikat pótolhassák. E tanfolyamok tananyaga akként állíttatott össze, hogy a gyakorlati tudnivalók elsajátítása mellett a hallgatók lelkületében az állampolgári és erkölcsi ismeretek előadása az emberi, valamint a nemzettel szemben fennálló kötelességek érzetét felébressze. A népművelési tanfolyamok legnagyobb sikerrel az egyesületekben valósíthatók meg, mivel ott találkoznak ugyanolyan szociális viszonyok és ugyanolyan életkörülmények között élő egyének. Emellett még fennáll az az előny is, hogy az egyesület kebelében toborzott hallgatóság sokkal inkább együtt tartható, mint az egymást nem ismerő emberekből egybegyüjtött tanfolyamok látogatóit.

A táblázat adatainak tanusága szerint az utolsó tanévben e tanfolyamok száma lényegesen visszaesett, ami nem annyira az érdeklődés hiányával hozható összefüggésbe, hanem inkább a népművelési bizottságnak ama intézkedésével, hogy az 1935/36. tanévben a népművelési tanfolyamok egyes tárgyköreit önálló tanfolyamok formájában (közműveltségi tanfolyamok) hirdette meg.

Az 1935/36. tanévben a 13 népművelési tanfolyamot 455 hallgató járta végig, amelyeken a következő tárgyak kerültek előadásra: társadalmi ismeretek, hivatástan, egészségtan, nemzeti élet és művelődés, honismeret, írás-fogalmazás, számtan-mértan, természettudományi ismeretek, ének.

*

Mielőtt a tanfolyamok ismertetését tovább folytatnám, az alábbi 50. számú táblázatban összefoglaltam az eddig bemutatott, jelentékenyebb közművelődési tanfolyamok hallgatóinak demográfiai adatait.

A három közművelődési tanfolyam hallgatóinak demográfiai adatai alapján elsősorban is felötlik a nőhallgatók eltérő aránya. Mig ugyanis az analfabéta tanfolyamok hallgatóinak közel kétharmada (63·6%-a) a nők sorából került ki, addig az alapismeretterejsztő tanfolyamokon résztvevő nők alig több, mint a felét (53·2%-át), a népművelődési tanfolyamok nőhallgatói pedig csak 16·5%-át tették az összes tanfolyamhallgatók számának.

E különbségek összefüggésben hozhatók a háromféle tanfolyam hallgatóságának foglalkozási adataival. Ugyanis az analfabéta-tanfolyamok résztvevőinek sorában a háztartásbeliek és háztartási alkalmazottak együttes arányszáma 52·1%-ot tesz ki és ezzel szemben az alapismeretterjesztő tanfolyamok hallgatóinak sorában e foglalkozásbeliek már csak 35·4%-os, a népművelési tanfolyamokon pedig csupán 10·6%-os arányszámmal vannak képviselve.

Az ipari alkamazottak közül viszont — akiknek soraiban joggal tételezhető fel a férfiak túlnyomó többsége — az analfabéta-tanfolyamok látogatóira csupán 15·4% esik, míg az alapismeretterjesztő tanfolyamokon résztvetteknek már 39·9%-a, s a népművelési tanfolyamok hallgatóinak pedig 62·2%-a sorozható e foglalkozási csoportba.

A tanfolyamok hallgatóinak kor szerinti vizsgálata alapján kitűnik, hogy az analfabéta-tanfolyamok látogatóinak majdnem a fele, 46·8%-a 36. életévét már betöltötte s emellett a 15—18 évesek korcsoportjára a résztvevőknek csupán 3·3%-a esett. Az alapismeretterjesztő tanfolyamok hallgatóságának korszerinti megosztása már kiegyensúlyozottabbnak látszik, bár a 36. évnél idősebbek aránya itt is meghaladja a 36%-ot. Ezzel szemben a népművelési tanfolyamokon résztvetteknek már 35·8%-a volt 18. évesnél fiatalabb s a hallgatóknak csupán 15·4%-a töltötte be 36. életévét.

A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi minisztérium adatgyüjtése révén a szóbanlévő tanfolyamok hallgatóira vonatkozólag országos adatok is rendelkezésre állottak, melyeket az 51. számú táblázat szemléltet.

50. A jelentékenyebb közművelődési tanfolyamok hallgatóinak demográfiai viszonyai. 1935—1936.

Megnevezés	Analfabéta tanfolyamok hallgatói		Alapismeret-terjesztő tanfolyamok hallgatói		Népművelési tanfolyamok hallgatói		Együtt	
	absz.	%	absz.	%	absz.	%	absz.	%
Nem szerint.								
Férfi	208	36·4	677	46·8	380	83·5	1.265	51·1
Nő	363	63·6	771	53·2	75	16·5	1.209	48·9
Együtt	**571**	**100·0**	**1.448**	**100·0**	**455**	**100·0**	**2.474**	**100·0**
Kor szerint.								
15—18 éves	19	3·3	122	8·4	163	35·8	304	12·3
19—24 «	100	17·5	261	18·0	116	25·5	477	19·3
25—35 «	185	32·4	540	37·3	106	23·3	831	33·6
36— «	267	46·8	525	36·3	70	15·4	862	34·8
Együtt	**571**	**100·0**	**1.448**	**100·0**	**455**	**100·0**	**2.474**	**100·0**
Hitfelekezet szerint.								
Római katolikus	413	72·3	1.046	72·3	326	71·6	1.785	72·1
Görög katolikus	19	3·3	35	2·4	4	0·9	58	2·3
Görög keleti	12	2·1	15	1·0	2	0·4	29	1·2
Ágostai evangélikus	16	2·8	38	2·6	13	2·9	67	2·7
Református	88	15·4	186	12·9	57	12·5	331	13·4
Izraelita	17	3·0	115	7·9	53	11·7	185	7·5
Egyéb	6	1·1	13	0·9	—	—	19	0·8
Együtt	**571**	**100·0**	**1.448**	**100·0**	**455**	**100·0**	**2.474**	**100·0**
Foglalkozás szerint.								
a) Önálló.								
Magánzó	1	0·2	4	0·3	—	—	5	0·2
Kereskedő	—	—	5	0·3	1	0·2	6	0·2
Iparos	4	0·7	17	1·2	1	0·2	22	0·9
Háztartásbeli	155	27·1	316	21·8	—	—	471	19·1
Egyéb	40	7·0	72	5·0	—	—	112	4·5
Együtt	**200**	**35·0**	**414**	**28·6**	**2**	**0·4**	**616**	**24·9**
b) Alkalmazott.								
Katona	73	12·8	1	0·1	2	0·4	76	3·1
Tisztviselő	—	—	12	0·8	7	1·5	19	0·8
Ipari alkalmazott	88	15·4	578	39·9	283	62·2	949	38·4
Kereskedelmi alkalmazott	4	0·7	49	3·4	30	6·6	83	3·3
Földműves	2	0·4	50	3·5	22	4·9	74	3·0
Háztartási alkalmazott	143	25·0	197	13·6	48	10·6	388	15·7
Házfelügyelő, segédházfelügyelő	5	0·9	5	0·3	—	—	10	0·4
Köztisztasági alkalmazott	10	1·7	13	0·9	—	—	23	0·9
Napszámos	46	8·1	68	4·7	—	—	114	4·6
Egyéb	—	—	61	4·2	61	13·4	122	4·9
Együtt	**371**	**65·0**	**1.034**	**71·4**	**453**	**99·6**	**1.858**	**75·1**
Összesen	**571**	**100·0**	**1.448**	**100·0**	**455**	**100·0**	**2.474**	**100·0**

51. Az analfabéta, valamint az elemi és általános ismeretterjesztő tanfolyamok törvényhatóságonkint. — 1935.

Megnevezés	Analfabéta tanfolyamok					Elemi és általános ismeretterjesztő tanfolyamok			
	A tanfolyamok	A hallgatók	Egy tanfolyamra jut hallgató	Hallgatók az összes népesség	Hallgatók az analfabéták	A tanfolyamok	A hallgatók	Egy tanfolyamra jut hallgató	Hallgatók az összes népesség ezrelékében
	száma			ezrelékében		száma			
Vármegyék.									
Abauj-Torna	3	77	26	0·8	8·2	31	1.252	40	13·7
Bács-Bodrog	7	54	8	0·5	3·5	76	3.101	41	28·3
Baranya	2	33	17	0·1	1·5	135	4.392	33	17·6
Békés	11	182	17	0·6	7·6	101	2.847	28	8·6
Bihar	4	62	16	0·4	3·3	38	1.252	33	7·1
Borsod, Gömör és Kishont [1]	11	169	15	0·7	6·0	233	9.279	40	31·3
Csanád, Arad és Torontál [1]	—	—	—	—	—	49	2.125	43	12·2
Csongrád	8	169	21	1·1	9·7	39	2.123	54	14·3
Fejér	7	110	16	0·5	0·6	66	2.161	33	9·4
Győr-, Moson és Pozsony [1]	—	—	—	—	—	85	2.881	34	18·6
Hajdu	5	40	8	0·2	2·3	59	1.735	29	9·7
Heves	10	135	14	0·4	3·6	30	1.331	44	4·2
Jász-Nagykun-Szolnok	6	157	26	0·4	3·2	22	786	36	1·9
Komárom és Esztergom [1]	5	96	19	0·5	8·6	44	2.911	66	16·3
Nógrád és Hont [1]	8	125	16	0·6	6·0	93	2.096	23	9·4
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	23	398	17	0·3	3·7	454	13.410	30	9·8
Somogy	7	59	8	0·2	1·7	115	6.825	59	17·7
Sopron	—	—	—	—	—	48	2.137	45	14·9
Szabolcs és Ung [1]	115	2.888	25	7·3	43·9	116	5.506	47	13·9
Szatmár, Ugocsa és Bereg [1]	17	189	11	1·3	8·5	58	6.084	105	40·7
Tolna	4	88	22	0·3	4·2	66	3.139	47	11·7
Vas	4	82	21	0·3	6·2	160	4.940	31	18·0
Veszprém	3	43	14	0·2	2·8	236	11.040	47	45·3
Zala	2	39	20	0·1	1·2	30	1.324	44	3·6
Zemplén	5	139	28	0·9	8·0	18	668	37	4·6
Összesen	**267**	**5.334**	**20**	**0·8**	**8·1**	**2.402**	**95.345**	**40**	**13·6**
Törvényhatósági jogú városok.									
Baja	2	34	17	1·2	11·0	10	333	33	11·9
Budapest	42	593	14	0·6	18·8	822	18.055	22	17·9
Debrecen	6	77	13	0·6	9·4	9	243	27	2·1
Győr	3	26	9	0·5	12·4	60	1.691	28	33·2
Hódmezővásárhely	1	34	34	0·6	6·5	21	1.340	64	22·2
Kecskemét	11	205	19	2·6	20·4	6	160	27	2·0
Miskolc	9	186	21	3·0	52·8	8	342	43	5·6
Pécs	—	—	—	—	—	20	1.050	53	17·0
Sopron	1	24	24	0·7	30·3	17	428	25	11·9
Szeged	5	98	20	0·7	11·5	59	2.368	40	17·5
Székesfehérvár	1	14	14	0·3	8·8	22	938	43	23·0
Összesen	**81**	**1.291**	**16**	**0·8**	**14·3**	**1.054**	**26.948**	**26**	**16·1**
Mindössze	**348**	**6.625**	**19**	**0·8**	**9·0**	**3.456**	**122.293**	**35**	**14·1**

[1] Közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék.

Az 1935. évben az ország egész területén tartott analfabéta tanfolyamoknak 6625 hallgatója volt. Egy tanfolyamra országos átlagban 19 hallgató jutott. A vármegyék tanfolyamainak átlagos látogatottságával (20 hallgató) szemben jóval több résztvevője volt az analfabéta tanfolyamoknak Zemplén (28), Jász-Nagykun-Szolnok (26), Abaúj-Torna (26), valamint Szabolcs és Ung (25) vármegyékben, míg Bács-Bodrog, Hajdu és Somogy vármegyékben tartott analfabéta tanfolyamokra átlag csupán 8 hallgató esett.

A törvényhatóságú jogú városok analfabétatanfolyamainak 16 főnyi átlagos látogatottsága mellett szembetűnő Hódmezővásáhely 34-es arányszáma, viszont a másik véglet Győr városának rovatában található, ahol egy tanfolyamra csak 9 hallgató jutott.

Ha az analfabéta-tanfolyamok hallgatóit törvényhatóságaik területén kimutatott összes írni-olvasni nem tudó népesség számához viszonyítom, úgy elsősorban is Szabolcs és Ung vármegye idevonatkozó adata tűnik szembe, ahol a tanfolyamot végző 2888 hallgató a törvényhatóság összes analfabétájának 43·9‰-ét tette. Viszont — figyelmen kívül hagyva Csanád, Arad, Torontál, továbbá Győr, Moson, Pozsony és Sopron megyéket, ahol analfabéta-tanfolyamok az 1935. év folyamán nem tartattak — Fejér vármegyében az írni-olvasni nem tudóknak csupán 0·6%-e, Baranya, Somogy és Zala megyékben pedig csak 1—2‰-e vett részt az analfabéta-tanfolyamokon.

A tj. városok közül elsőül Miskolc említhető, ahol az analfabétáknak 52·8‰-e vett részt e tanfolyamokon, míg a második helyre Sopron kerül 30·3‰-es viszonyszámával. Ezzel szemben mélyen az átlag alatt maradt a tanfolyamot hallgató írni-olvasni nem tudók aránya Hódmezővásárhely (6·5‰), Székesfehérvár (8·8‰) és Debrecen (9·4‰) városokban.

Az elemi és általános ismeretterjesztő tanfolyamokat az 1935. év folyamán országszerte több mint 122 ezer hallgató látogatta. Egy tanfolyamra országos átlagban 35 hallgató jutott. A vármegyék tanfolyamain átlagosan negyvenen vettek részt, míg a tj. városokban rendszeresített tanfolyamokra egyenkint 26 hallgató esett.

Feltűnő látogatottság mellett bonyolították le e tanfolyamokat Szatmár, Ugocsa és Bereg vármegyékben, ahol átlagosan 105 hallgató érdeklődése kísérte az előadók munkáját. Ezenkívül még Komárom és Esztergom (66), valamint Somogy vármegyében (59) volt különösen népes az ismerterjesztő tanfolyamok átlagos látogatottsága. Mélyen az átlag alatt áll Nógrád és Hont (23), Békés (28), valamint Hajdu vármegye (29) viszonyszáma annak bizonyságául, hogy e vármegyék községeiben az ismeretterjesztő tanfolyamok iránti érdeklődés meglehetősen mérsékelt.

A tj. városokat tekintve kiemelkedik Hódmezővásárhely tanfolyamainak 64 hallgatót kimutató átlagos látogatottsága, míg a minimum a főváros rovatában található (22), nyilván nem a mérsékelt érdeklődés, hanem a tanfolyamok magas száma és azok változatos tárgyköreinek eredményeképpen.

A népművelési munka szervezettsége tekintetében jellemzőbbek azok az adatok, melyek az ismeretterjesztő tanfolyamok hallgatóinak számát az egyes törvényhatóságok össznépességének arányában szemléltetik. E szám-oszlop adatai alapján felötlik, hogy az elemi és általános ismeretterjesztő tanfolyamokat az ország népességének 14·1‰-e látogatta. Ez arányszám általában a tj. városokban valamivel kedvezőbb volt (16·1‰), mint a vármegyék átlagában (13·6‰).

A vármegyék közül e tekintetben legkedvezőbb a helyzet Veszprém megyében, ahol a népességnek 45·3‰-e látogatta az ismeretterjesztő tanfolyamokat. Utána sorrendben Szatmár, Ugocsa és Bereg (40·7‰), Borsod, Gömör és Kishont (31·3‰), valamint Bács-Bodrog (28·3‰) vármegyék következnek. Ezzel szemben feltűnő, hogy Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében az ismeretterjesztő tanfolyamokat az összes népességnek alig 2‰-e látogatta, továbbá hogy Zala, Heves, valamint Zemplén vármegyékben ezen arányszám csupán 3 és 5‰ között ingadozik.

A tj. városok sorában kimagaslóan legkedvezőbb a helyzet Győrött, ahol a lakosság 33·2‰-e volt e tanfolyamok résztvevője. Kecskemét és Debrecen 2‰-es viszonyszáma mellett meglehetősen alacsonynak mondható még Miskolcon is a tanfolyamlátogatók aránya (5·6‰).

Bizonyos, hogy a fentebb tárgyalt népművelési tanfolyamok látogatottsága nem csupán a tanfolyamok és a lakosság számarányához igazodik, hanem jelentősen függ az egyes törvényhatóságok népességének műveltségi viszonyaitól is. Ennek dacára az 51. sz. táblázat adatai alapján igazoltnak látszik, hogy a népművelési munka országos szervezettségében feltűnő aránytalanságok mutatkoznak, amelyek azonban népünk kultúrája érdekében haladéktalanul orvoslásra várnak.

*

A *közműveltségi tanfolyamok* speciálisan az erkölcsi, nemzeti irányú nevelés érdekeit szolgálják, illetve az általános műveltség terjesztését célozzák. Miként fentebb említettem, e tanfolyamok az 1935/36. tanévben akként létesültek, hogy a bizottság a népművelési tanfolyamok egyes tárgyköreit hirdette meg önálló tanfolyamok keretében. E 35 tanfolyam már az első esztendőben is eredményesen működött és kitartó munkával 1372 hallgató érdeklődését tudta felkelteni és ébrentartani.

Művészeti és kedélyképző tanfolyamokat — a 49. sz. táblázat adatainak tanusága szerint — az elmult években a bizottság csak mérsékeltebb számban létesített. Ugyanis a multban a művészeti irányú nevelést főként az egyesületekben tartott előadások révén kívánta a bizottság biztosítani. A szerzett tapasztalatok alapján azonban a művészeti irányú továbbképzés biztosítása céljából az 1935/36. tanévben megszervezte a bizottság az iparművészeti irányú művelődési telepet a székesfővárosi iparrajziskola épületében. Az el-

gondolás helyességét a tanfolyam látogatottsága és a hallgatóság élénk érdeklődése teljes mértékben igazolta.

Emellett a kedélyképzésre is kellő gondot fordított a bizottság, s a tanfolyamoknak ének, torna, tánc és mozdulatművészeti oktatás a főcélja.

Az előző tanév végén megszüntetett, helyesebben átszervezett *gyakorlati és ügyészségi tanfolyamok* az összes tanfolyamoknak mintegy 50%-át tették és közel annyi hallgatója volt, mint a népművelési bizottság többi tanfolyamának együttvéve. Tárgykörüket tekintve ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági, valamint nyelvi tanfolyamokra tagozódtak. Az 1935/36. tanévben a kultúrkormány idevonatkozó rendelkezése alapján már mint szakirányú, illetve nyelvi tanfolyamok szerepelnek a statisztikában.

A *szakirányú tanfolyamok száma*, a kisiparosok, kiskereskedők, valamint a gyári és kisipari munkásság növekvő szakmabeli érdeklődése folytán az előző évhez képest lényegesen gyarapodott. A tanfolyamok rendszeres kiépítése érdekében a bizottság szakirányú művelődési telepeket és pedig: mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi telepeket szervezett. A szakmabeli ismeretek mellett e tanfolyamok során az általános műveltség megszerzésére is alkalmat adott a bizottság. A szakirányú tanfolyamok iránt megnyilvánuló, egyre nagyobb érdeklődés mellett bizonyít az a körülmény is, hogy számos ipartestület fordult a bizottsághoz, hogy tagjai részére speciális művelődési telepet létesítsen. Említésreméltó, hogy az 1935/36. tanévben a 121 tanfolyamot közel 3000 hallgató látogatta.

Az idegen nyelvek iránti érdeklődés és tanulási készség mellett tanuskodik az a körülmény, hogy az utolsó tanévben kimutatott 340 *nyelvi tanfolyam* 8004 hallgatóval szerepel a táblázatban. Megállapítható tehát, hogy a közművelődési tanfolyamok összes hallgatóinak erős egyharmada az idegen nyelvek tanulása révén kapcsolódott be az iskolánkívüli népművelés munkájába. A bizottság közlése szerint a nyelvi tanfolyamok hallgatóságának nagyrésze az ipari és kereskedelmi alkalmazottak köréből került ki, örvendetes bizonyságául annak, hogy a bizottság a népművelési mozgalmat a főváros lakosságának mind szélesebb rétegeire terjeszti ki.

A *nőnevelési tanfolyamok* tárgyköre az egészségügy, és pedig: család-, gyermek- és női egészségügyi, nevelésügy, az otthon szervezésével kapcsolatos problémák, szociális feladatok, a női munkaterületek racionalizálása, valamint a női kultúrtörténet ismeretetéséből tevődik össze. Látogatói meglehetősen heterogén elemekből tevődnek össze, mert a 4—8 középiskolát végzett és lateiner pályákon elhelyezést talált nők ismereteik pótlása és kiegészítése céljából épp oly szívesen hallgatják e tanfolyamokat, mint akár az ipari és kereskedelmi alkalmazottak, vagy éppen a háztartásbeli nők.

A nőnevelési tanfolyamok száma az előző évekhez képest látszólag visszaesést mutat. Figyelembe kell venni azonban azt a körülményt, hogy

az 1935/36. tanévben létesült női gyakorlati tanfolyamok tulajdonképpen a szóbanlévő munkaterületről merítették tárgykörüket.

A *női gyakorlati tanfolyamok* általában egészségügyi ismeretek, főzés, szabás, varrás, kézimunka, torna, ének, táncoktatásra terjedtek ki. Emellett a tanfolyamok tananyaga történelmi, irodalmi, természettudományi és más gyakorlati ismeretek tanítását is felölelte. A 134 tanfolyamon, megalakulásának első évében 1650 hallgató vett részt. E tanfolyamok közül kiemelendőnek tartjuk a decentralizált munkásnő-tanfolyamokat, melyeket az az elgondolás hívott életre, hogy a munkásleányokat csak abban az esetben lehet sikeresen belevonni a népművelési munkába, ha az oktatás helye vagy munkahelyükhöz, vagy pedig lakásukhoz közel fekszik. Így e tanfolyamokat gyártelepeken, vagy azok közelében, illetve munkástelepeken rendezték meg és azokon 460 leány vett részt.

Bár a fentebb tárgyalt 8529 ismeretterjesztő előadásnak mintegy 16%-a egészségügyi problémákkal foglalkozott, a bizottság mégis kívánatosnak tartotta, hogy tekintettel a kérdés fontosságára, programmjába önálló *egészségügyi tanfolyamokat* iktasson. Az oktatás részint a Társadalomegészségügyi Múzeummal munkaközösségben létesített egészségügyi telepen, részint pedig külön tanfolyamokon folyt. Emellett gondoskodás történt, hogy megfelelő filmelőadások beállításával az egészségügyi tanfolyamok szemléltetőbbek legyenek. Az előadásokat kiváló szakemberek tartották és tárgykörüket tekintve, a legkülönbözőbb egészségügyi problémákat ölelték fel. Egyes tanfolyamokon viszont az oktatók a speciális női tornát, mozdulatművészetet tanították. E tanfolyamok által keltett érdeklődés mellett tanuskodik, hogy mindjárt az első tanévben 1096 résztvevője volt.

A *szabadegyetemi tanfolyamok* egy részében kiváló szakemberek tájékoztatják a hallgatóságot az egyes tudományágak fejlődéséről, illetve jelenlegi állásáról, más tanfolyamokon pedig tudományos alapismereteket adnak elő a hallgatóknak. A Szabadegyetem iránt egyre növekvő érdeklődés arra késztette a vezetőséget, hogy az 1935/36. tanévben a tanfolyamok számának emelése mellett, bizonyos fakultások szerint csoportosítást hajtson végre. Az előadás-csoportok röviden a következőképen foglalhatók össze:

1. Világnézeti és erkölcsi nevelés (vallási, filozófiai, pszichológiai és pedagógiai előadások),
2. Ismeretterjesztés (nemzeti kultúra, nemzeti öntudat fejlesztése).
3. Történelem, földrajz, közgazdaságtan.
4. Irodalmi és művészeti ismeretek.
5. Természettudományi és egészségügyi ismeretek.

A Szabadegyetem kiépítése a hallgatóság soraiban nagy tetszést váltott ki, ami a látogatottság emelkedésében is kifejezésre jutott. Ugyanis míg az előző tanév folyamán meghirdetett 34 tanfolyamon 3213 hallgató vett részt,

addig az 1935/36. tanévben megtartott 44 tanfolyamot összesen 4422 személy látogatta. Az érdeklődés növekedése mellett tanuskodik továbbá az a körülmény is, hogy az előző tanévben tartott tanfolyamokat átlagosan 95 hallgató látogatta, az utolsó tanévben viszont 101 résztvevő esett egy-egy tanfolyamra.

A *vezetőképző tanfolyamok* kérdése szigorúan véve nem tartozik tanulmányom tárgyköréhez. Tekintettel azonban azokra az eminens érdekekre, melyek a népművelési mozgalom eredményessége szempontjából az alkalmas vezetők kiválasztásához, illetve kiképzéséhez fűződnek, befejezésül röviden ki kell térnem e tanfolyamokra is.

E tanfolyamokat az az elgondolás keltette életre, hogy a népművelési mozgalom csak oly egyének bevonásával fejleszthető tovább eredményesen, akik szervező, adminisztrativ és szociális készséggel és érzékkel bírnak és emellett át vannak hatva az eszme lelkesítő erejétől. Mindezekhez kellő speciális képzettséggel is kell rendelkezniök, hogy a népművelési szempontok egysége biztosítható legyen és emellett a bizottság és az egyesületek népnevelő munkája között megteremtődjenek a szükséges szellemi és elvi kapcsolatok. Az utolsó tanév folyamán rendezett 8 vezetőképző-tanfolyamot 328-an látogatták, emellett gondoskodás történt arról, is, hogy e tanfolyamok befejezése után is a bizottság és a tanfolyamok hallgatói között, időnkinti összejövetelek formájában a kellő kapcsolatok fenntartassanak.

Szórakoztató művelődési alkalmak.

Az iskolánkívüli népművelés sokoldalú munkásságának harmadik csoportjába mindazokat a szórakoztató alkalmakat és kulturális tényezőket foglaltam össze, melyeket a bizottság a népművelési előadások, valamint a közműveltségi tanfolyamok gyüjtőneve alatt összefoglalt oktató tevékenységen felül létesített. Így a műsoros szórakoztató előadásokon kívül itt emlékezem meg az iskolánkívüli gyermekfoglalkoztatás munkájáról, továbbá a nemzeti műveltség kialakítására, széleskörű ismeretek szerzésére lehetőséget nyujtó tanulmányi kirándulásokról. Végül röviden szemléltetni kívánom a bizottságnak azt az intenziv tevékenységét, melyet a népművelési munkába bekapcsolt tömegeknek megfelelő olvasmányokkal való ellátása érdekében eredményesen kifejt.

Alkalmi ünnepségeket, műsoros estéket a népművelés egyes rendkívüli alkalmakkor (Liszt Ferenc születésének 125. évfordulója, Berzsenyi Dániel halálának 100. évfordulója stb.) rendezett, de e téren jelentős szerepet töltöttek be a levente kultúrcsoportok tagjai is, akik regősök módjára járták végig a leventeegyesületeket és vándorelőadások keretében szavalat-, énekzeneszámokból és kisebb előadásokból álló műsorszámokat mutattak be.

52. Szórakoztató esték és előadások.

Megnevezés	Előadások száma					Hallgatók száma					Egy előadásra jut hallgató				
	1931—1932	1932—1933	1933—1934	1934—1935	1935—1936	1931—1932	1932—1933	1933—1934	1934—1935	1935—1936	1931—1932	1932—1933	1933—1934	1934—1935	1935—1936
	évfolyamon														
Alkalmi ünnepségek, műsoros délutánok, esték	21	223	291	280	1.341	5.522	9.416	10.366	10.064	62.425	263	42	36	36	47
Műkedvelői előadások	19	52	54	190	209	1.375	2.890	3.000	8.400	9.700	72	56	56	44	46
Irodalmi esték	5	23	17	7	5	2.235	5.200	4.750	3.200	1.300	447	226	279	457	260
Hangversenyek	106	115	104	102	96	166.000	150.000	146.000	143.000	125.000	1.566	1.304	1.404	1.402	1.302
Színházi előadások	—	36	16	20	34	—	9.000	1.964	4.755	6.892	—	250	123	238	203
Együtt	151	449	482	599	1.685	175.132	176.503	166.080	169.419	205.317	1.160	393	345	283	122

Az adatok tanusága szerint az 1935/36. tanév folyamán a székesfővárosi népművelődési telepeken összesen 1341 alkalmi ünnepséget, illetve műsoros-estét rendeztek, melyek 62.425 érdeklődő jelenlétében kerültek bemutatásra. A szórakoztató művelődési alkalmak e válfajai népszerűségének jellemzéseként utalhatok arra a körülményre, hogy az előző évek hasonló előadásainak száma alig egyötödét, hallgatóinak száma pedig közel egy hatodát tette az 1935/36. tanév adataival szemben.

A társadalmi egyesületek és szervezetek által rendezett *műkedvelő előadások* darabjainak ellenőrzését, illetve véleményezését a népművelési bizottság végzi. Említésreméltó, hogy az utolsó tanévben a bizottság 102 esetben összesen 180 színműről nyilvánította véleményét. A műkedvelő előadások száma az utolsó öt esztendő folyamán rohamos fejlődés eredményeképen 19-ről 209-re növekedett, míg ugyanezen idő alatt az előadásokon résztvevők száma hétszeresére emelkedett (1931/32 = 1375, 1935/36 = 9700).

A magyar irodalomnak és a vele összefüggő kérdéseknek ismertetése céljából a bizottság a már fentebb érintett szabadegyetemi és népművelési telepeken tartott előadássorozatokon kívül *irodalmi esteket* rendezett. A közönség érdeklődésének a táblázatból is kitűnő csökkenése miatt, a bizottság kísérletképpen az eddigi rendszertől eltérően egy öt alkalomra terjedő irodalmi ciklust iktatott programmjába. Számolva a közönség részvétlenségével a bizottság nagy felkészültséggel látott a munkához és tervének sikere érdekében a legkitűnőbb irodalmi testületeket (Kisfaludy- és Petőfi Társaság, Nyugat, Pázmány Egyesület, Új kor, Vigilia) kérte fel a munkába való bekapcsolódásra. A bizottság vállalkozását siker koronázta és az irodalmi esték látogatottsága mindegyre emelkedett. Az irodalmi ciklust összesen 1300 hallgató kereste fel és az erős érdeklődés eredményeképpen a bizottság az esték rendszeresítését és további kiépítését határozta el.

A népművelési bizottság művészi nevelőmunkájának talán legnagyobb jelentőségű, legfelelősségteljesebb része a rendezésében tartott *hangversenyeken*

előadásra kerülő zeneművek műsorának összeállítása. A zeneművészet alkotásainak tömeglélektani hatását tekintve ugyanis nem közömbös, hogy a bemutatásra kerülő darabok alacsonyrendű érzéseket fejeznek ki, vagy szellemi gazdaságot sugárzó, kultúraépítő hatásúak.

Az 1935/36. zenei esztendő téli hangversenyei nevelőprogrammjainak összeállítása során a bizottság a hangversenylátogató közönség felvevőképességének kiszélesítését tartotta szem előtt. Egyik bérleti sorozatát zenetörténeti hangversenysorozatként hirdette és minden egyes alkalommal egy-egy korszak művészetét mutatta be hallgatóságának. Másik bérletsorozatában a norvég, német, osztrák és svéd zeneművészetből adott ízelítőt, ugyancsak egy-egy hangverseny keretében és befejezésül »Ünnepi Liszt Ferenc hangverseny« címen a nagy magyar zeneköltő emlékének hódolt műveinek bemutatása által. Majd a rendkívüli hangversenyek keretében külföldi művészek mellett a magyar nótának is helyet adott a bizottság, továbbá lehetővé tette két fiatal magyar karmester sikeres bemutatkozását.

A nyári ingyenes hangversenyeket az utolsó évadban a bizottság a főváros három különböző pontján rendezte: a városligeti iparcsarnok előtt lévő zenepavillonban, a Fővárosi Képtár kertjében és a városmajori parkban. E szabadtéri hangversenyeken a Székesfővárosi Zenekar működött közre s műsorán a klasszikus és a könnyű szórakoztató zeneszámok váltakozva szerepeltek.

A bizottság zenei kultúrtörekvéseit a közönség nagy érdeklődéssel és meleg szeretettel fogadja és e hangversenyek révén évről-évre hatalmas tömegek kapcsolódnak be a népművelés munkájába.

Az 1932/33. évadban megindított *színházi bérletsorozatokkal* azt a célt kívánja a bizottság elérni, hogy a csekély jövedelmű néprétegek oly színházakban juthassanak művelődési alkalmakhoz, ahol irodalmi és művészi szempontból a legmegfelelőbbet kapják. A mindinkább növekvő érdeklődés következtében a m. kir. Operaházban, illetve a Nemzeti Színházban meghirdetett előadássorozatok számát az utóbbi években a bizottságnak ismételten emelnie kellett és emellett egyesalkalmakkor még külön előadásokat is tartott.

53. Gyermekszórakoztatások, mesedélutánok.

Megnevezés	1931—1932	1932—1933	1933—1934	1934—1935	1935—1936
	évfolyam				
Szórakoztatások, mesedélutánok száma	716	881	1.039	1.464	1.671
Gyermekek száma	14.526	20.333	22.000	29.504	39.443
Egy alkalomra jut gyermek	20	25	21	20	24

Az adatok tanusága szerint az utolsó három évadban a bizottság rendezésében tartott színházelőadások száma 16-ról 34-re, a látogatottság pedig ugyanezen idő alatt több mint háromszorosára növekedett.

Az *iskolánkívüli gyermekszórakoztatás és foglalkoztatás* feladatát a bizottság a társadalmi egyesületekkel együttműködve oldja meg. A szórakoztatás módszerei a mesedélutánok, filmelőadások és a szabadtéri gyermekfoglalkoztatások. E foglalkozási formák pedagógiai elvei és céljai általában azonosak: ismerni kell a gyermekanyagot egyénileg és a csoport összetétele szempontjából, mégpedig a szórakoztatás szervezése előtt és ahhoz kell szabni a kiválasztandó anyagot.

A gyermekszórakoztatások és mesedélutánok a főváros gyermektársadalmának évről-évre szélesebb rétegeit vonják be a népművelési munkába olyannyira, hogy míg az 1931/32. tanévben még csak 14 és félezer látogatója volt a gyermekfoglalkoztató alkalmaknak, addig az utolsó tanévben számuk már megközelítette a 40 ezret.

54. Tanulmányi kirándulások.

Megnevezés	1931—1932.	1932—1933.	1933—1934.	1934—1935.	1935—1936.
	évfolyam				
Kirándulások száma	460	407	659	617	959
Résztvevők száma	12.400	18.949	23.358	19.706	30.211
Egy kirándulásra jut résztvevő ...	27	47	35	32	32

A *tanulmányi kirándulások* a nemzeti nevelés szempontjából két főcsoportra oszthatók. A fővárosban és Budapest környékén vezetett kirándulások révén a résztvevők ismeretszerzése mellett a lokálpatriotizmus erősítése a cél, míg a távolabbi helyekre rendezett kirándulások az ország megismertetése által a nemzeti kultúra terjesztését mozdítják elő.

Az 1935/36. tanévben tartott tanulmányi kirándulások azok helye szerint a következő kategóriákba sorozhatók: 1. múzeumok, 2. időszaki kiállítások, 3. magángyüjtemények, 4. műtermek, 5. művészi épületek, 6. tudományos, pedagógiai, szociális, köz- és magánintézmények, 7. üzemek és gyárak látogatása, 8. tanulmányi séták a fővárosban, 9. környéki kirándulások, 10. turisztikai kirándulások, 11. vidéki kirándulások.

A fenti adatok alapján is megállapítható, hogy a népművelési tanulmányi kirándulások jelentősége évről-évre növekedik. Az utolsó öt esztendő folyamán a kirándulási alkalmak fokozatos emelkedés után 460-ról 959-re tehát több mint kétszeresére emelkedtek. Viszont a résztvevők száma még erősebb gyarapodást mutat, mivel az 1931/32. tanév 12.400-as létszámával

szemben, az utolsó esztendő statisztikája harmincezret meghaladó érdeklődést mutat.

Tanulmányom keretében az előző fejezetek már részletesebben szemléltették a budapesti közkönyvtárak kultúrális munkásságát. Ez ismertetés során a fővárosi nyilvános könyvtárral is bővebben foglalkoztam s így ehelyütt csak arra a kapcsolatra kívánok röviden rámutatni, amely a szóbanlevő közgyüjtemény és a népművelés között fennáll. Nevezetesen a fővárosi könyvtár a népművelési tanfolyamok hallgatóinak 50%-os könyvhasználati díjkedvezményt nyujt s a két intézmény között létrejött megállapodás folytán a fővárosi könyvtár népművelési jelentősége még jobban kimélyült.

A népművelési bizottság azonban nemcsak a fővárosi könyvtár útján tudja hallgatóinak könyvigényét kielégíteni, mivel saját kezelésében is rendelkezik két könyvtár anyagával, továbbá a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa által egyesített egyesületi könyvtárak működése is hatáskörébe tartozik.

55. Népművelési könyvtárak. — 1935—1936.

Megnevezés	Könyvtárak	Kötetek	Olvasók	Kölcsönzések	Egy olvasóra jut kölcsönzés
	s z á m a				
Népkönyvtárak	8	2.605	961	4.345	5
Vándornépkönyvtárak	32	3.048	1.752	3.182	2
Egyesületi népkönyvtárak	14	65.462	17.118	61.696	4
Összesen ...	**54**	**71.115**	**19.831**	**69.223**	**3**

Az adatok tanusága szerint 8 népkönyvtár áll a bizottság kezelésében, melyeknek együttes kötetszáma 2605. E könyvállományt a kultuszminisztérium adományozta a fővárosnak és azt évről-évre gyarapítja is. A 32 vándornépkönyvtár háromezret meghaladó könyvállományának alapanyaga az időközben megszünt egyesületi könyvtárak könyvanyagából származik és amely ugyancsak a kultuszminisztérium áldozatkészsége által gyarapodik.

A bizottság felügyelete alá tartozó 14 egyesületi könyvtár jelentős 61 és félezer kötetszámmal rendelkezik, bár a nehéz gazdasági viszonyok miatt a könyvállomány fejlődése nem igen tudott lépést tartani az olvasóközönség érdeklődésének növekedésével. Ennek dacára a népművelési könyvtárak közel 20 ezer olvasója kerekszámban 70 ezer kötetet kölcsönzött ki az 1935/36. tanév folyamán.

C) Közművelődési kiadások.

A közművelődés hatósági támogatása az állami és székesfővárosi zárószámadások tükrében.

Végighaladva mindazokon az adatokon, amelyek a főváros közművelődési viszonyainak megismerése céljából rendelkezésre állottak, felvetődik a kérdés, vajjon az állam, illetőleg a székesfőváros, zárószámadásaik tanusága szerint, a tanulmány során tárgyalt kultúrális célokra milyen összegeket áldoz. Ezeknek az adatoknak a megismerése annál inkább kívánatosnak látszik, mert ezek a polgárság áldozatkészségének közvetett bizonyítékai. De szükségesnek látszik, hogy ezeket a számadatokat közelebbről is megismerjük, mert ilyenmódon feleletet kaphatunk arra a kérdésre, milyen arányban kér részt azokból a hatalmas összegekből a közművelődés, melyek a zárószámadásban felsorakoztatnak és mennyit fordít azokból különböző célkitűzéseinek megvalósítására.

Törekvéseimnek azonban teljes egészében nem tudtam megfelelni, minek oka abban keresendő, — amit a költségvetések adataiban kutató lépten-nyomon tapasztalhat — hogy a hatalmi kör, *az utalványozási jog rendszere a tárgyi csoportosítás pontosan elhatárolt rendszerével összeütközésbe kerül.* Már korábbi tárgyalásaim során is éreztem, hogy a közoktatásügynek is vannak tényezői, melyek nem szoros tartozékai annak és így tárgyköröm területére is átkapcsolhatók lehetnének. Hogy más példát ne említsek, ki ne érezné, hogy a zenetanfolyamok, a továbbképzés célját szolgáló tanári könyvtárak, vagy a külföldi tanulmányi ösztöndíjak nem állanák-e meg helyüket az iskolánkívüli közművelődés szolgálatában. Hiszen a zenetanfolyamok hallgatóinak legnagyobbrészét semmiféle kötelék sem fűzi az oktatásügyhöz, a külföldi tanulmányi ösztöndíjak élvezői pedig jórészt végzett diplomás egyének, sőt igen gyakran ügykörüknek szakemberei, akik már hivatva vannak az iskolánkívüli közművelődés bizonyos ágazatainak irányítására, vezetésére.

Avagy nincsenek-e más területeken is a közművelődés célját szolgáló intézmények, nem fordulnak-e elő erre szánt kiadások? Az állami vagy székesfővárosi igazgatásnak úgyszólván minden ágazatában találhatunk

olyan tételeket, melyekre tanulmányom köre szempontjából joggal rá tehetném a kezemet. Az ipar, a kereskedelem, a földművelés, sőt még a véderő tárcájának reprezentánsai is találnak, sőt kell is találniok módot arra, hogy a kisebb területre szorított, legtöbbször szakirányú közművelődés oltárára áldozataikat lerakhassák.

Hogy általánosságban még sem vontam bele ezeket és a fentebb említett vagy az ezekhez hasonló intézményeket, illetőleg zárószámadási tételeiket tárgykörömbe, ennek egyik oka az, hogy nem akartam a kijegecesedett közületi költségvetési rendszert megbolygatni, másik oka pedig az, hogy a tanulmányom tárgykörét érdeklő tételeknek kiszűrését megfelelő részletezés hiányában amúgysem tudtam volna a zárószámadás valamennyi fejezetére kiterjedően végrehajtani.

Mielőtt a zárószámadásokból merített adataim részletes vizsgálatát megkezdeném, szükségesnek tartom előrebocsátani, hogy adataim a zárószámadásnak nem bruttó tételei, hanem azokból mindenütt levonásba hoztam a velük összefüggő bevételeket. Bár ezek a bevételi összegek tárgyköröm természeténél fogva általában jelentékenyeknek nem mondhatók, hellyel-közzel azonban (pl. a székesfővárosi zárószámadásban az Állat- és Növénykert) a kiadásoknak meglehetősen nagy százalékát ellensúlyozzák és így a kellő megítélésben zavart okoztak volna. De különben is a közületek áldozatkészségének felismerésénél csak a nettó összegekkel foglalkozhattam.

Ugyancsak meg kell jegyezni az állami zárószámadás adatainak felhasználását illetőleg, hogy a fent kihangsúlyozott indokok alapján csupán a vallás- és közoktatásügyi tárca közművelődési tételét szerepeltettem az idevonatkozó táblázatban.

Ha a zárószámadások alapján az utolsó öt állami költségvetés adatait szemléljük, felötlik az a 900 ezer pengőt meghaladó csökkenés, mely az utolsó költségvetési év végösszegében az ötévelőttivel szemben mutatkozik. Ez a 16·2%-ot kitevő apadás természetesen folyománya ugyan a költségvetési keret fokozatos szűkítésének, mégis felmerül a kérdés, vajjon a közművelődési kiadások éppen említett apadása milyen arányban áll a költségvetési keret szűkítéséhez képest.

A rendes kiadások évi végösszege ugyanis a fenti időtartam alatt (intézmények, üzemek nélkül) 821·8 millióról 724·5 millióra csökkent, ami tehát 11·8%-os apadásnak felel meg. Felmerül tehát a kérdés, miért kellett ezt az arányon felüli kurtítást éppen a közművelődésnek elszenvednie.

A végösszegben kimutatható 16·2%-os csökkenést százalékos arányban mindazoknak a tételeknek százalékszáma felülmúlja, ahol az adatok tanusága szerint a költségvetésben visszaesés mutatkozik. Ellensúlyozza azonban ezeket az egyéb tudományos célokra fordított összegek közepes arányú, a Műemlékek Országos Bizottsága részére folyósított igen jelentékeny és végül a népművelési célok támogatására fordított nagymérvű

56. Az állam közművelődési rendes kiadásai.[1])

(Zárószámadási adatok pengőben.)[2])

Költségvetési év	Állami színházak fenntartása	Művészeti célok támogatása	Műemlékek Orsz. Bizottsága	Magyar Nemzeti Múzeum	Népművelési célok támogatása	Tudományos célok támogatása: Magyar Tudom. Akadémia segélye	Tudományos célok támogatása: Egyéb tudományos célokra	Együtt
				a) *Abszolút számban.*				
1931—1932	2,981.995	455.774	54.801	[3]) 1,714.471	29.229	90.000	370.248	5,696.518
1932—1933	2,739.419	288.885	42.642	[3]) 1,493.122	24.433	70.000	380.292	5,038.793
1933—1934	2,478.751	289.779	47.203	[3]) 1,506.781	69.598	70.000	326.178	4,788.290
1934—1935	2,550.770	299.036	51.046	1,407.376	156.524	66.500	356.490	4,887.742
1935—1936	2,233.413	265.149	165.621	1,374.179	165.054	67.700	503.102	4,774.218
				b) *Százalékokban.*				
1931—1932	52·3	8·0	1·0	30·1	0·5	1·6	6·5	100·0
1932—1933	54·4	5·7	0·9	29·6	0·5	1·4	7·5	100·0
1933—1934	51·8	6·0	1·0	31·4	1·5	1·5	6·8	100·0
1934—1935	52·2	6·1	1·0	28·8	3·2	1·4	7·3	100·0
1935—1936	46·8	5·5	3·5	28·8	3·5	1·4	10·5	100·0
Szaporodás (+) vagy apadás (—) 1931/32—1935/36 absz.	—748.582	—190.625	+110.820	—340.292	+135.825	— 22.300	+132.854	—922.300
Szaporodás (+) vagy apadás (—) 1931/32—1935/36 %	— 25·1	— 41·8	+ 202·2	— 19·9	+ 464·7	— 24·8	+ 35·9	— 16·2

[1]) Testnevelési és a közoktatásüggyel kapcsolatos kiadások nélkül. — [2]) Rendes bevételek levonásával. — [3]) Országos Magyar Gyüjteményegyetem és annak Tanácsa.

százalékos emelkedés. Ez utóbbi nemcsak a tétel rendeltetésénél, hanem százalékos arányainál fogva is örvendetes jelenség, mivel az, az utolsó öt költségvetési év tartama alatt közel hatszorosára emelkedett (+464·7%).

A csökkenő tételek — egy-egy költségvetési év kisebb zökkenőitől eltekintve — csaknem egyforma tendenciát mutatnak: a fokozatos leépítést.

Nagyon érdekes képet mutat a végösszegükben csaknem egyező 1933/34., valamint az 1935/36. költségvetési esztendő részletadatainak összehasonlítása. Jelentékenyebben csökkent ugyanis az állami színházak fenntartására fordított összeg részaránya (51·8%-ról 46·8%-ra), valamint a Magyar Nemzeti Múzeumé (31·4%-ról 28·8%-ra). Figyelemreméltó emelkedés tapasztalható a Műemlékek Országos Bizottságának rovatában (1·0%-ról 3·5%-ra), a népművelési célok támogatására fordított összegeknél (1·5%-ról 3·5%-ra) és végül az egyéb tudományos célokra fordított összegeknél, ahol a részesedés aránya 6·8%-ról 10·5%-ra növekedett. E három utolsó, kiemelkedő irányzatot mutató tétel azt bizonyítja, hogy ezek tervszerű felemelése az utolsó két költségvetési évben is folytatódott.

A mondottak után nem látszik érdektelennek, hogy a tudományos célok támogatására fordított tételeket részleteiben is érintsem.

Az 1935/36. költségvetési év folyamán a tudományos célokra fordított 570.802 pengő a következő részletösszegekből adódott:

Magyar Tudmányos Akadémia segélyezése	67.700
Tudományos társulatok és intézmények segélyezése	33.199
Közkönyvtárak támogatására	34.987
Tihanyi Magyar Biológiai Kutató Intézet	26.610
Konkoly Thege-féle Csillagvizsgáló Intézet	25.000
Egyéb tudományos célokra	383.306
Összesen	**570.802**

Bár a fenti részletezés alapján a szóbanlevő összegnek csak egyharmad része válik ismertté, mégis kitűnik, hogy néhány intézményre, illetve közművelődési célra a költségvetés mily összegeket fordított.

Kétségtelen, hogy a székesfőváros közművelődési kiadásainak alakulását ismertető fenti táblázat — az öt esztendő eredményeit tekintve — összegszerűleg is jelentéktelenebb csökkenést mutat, mint aminőt fentebb az állam zárószámadási adatainak szemlélete nyujtott. Kitűnik ugyanis, hogy a szóbanlevő öt esztendő folyamán a székesfőváros közművelődési kiadásai 56 és félezer pengővel, azaz 2·8%-kal csökkentek, holott az 1931—1935. évek között az állam — intézmények és üzemek nélküli — zárószámadásának végösszege 157 millióról 143·8 millióra esett vissza, tehát 8·4%-kal kevesebbedett. E kiemelt adatok beszédes bizonyságai annak, hogy Budapest székesfő-

57. Budapest székesfőváros közművelődési rendes kiadásai.[1])

(Zárószámadási adatok pengőben.)[2])

Költségvetési évek	Iskolánkívüli népművelés	Fővárosi nyilvános könyvtár	Múzeumok	Állat- és növénykert	Színházak	Művészet	Közművelődési egyes. segélye	Vegyes közművelődési kiadások	Összesen
				a) *Abszolút számban.*					
1931	121.962	778.171	70.347	387.343	231.677	286.768	93.000	63.674	2,032.942
1932	117.625	673.904	84.581	294.256	190.263	317.775	80.378	69.994	1,828.776
1933	118.829	651.620	102.430	369.792	262.317	230.588	78.433	93.873	1,907.882
1934	118.803	608.106	102.191	371.434	265.485	218.410	59.225	102.315	1,845.969
1935	131.889	603.481	109.571	373.986	277.149	189.403	54.275	236.635	1,976.389
				b) *Százalékban.*					
1931	6·0	38·3	3·4	19·1	11·4	14·1	4·6	3·1	100·0
1932	6·4	36·9	4·6	16·1	10·4	17·4	4·4	3·8	100·0
1933	6·2	34·1	5·4	19·4	13·8	12·1	4·1	4·9	100·0
1934	6·4	32·9	5·5	20·1	14·4	11·9	3·2	5·6	100·0
1935	6·7	30·6	5·5	18·9	14·0	9·6	2·7	12·0	100·0
Szaporodás (+) vagy apadás (—) absz.	+ 9.927	— 174.690	+ 39.224	— 13.357	+ 45.472	— 97.365	— 38.725	+ 172.961	— 56.553
Szaporodás (+) vagy apadás (—) %	+ 8·1	— 22·4	+ 55·8	— 3·5	+ 19·1	— 34·0	— 41·6	+ 271·6	— 2·8

[1]) Testnevelési és a közoktatásüggyel kapcsolatos kiadások nélkül. — [2]) Rendes bevételek levonásával.

város közönsége mennyire átérezte azt a magasztos hivatását, melyet a kultúra szolgálatában tölt be, minek bizonyságául költségvetési keretének általános és fokozatos szűkítésének ellenére is a közművelődés céljaira szolgáló kiadásokat úgyszólván alig csökkentette.

E megállapítás kapcsán rá kell mutatnunk egyúttal arra a tényre is, hogy a szóbanlevő utolsó öt esztendő folyamán a székesfőváros költségvetésébe az állami színházak támogatására 200 ezer pengős tételt iktatott be.

A közművelődési kiadások végösszege az említett időtartam alatt lényegesebb változásokat nem mutat. Az ingadozás oly csekély a közbenső évek folyamán, hogy annak részletesebb vizsgálatát mellőzhetőnek véltem.

Ezzel szemben a részösszeg sorában már itt-ott számottevőbb kilengések észlelhetők. A csökkenő tételek közül említésreméltó a közművelődési egyesületek segélyezésénél mutatkozó 41·6%-os apadás. Ugyancsak figyelmet érdemel a Művészet című rovat 34·0%-os csökkenése, melynek jelentékeny részét a hazai irodalom és képzőművészet szenvedte el, de ugyancsak kihatással volt e csökkenés a különféle művészeti kiadások alrovatára is.

A részletösszegek vizsgálata alapján örvendetesebb jelenségek is felsorakoztathatók. Így a vegyes közművelődési kiadások összege csaknem négyszeresére emelkedett (+ 271·6%), a múzeumok kiadásaira fordított összeg növekedése 55·8%-ot mutat és végül említésreméltó a »Színházak«-nál mutatkozó 19·1%-os növekedés is. Ez utóbbi rovat növekedése kapcsán megemlíthető, hogy az állami színházak támogatására időközben beállított 200 ezer pengő többletkiadás azért nem jut erőteljesebben kifejezésre, mivel a Városi Színház hasznosításánál mutatkozó kedvezőbb eredmény a fenti összeg jelentékeny részét fedezi. Mivel a részesedési arányszámok változásának okai a fentebb mondottakban már bennfoglaltatnak, azok függvényei és így azok külön magyarázatra nem szorulnak.

Az 1935. évi zárószámadás egyes tételeinek vizsgálatánál (58. tábla) messze kiemelkedik a székesfővárosi nyilvános könyvtár 600 ezer pengőt meghaladó összege (30·6%). E nagymérvű kiemelkedés — az Állat- és Növénykerttel szemben — abban leli magyarázatát, hogy míg a könyvtár csak egészen jelentéktelen bevétellel dolgozik, ezzel szemben az Állat- és Növénykert 200 ezer pengőt meghaladó belépődíjai és nagyösszegű egyéb hasznosításai révén, kiadásainak igen jelentékeny részét fedezni képes. De mindezek dacára is 18·9%-os részesedése révén biztosan tartja a második sorrendi helyet.

E két intézményen kívül — a vegyes kiadásoktól eltekintve — az állami színházak támogatása következik, a már éppen említett 200 ezer pengős összeggel. Százezer pengőnél jóval nagyobb összeget fordít a székesfőváros az iskolánkívüli népművelésre és a múzeumokra, a többi 10 tétel egyenkint 8—58 ezer pengő között mozog. Ezzel kapcsolatban még csak arra kívánok

rámutatni, hogy a közművelődési egyesületek segélye a fentebb már említett nagyobb arányú csökkenés dacára is 57 ezer pengőt meghaladó összeggel szerepel a székesfőváros 1935. évi zárószámadásában.

58. Budapest székesfőváros közművelődési rendes kiadásainak részletesebb ismertetése.[1])
(1935. évi zárószámadási adatok.)[2])

		Pengő
Iskolánkívüli népművelés		131.889
Fővárosi nyilvános könyvtár		603.481
Múzeumok		109.571
Állat- és Növénykert		373.986
Színházak:		
Városi Színház	31.387	
Az állami színházak támogatása	200.000	
A fővárosi színházak támogatása	32.659	
A hazai színészet és népzene támogatása	13.103	277.149
Művészet:		
A hazai irodalom támogatása	19.889	
A hazai zeneművészet támogatása	19.992	
A hazai képzőművészet támogatása	57.414	
A hazai iparművészet támogatása	8.813	
Szobrok, díszkutak, műemlékek	44.622	
Különféle művészeti kiadások	38.673	189.403
Közművelődési egyesületek segélye		54.275
Vegyes közművelődési kiadások		236.635
Összesen		**1,976.389**

Röviden a fentebbiekben foglaltam össze az állam, valamint Budapest székesfővárosnak a közművelődés irányában megnyilatkozó áldozatkészségét.

Tanulmányom jelen fejezetének bevezető soraiban már említettem, hogy a táblázatokba foglalt összegeken kívül a zárószámadások másirányú tagozásaiban is szerepelnek határozottan közművelődési célra szolgáló utalványozások és vitathatóan közművelődésre szánt kiadások. Jóllehet ezeknek az egybefoglalását és tárgyalási körbe való bevonását elvi és technikai okok miatt mellőztem, ennek dacára az eredmény elfogadhatónak mondható. E megállapítás különösen vonatkozik Budapest székesfőváros közönségének a közművelődés irányában nyilvánított megértésére. Szem előtt kell tartani ugyanis azt a körülményt, hogy a folyton szűkített költségvetési keretekbe foglalt összegekből az egyre növekvő közület elsőrendű városi feladatot képező szükségletét elsősorban kell fedeznie. S ahol ilyen körülmények között a megpróbáltatások nehéz óráiban a közművelődés hajóján lévő iránytű jóformán meg sem rezdül: ott a közművelődés barátainak — és ki ne lenne az? — nincs miért aggódniok.

[1]) Testnevelési és a közoktatásüggyel kapcsolatos kiadások nélkül.
[2]) Rendes bevételek levonásával.

A főváros népességének közművelődési kiadásai.

Tanulmányom bevezető soraiban ismertettem azt a keretet, amelybe a főváros közművelődésének képét elhelyezni szándékoztam. Előrebocsátottam, hogy csak egy részét szánhatom fel annak a nehezen elhatárolható, hatalmas területnek, amely a közművelődésügy tulajdonának mondható. Munkám hiányaira mentségül szolgálnak azok az akadályok, melyeknek egy részét csak részben, másik részét pedig egyáltalán nem sikerült leküzdeni. Ennek tudatában mégis úgy érzem, nem zárkózhattam el attól, hogy legalább közelítő választ adjak arra az elénk meredő kérdésre: mit költ a székesfőváros népessége közművelődési célokra egy esztendő leforgása alatt?

Mielőtt ezzel a kérdéssel kapcsolatos táblázat számbeli és módszertani ismertetését megkezdeném, szükségesnek tartom megvilágítani azt a kört, ahonnan az adatokat merítettem, de talán még tüzetesebben kell megvizsgálni azt a terepet, amelynek adatait nem sikerült vizsgálódásaim körébe vonni.

Tanulmányom előző fejezeteiben az állam, illetőleg a főváros idevonatkozó zárószámadási adatainak ismertetésénél már rámutattam azokra a nehézségekre, melyek az adatok csoportosításánál felmerültek s lelkiismeretességem és gondosságom parancsolta kötelességérzetből utaltam arra a körülményre is, hogy a tulajdonképpeni közművelődési kiadásoknak teljes egészét nem sikerült egybefoglalni. Mennyivel nehezebb a helyzet most, amikor a főváros népessége kultúrális kiadásainak vizsgálatáról, csoportosításáról van szó.

Amikor a fentebb említett akadályok miatt a közoktatásügy és iskolánkívüli közművelődés válaszvonalait sem voltam képes megvonni a közületek zárószámadásai alapján, fokozottabb elnézést kell kérnem most, amikor Budapest lakosságának közművelődési célra fordított kiadásait óhajtom mérlegelés tárgyává tenni.

Közművelődési célokért hozott áldozatokról csak ritkán eshet szó, hiszen az emberek kiadásaik rekompenzációjaként bizonyos ellenszolgáltatásban részesülnek. Ez az ellenszolgáltatás igen sok esetben szórakoztatás. Bár kétségtelen, hogy szórakoztatva is előbbre lehet vinni a közművelődés ügyét, de vajjon minden esetben előbbre viszi-e? Ez az első kényes pontja vizsgálódásaimnak, amikor is a szórakozást a közművelődéstől kell elválasztanom.

Kétségtelen, hogy a székesfőváros lakosságának hazai vagy külföldi utazásokra fordított kiadásait nem áll módomban felmérni, de ha képes volnék is erre, vajjon meg lehetne-e azt állapítani, hogy az ismeretbővülés céljából tett út hol ér véget és hol kezdődik a kéjutazás és hol kapcsolódik bele az üzleti ügy, vagy az egészség helyreállításának szempontja.

A másik nehézség a társadalomstatisztikai adatgyüjtés hiányossága. Nyelvismeretek szerzésére, zenei kiképzésre, tanulmányi utazásokra és ki-

rándulásokra, jótékonycélú és iskolai, valamint műkedvelői előadásokra stb. fordított kiadások egyike sem mérhető fel. Vannak azután olyan természetű kiadások is, melyeknek csak egy hányada közművelődési jellegű s ez utóbbit az alapkiadásokból nem lehet kiolvasztani. Nem lehet vitás például, hogy a kávéházban elolvasott lapok használatának ellenértékét fogyasztásaink árában megfizetjük.

E kiragadott példákat csak a fennálló nehézségek illusztrálása céljából említettem. Nem is adok, de nem is adhatok kielégítő választ e fentebbi kérdésekre. Az alábbiakban csupán arra a kérdésre nyujthatok tehát felvilágosítást, hogy a táblázatban foglalt címeken mennyit költ a székesfőváros népessége kulturális célokra. Lelkiismeretesen vizsgálva e kérdést, még ezeket az alábbi összegeket is bizonyos mértékben pótlékolni kellene, mivel azok a velük kapcsolatos költségeket nem foglalják magukban. Gondoljunk csak a színházak, mozik, hangversenyek látogatása kapcsán felmerülő közlekedési költségekre, kapupénzre stb.

59. A székesfőváros népessége közművelődési kiadásainak összefoglalása. — 1935.

	Összesen	Egy főre jut
	Pengő	
Múzeumi látogatási díjak	33.207	—·03
Közkönyvtárak kölcsönzési díjai	27.018	—·30
Állat- és növénykerti belépti díjak	217.632	—·21
Ujságokra és könyvekre fordított kiadások [1]	13,500.000	12·80
Színházjegyekre « « [2]	6,947.272	6·59
Mozijegyekre « «	6,904.381	6·54
Hangversenyjegyekre « « [2]	693.000	—·66
Rádióelőfizetési díjak [3]	3,404.081	3·23
Közművelődési, művészeti, irodalmi és tudományos egyesületek tagsági díja	678.344	—·64
Az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság által rendezett előadások, tanfolyamok, tanulmányi kirándulások stb. résztvételi díjai	86.013	—·08
Összesen	**32,490.948**	**30·81**

A fenti kimutatásban foglalt összegek egyrészével külön-külön nem is kell foglalkoznom és pedig azért, mivel a vonatkozó fejezetek tárgyalásánál már behatóbban ismertettem az adatgyüjtés forrásait, módozatait, annak nehézségeit és ugyanakkor megtettem észrevételeimet is a felhasznált adatok pontossága tekintetében. De hellyel-közzel felmentenek a bővebb magyarázat alól az összefoglaló táblázat jegyzetei is.

[1]) A székesfőváros statisztikai hivatala által készített háztartási számadások felhasználásával. (Becslés).

[2]) Az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság által rendezett előadások jegyeivel együtt.

[3]) Az 1935. június hó 30-án nyilvántartott előfizetők figyelembe vételével.

Mielőtt azonban a részletkérdések vizsgálatára rátérnék, kötelességemnek tartom, hogy a magánadatgyüjtés útján beszedett adatok megbízhatóságához néhány megjegyzést fűzzek. Az adatok megszerzésénél, illetőleg egybefoglalásánál kötelességszerűen igyekeztem azok pontosságát biztosítani, még abban az esetben is, ha az eredmény más úton kevesebb fáradsággal elérhető lett volna. Kerültem a kombinativ módszert s azt — az idevonatkozó táblázat egy tételétől eltekintve — nem is alkalmaztam.

S hogy az adatok megbízhatóságát illetőleg mégis kisebb-nagyobb, néhány százalékos eltérést vélelmeztem, annak igen egyszerű a magyarázata. Köztudomású ugyanis, hogy még a hivatalos adatgyüjtés alkalmával is számolni kell bizonyos jelentéktelenebb eltérésekkel, mivel az adatszolgáltatók különböző egyéni, üzleti vagy más érdekek védelmében a valóságnak nem mindenben megfelelő választ adnak a feltett kérdésekre. E szuppozició a magánadatgyüjtés alkalmával talán még fokozottabb mérvben helytálló, amikor is az adat szolgáltató a pontos közlésre még megtorló szankciók sem szorítják. Hangsúlyozni kívánom azonban, hogy az alább megnevezett hivatalos helyekről nyert adatok megbízhatóságára ez utóbbi megjegyzések természetesen nem vonatkoznak.

A fenti sorokban foglalt észervételek előrebocsátása után a táblázat egyes tételeinek származása tekintetében a következő magyarázattal tartozom. *A múzeumi látogatási* díjakat, valamint *a közkönyvtári kölcsönzési díjakat* e közintézmények vezetőségei bocsátották rendelkezésemre. *Az Állat- és Növénykerti belépődíjak címén befolyt összeget* Budapest székesfőváros községi háztartásának zárószámadásából merítettem.

Az ujságokra és könyvekre fordított kiadások címén kimutatott összeg az egyetlen tétele a táblázatnak, ahol a kombinativ módszert kell alkalmazni, mely egyébként nemcsak összegszerűleg, de módszertani szempontból is legkényesebb része az összefoglalásnak és így a legnehezebb feladatot jelentette számomra.

A székesfővárosban megjelenő időszaki sajtótermékek példányszámára vonatkozólag nem állott módonban adatokat beszerezni. Egyrészt azért, mivel ez az adat az ujságkiadóvállalatoknak legféltetebb kincse, üzleti titka, másrészt pedig azért, mivel ha hosszabb utánjárással sikerült is volna idevonatkozólag adatokat beszerezni, azokat az említett oknál fogva amúgy sem tekinthettem volna megbízhatónak. Több mint bizonyos, hogy a beszerzett adatok a valóságot ellenőrizhetetlen mértékben jóval túlhaladták volna, hiszen a hirdetésszerző ügynökök egy-egy lap példányszáma tekintetében fantasztikus számokkal operálnak.

Zavarta volna továbbá még az ilyen irányú adatgyüjtést az eladott sajtótermékek helyben és vidéken való meg oszlásának nehéz kérdése is, mivel a postára adott és vasúton elszállított lappéldányok száma csak a Budapesten megjelenő 22 főbb napilapra vonatkozólag

ismeretes. (Lásd a 17. sz. táblát.) Da zavarólag hatott volna még a számításoknál azon körülmény is, hogy a hivatalok, hatóságok, irodák, kávéházak, kaszinók (üzleti) példányainak számát a nyert eredményből egyébként sem tudtam volna levonásba hozni. De nem lehetett figyelembe venni a vidéki lapok példányszámait sem.

A könyvkereskedők, antikváriusok, zeneműkereskedők forgalmiadó összegéből viszont nem lehetett azok forgalmára következtetni, mivel abban nemcsak az iskolai célokat szolgáló könyvek, hanem a vidékkel lebonyolított könyvkereskedői forgalom összege is bennfoglaltatik. De nem lehetett volna dr. Laky Dezső idevonatkozó nagyszabású tanulmányának alapján rendelkezésre álló adatokat[1]) felhasználni már csak azért sem, mivel a kérdéses esztendőre vonatkozó és kereskedelmi ágak szerint széttagolt forgalmiadó összeállítás rendelkezésemre nem állott, a hivatkozott adatok pedig a gazdasági krizis mélypontjával egybeeső esztendő adatait ismertetik.

Az időszaki sajtótermékekre és könyvekre vonatkozó, imént ismertetett két módszer látszott az első pillanatban a legalkalmasabbnak arra, hogy e kényes kérdésre választ kapjak, de csupán abban az esetben, ha a sok zavaró körülményt ki tudtam volna küszöbölni, illetőleg ha azok ellensúlyozásának megfelelő módszerében meg tudtam volna állapodni.

A nehéz helyzetben a székesfővárosi statisztikai hivatal által készített háztartási számadásokat vettem igénybe. Erre az adatgyüjtésre építettem fel módszeremet, s minden egyéb rendelkezésre álló adat csupán a nyert eredmény ellenőrzéséül szolgált. Kétségtelen, hogy e számítási módszer kissé merész kísérlet, de az eredmény, a megfelelő ellenőrző számításokkal valószínüsítve, mégis elfogadhatónak látszik annak a kérdésnek eldöntése céljából, hogy mennyit költ a székesfőváros népessége ujságokra és könyvekre.

E háztartási számadások adathalmaza alapján sikerült kirovancsolni, hogy bizonyos számú polgári, illetve munkásháztartás ujságokra és könyvekre mily összegeket fordított. Az így nyert adatokat a népszámlálás alkalmával Budapesten összeírt polgári, illetőleg munkásháztartások számával hoztam összefüggésbe, amihez természetesen hozzászámítottam a rendes háztartások keretein kívül élő népesség megfelelő arányos részesedését.

Hasonló módon próbaszámításokat végeztem a háztartási számadások oly tételeinél is, amelyekre nézve konkrét adatok birtokában voltam. Ezek a számítások a megbízhatóbb adatoknál kisebb számot adtak, melyeknek oka abban keresendő, hogy a háztartási számadások vezetésében résztvett családok foglalkozás szerinti jövedelem és laksűrűségi rétegeződésének aránya nem fedte teljesen a székesfőváros össznépességének ilynemű megoszlását.

[1]) Lásd: *Dr. Laky Dezső:* Az általános forgalmiadó Budapesten. 1921—1927. Statisztikai közlemények. 57. kötet. 3. szám.

A próbaszámítás tapasztalatai alapján tehát az egy-egy háztartásra eső, ujságokra és könyvekre fordított kiadások átlagát úgy a polgári, mint a munkásháztartásoknál külön-külön körülbelül 10%-kal felemeltem és csak ezután végeztem el a beszorzás műveletét és ennek a megtörténte után a szóbanlévő tételt kerekszámban évi 13 és félmillió pengőben állapítottam meg. Meg kell jegyezni, hogy az alapulvett évi 60, illetőleg 26 pengő a polgári háztartások évi átlagos jövedelmének 1·1%-a, a munkásháztartásoknál pedig 0·9%-a.

Ellenőrzésképen legyen szabad ehelyütt még a németországi háztartási statisztika eredményeire is hivatkoznom[1]), melyeknek tanusága szerint a hasonló jövedelmű tisztviselő és munkáscsaládok kategóriájában az átlagos évi jövedelemnek 1·3, illetve 1·2%-a fordíttatott ujságok és könyvek vásárlására. Ez a két szám pedig, figyelembevéve a viszonyok közötti különbségeket, valószínűvé teszi számításom helyességét.

A szóbanlévő tételre vonatkozólag még csak egy felvilágosítással tartozom. Bár a székesfővárosi statisztikai hivatal háztartási számadásai korábbi keletűek, mégis a gyáripari statisztika nyomdaiparra vonatkozó adatainak, továbbá a magyarországi grafikai és rokoniparosok főnökegyesülete szakvéleményének, nemkülönben a létfenntartási indexnek mérlegelése és egybevetése után a nyert eredményt az 1935. évre végzett számításokhoz való felhasználásra alkalmasnak vehettem.

A színházjegyekre vonatkozólag kimutatott kiadások összegét — az állami színházak kivételével, amelyeket közvetlenül az állami színházaktól szereztem be — az 1935. évi vigalmiadó-összeírás alapján számítottam ki. Ugyancsak ilyen módszer szerint készült a mozijegyekre fordított összeg megállapítása is.

Magánadatgyüjtésem eredménye *a hangversenylátogatásra fordított kiadások* összege. A *rádió előfizetési díjakat* akként állapítottam meg, hogy az 1935. év közepén nyilvántartott rádióelőfizetők (fizikai személyek) számát az előfizetési díj évi összegével beszoroztam. *A közművelődési, művészeti, irodalmi, tudományos egyesületek tagsági díját* tanulmányom idevonatkozó fejezetének 44. számú táblája alapján állítottam össze. Ugyancsak hivatalos adatközlés alapján állapítottam meg *az iskolánkívüli népművelési bizottság által rendezett előadások, tanfolyamok, tanulmányi kirándulások stb. részvételi díját is.*

Ha végigtekintünk az összefoglaló kimutatás adatain, úgy kétségtelenül szembeötlik az a hatalmas összeg, melyet az ujságokra, könyvekre, színház és mozilátogatásra, valamint rádióelőfizetésre fordított kiadások együttes összege alkot és amely a végösszegnek 94·2%-át reprezentálja. E kiemelt négy tétel közül is az ujságokra és könyvekre fordított kiadás összege a leg-

[1]) Die Lebenshaltung von 2000 Arbeiter-Angestellten- und Beamtenhaushaltungen. Teil I. Gesamtergebnisse. Berlin. 1932. Verl. v. Reimar Hobbing in Berlin.

jelentékenyebb, amely magábanvéve is alig marad alatta a sorrendben utána következő két tétel együttes összegének. Fejkvótája a havonkinti egy pengőt is meghaladja. A színház és mozijegyekre kiadott összegek közel 7—7 milliós összeggel és körülbelül 6½—6½ pengős évi fejkvótájukkal szintén tekintélyes részt kérnek a maguk számára a közművelődésre fordított kiadásokból. A fejkvóta mindkettőnél meghaladja a havonkinti 50 fillért. A rádió előfizetési díjak már csak feleösszeggel, nem egészen 3·5 millió pengővel vesznek részt a közművelődési kiadások végösszegében.

E tételek után már jóval kisebb összeggel találkozunk. A hangversenyek és a tanulmány tárgykörébe vágó kulturális egyesületek tagsági díjaira kiadott összegek tételének mindegyike már az évi 700 ezer pengőt sem éri el és a fejkvóta a havi 5—5 fillérnél alig magasabb, míg az Állat- és Növénykerti belépődíjak évi összege már a negyedmillió pengőn aluli szakaszon található. A még nem említett kulturális kiadás az élen haladó összegekhez képest egész jelentéktelen kiadási tételt reprezentál a budapesti polgár kiadásainak rubrikájában.

A kimutatásba foglalt kulturális kiadások végösszegének fejkvótája meghaladja a havi két és félpengőt. Emellett, ha figyelembevesszük — miként azt már fentebb többízben is hangsúlyoztam, — hogy a székesfővárosi közművelődés területén még számos olyan út van, ahová a statisztika reflektora be nem világíthatott: nem lehet vitás, hogy magyar hazánk és fővárosának népessége bátran megállhatja helyét a tekintélyes kultúrnemzetek sorában.

FŐVÁROSI KÖNYVTÁRA